

BULLETIN OF ALFRED NOBEL UNIVERSITY

ВІСНИК

УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

Науковий журнал

Заснований у жовтні 2020 р.

Виходить 2 рази на рік

СЕРІЯ ПРАВО

SERIES LAW

ЗМІСТ

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Баймуратов М.О., Бочарова Н.В.

Сучасна зарубіжна конституціоналістика: Інститут порівняльного публічного права та міжнародного права імені Макса Планка (Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law)

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-1.....6

Бобровник Д.О.

Муніципальна правосвідомість: структурний аналіз

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-2..... 20

Програмні цілі – висвітлення результатів новітніх досліджень і досягнень юридичної науки за всіма напрямками суспільного та економічного розвитку України і світової спільноти.

Для наукових працівників, професорсько-викладацького складу ЗВО, фахівців-правознавців, студентів, широкого кола науковців, юристів та працівників різних напрямів юридичної діяльності.

Матеріали публікуються змішаними мовами.

Журнал «Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право» затверджено у Переліку наукових фахових видань за категорією «Б» (наказ Міністерства освіти і науки від 10.10.2022р. № 894), зареєстровано у міжнародних наукометричних базах Crossref DOI, Index Copernicus, індексується в Google Scholar та інформаційно-аналітичній системі Національної бібліотеки України імені Вернадського.

Редакція не обов'язково поділяє точку зору автора і не відповідає за фактичні або статистичні помилки, яких він припустився.

Журнал затверджено до друку і до поширення через мережу Інтернет за рекомендацією вченої ради Університету імені Альфреда Нобеля (протокол від 20 грудня 2022 р. № 11).

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 24594-14534Р від 29.10.2020 р.

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. СІМЕЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Гуйван Д.П.

Темпоральні виміри набуття власності від неповноважного продавця

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-3 33

Шкабаро В.М., Біла А.В., Воронін В.В.

Призначення почеркознавчої експертизи: аналіз судової практики

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-4 40

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Анохін В.О.

До питання інформаційно-аналітичного забезпечення правової роботи податкового органу

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-5 48

Луніна О.С., Поплавський В.Ю.

Медіація як спосіб досудового врегулювання публічно-правових спорів у сфері державної реєстрації

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-6 55

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Биков О.М., Палеева Ю.С.

Дипломатична присутність України у світі в реаліях сьогодення в контексті цифровізації

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-7 62

ОГЛЯД НОВІТНЬОЇ ЮРИДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Публікації видавництва Кембриджського університету з порівняльного конституційного

права..... 69

НАШІ АВТОРИ 73

OUR AUTHORS 74

CONTENTS

CONSTITUTIONAL LAW. MUNICIPAL LAW

Baymuratov M., Bocharova N.

Modern foreign constitutionalism: Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-1 6

Bobrovnyk D.

The municipal legal awareness: structural analysis

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-2 20

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

Guyvan P.

Temporal dimensions of acquisition of property from an unauthorized seller

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-3 33

Shkabarov V., Bila A., Voronin V.

Appointment of handwriting examination: analysis of court practice

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-4 40

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS. FINANCE LAW. INFORMATION LAW

Anokhin V.

On the issue of information and analytical support of the legal work of the state tax service

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-5 48

Lunina O., Poplavskiy V.

Mediation as a method of pre-trial settlement of public legal disputes in the field of state registration

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-6 55

INTERNATIONAL LAW

Bykov O., Palieieva Y.

Diplomatic presence of Ukraine in the world in today's realities in the context of digitalization

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-7 62

REVIEW OF THE LATEST LEGAL LITERATURE

Publications of Cambridge University Press on comparative constitutional law 69

OUR AUTHORS 73

Усі права застережені. Повний або частковий передрук і переклади дозволено лише за згодою автора і редакції.
При передрукуванні посилання на «**Вісник Університету імені Альфреда Нобеля**».
Серія «Право» обов'язкове.

Редактор В.М. Шкабаро

Підписано до друку 28.12.2022. Формат 70× 108/16. Ум. друк. арк. 6.56.
Тираж 300 пр. Зам. №

Адреса редакції та видавця:
49000, м. Дніпро,
вул. Січеславська Набережна, 18.
Університет імені Альфреда Нобеля
тел/факс (056) 720-71-54.
e-mail: rio@duan.edu.ua

Віддруковано у ТОВ «Роял Принт».
49052, м. Дніпро, вул. В. Ларіонова, 145.
Тел. (056) 794-61-05, 04
Свідоцтво ДК № 4765 від 04.09.2014 р.

РЕДАКЦІЙНА РАДА

Голова редакційної ради

С.Б. ХОЛОД, доктор економічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).

Заступник голови редакційної ради

А.О. ЗАДОЯ, доктор економічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).

Члени редакційної ради

С.Б. ВАКАРЧУК, доктор фізико-математичних наук,
професор (Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).
В.А. ПАВЛОВА, доктор економічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).
А.А. СТЕПАНОВА, доктор філологічних наук, професор
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор серії

Н.В. БОЧАРОВА, доктор юридичних наук, доцент
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).

Відповідальний секретар

В.М. ШКАБАРО, кандидат юридичних наук, доцент
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).

Члени редакційної колегії

М.О. БАЙМУРАТОВ, доктор юридичних наук,
професор (м. Одеса).
Є.А. БУЛАТ, доктор юридичних наук, старший науковий
співробітник (м. Дніпро).
О.В. ГУЛАК, доктор юридичних наук, доцент (м. Київ).
Н.О. ДАВИДОВА, доктор юридичних наук, професор (м. Київ).
Б.Я. КОФМАН, доктор юридичних наук, старший дослідник
(Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро).
В.П. ПЕТКОВ, доктор юридичних наук, професор
(м. Кропивницький).
С.В. ПЕТКОВ, доктор юридичних наук, професор (м. Київ).
Т.С. ПОДРОЖНА, доктор юридичних наук,
професор (м. Львів).
В.В. ПРОЩАЄВ, доктор юридичних наук, доцент
(м. Київ).
О.В. САЧКО, доктор юридичних наук, доцент (м. Дніпро).
О.П. СВИТЛИЧНИЙ, доктор юридичних наук, професор
(м. Київ).
В.А. ШАТИЛО, доктор юридичних наук, професор (м. Київ).
Н.М. БАТАНОВА, кандидат юридичних наук (м. Київ).
Л.О. ГОЛОВКО, кандидат юридичних наук, доцент (м. Київ).
О.А. ГРАБИЛЬНИКОВА, кандидат юридичних наук (м. Дніпро).
А.А. ЄЗЕРОВ, кандидат юридичних наук, доцент (м. Київ).
О.А. УЛЮТИНА, кандидат юридичних наук, доцент (м. Київ).

Міжнародна редакційна рада

ІРЖІ ЗІЧА, доктор філософії з права
(Чеська Республіка).
МАЦЕЙ БОРСКИ, доктор наук з права, професор
(Польща).

EDITORIAL COUNCIL

Head of Editorial Council

SERGIY KHOLOD, Doctor of Economics, Full Professor
(Alfred Nobel University, Dnipro).

Deputy Head of Editorial Council

ANATOLII ZADOLA, Doctor of Economics, Full Professor
(Alfred Nobel University, Dnipro).

Members of Editorial Council

SERGIY VAKARCHUK, Doctor of Physical and Mathematical
Sciences, Full Professor (Alfred Nobel University, Dnipro).
VALENTYNA PAVLOVA, Doctor of Economics, Full Professor
(Alfred Nobel University, Dnipro).
ANNA STEPANOVA, Doctor of Philology, Full Professor
(Alfred Nobel University, Dnipro).

EDITORIAL BOARD

Chief Editor

NATALIA BOCHAROVA, Doctor of Law, Associate Professor
(Alfred Nobel University, Dnipro).

Executive Assistant

VERONIKA SHKABARO, PhD in Law, Associate Professor
(Alfred Nobel University, Dnipro).

Editorial Board Members

MYKHAYLO BAYMURATOV, Doctor of Law, Full Professor
(Odessa).
IEVGENIYA BULAT, Doctor of Law, Senior Researcher
(Dnipro).
OLENA GULAC, Doctor of Law, Associate Professor (Kyiv).
NATALIYA DAVYDOVA, Doctor of Law, Full Professor (Kyiv).
BORIS KOFMAN, Doctor of Law, Senior Researcher
(Alfred Nobel University, Dnipro).
VALERII PIETKOV, Doctor of Law, Full Professor
(Kropyvnytskyi).
SERGEY PETKOV, Doctor of Law, Full Professor (Kyiv).
TETYANA PODOROZHNA, Doctor of Law, Full Professor
(Lviv).
VOLODYMYR PROSHAYEV, Doctor of Law, Associate Professor
(Kyiv).
OLEKSANDR SACHKO, Doctor of Law, Associate Professor (Dnipro).
OLEXANDER SVITLYCHNYI, Doctor of Law, Full Professor
(Kyiv).
VOLODYMYR SHATILO, Doctor of Law, Full Professor (Kyiv).
NATALIYA BATANOVA, PhD in Law (Kyiv).
LIUDMYLA GOLOVKO, PhD in Law, Associate Professor (Kyiv).
OLENA HRABYLNKOVA, PhD in Law (Dnipro).
ALBERT YEZEROV, PhD in Law, Associate Professor (Kyiv).
OLENA ULIUTINA, PhD in Law, Associate Professor (Kyiv).

International editorial board

JIRI ZICHA, PhD in Law
(Czech Republic).
MACIEJ BORSKI, Doctor of Law, Full Professor
(Poland).

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.4

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-1

М.О. БАЙМУРАТОВ,

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.
Ушинського, Заслужений діяч науки і техніки України, академік Української академії
наук (м. Одеса)*

ORCID: 0000-0002-4131-1070

Н.В. БОЧАРОВА,

*доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права Університету імені
Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

ORCID: 0000-0002-9256-9493

СУЧАСНА ЗАРУБІЖНА КОНСТИТУЦІОНАЛІСТИКА: ІНСТИТУТ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ІМЕНІ МАКСА ПЛАНКА (MAX PLANCK INSTITUTE FOR COMPARATIVE PUBLIC LAW AND INTERNATIONAL LAW)

Європейський вектор сучасної політики України передбачає широке і ґрунтовне знайомство з новітніми досягненнями європейської і світової юридичної думки. Вітчизняна юриспруденція, що довгі роки розвивалася в руслі ортодоксальної марксистської методології, долає не тільки ідеологічну зашореність, а й виробляє нову дослідницьку культуру, засновану на вивченні і осмисленні сучасних тенденцій зарубіжного правознавства. Необхідно наголосити на тому, що процес цей тільки розгортається і не завжди реалізується в конкретних дослідженнях, зокрема, дисертаційних, де часто відсутнє використання робіт зарубіжних авторів з досліджуваної проблематики, а, отже, не враховуються новітні методологічні підходи та теоретико-доктринальні напрацювання провідних світових фахівців. Як і раніше мало інформації публікується у вітчизняній юридичній періодиці про зарубіжні дослідницькі центри і школи з різних галузей права, діяльності зарубіжних вчених-правознавців, академічних видавництв і авторитетних періодичних видань. Все це в повній мірі відноситься до нашої науки конституційного права, що спонукає більш активно висвітлювати вивчення конституційного права в зарубіжних країнах, публікаційну активність і діяльність наукових центрів, пов'язаних з проблемами конституційного права.

Одним з міжнародно визнаних центрів сучасних конституційних досліджень є Інститут порівняльного публічного права та міжнародного права імені Макса Планка (м. Гейдельберг,

Німеччина). Саме його дослідження багато в чому задають тон і визначають спрямованість сучасних конституційно-правових розвідок. У статті дана розгорнута характеристика роботи Інституту, яка побудована на принципах теоретичного та методологічного плюралізму, окремі проекти спеціально скеровуються на використання різних методологічних підходів. Зазначено, що дослідження проводяться у двох формах: 1) доктринальний та теоретичний аналіз – проблемно-орієнтовані фундаментальні дослідження, які прагнуть виявити структури, розвиток та закономірності конституційного та міжнародного права; 2) системний аналіз і порівняння правових норм з метою вирішення поточних правових проблем або проведення реформ. Порівняно низький рівень абстрагування таких досліджень пояснюється необхідністю надання конкретних рекомендацій посадовцям чи юристам-практикам. Інститут прагне до широких зв'язків з громадськістю. Констатується, що за обсягом проведених досліджень, широким охопленням тем і глибиною теоретичного аналізу Інститут займає лідируючі позиції у світовій конституціоналістиці. Його напрацювання обов'язково повинні враховуватися вітчизняною наукою конституційного права.

Ключові слова: конституціоналізм, конституціоналістика, конституційне право, глобальний конституціоналізм. юридичні дослідження.

Постановка проблеми. Особливістю організації академічної науки Німеччини є відсутність централізованої наукової установи, подібної Національній академії наук України, або таким же науковим структурам на пострадянському просторі. В Союз німецьких академій (*Union der deutschen Akademien der Wissenschaften*) входить вісім академій (Баварська академія наук у Мюнхені, Берлін-Бранденбурзька академія, Академія Північного Рейна-Вестфалії, Академія наук у Геттінгені, Академія наук у Гейдельберзі, Саксонська академія наук, Академія наук у Гамбурзі, Академія наук і літератури у Майнці). У місті Галле діє Академія природничих наук «Леопольдіна», яка не є членом Союзу академій. Фінансування цих установ здійснюється за рахунок бюджетних коштів федеральних земель згідно принципу федеративного устрою держави.

Однак окрім мережі академічних центрів Союзу німецьких академій у Німеччині існують інші наукові центри, наприклад, *Об'єднання імені Гельмгольца*, *Асоціація Лейбниця*, *Товариство Фраунгофера*.

Серед них провідне місце займає *Товариство імені Макса Планка для сприяння розвитку наук (Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften)*. Макс Планк (1858-1947) – видатний німецький вчений, лауреат Нобелівської премії, фундатор квантової фізики. У 1930-1937 рр. очолював наукове товариство Кайзера Вільгельма, яке вважається предтечею *Товариства Макса Планка*.

Зараз це мережа науково-дослідних організацій (інститутів і центрів) із штаб-квартирою у Мюнхені, яка була заснована у 1948 р. За своїм юридичним статусом *Товариство імені Макса Планка* є некомерційною організацією, функціонує в рамках приватного права, зареєстровано як асоціація, яка діє на підставі Статуту. За Статутом керівними органами *Товариства* є Загальні збори, Сенат (розпорядчий та наглядовий орган), Виконавчий комітет (у складі Президента, 4-х віце-президентів, скарбника), Генеральний секретар очолює штаб-квартиру, яка здійснює адміністративне супроводження і підтримку діяльності інститутів. Вчена рада *Товариства* збирається, як правило, раз на рік і складається з трьох секцій – 1) біології і медицини, 2) фізики, хімії і техніки, 3) гуманітарних наук.

Товариство імені Макса Планка позиціонує себе як недержавна організація, однак фінансується в основному за рахунок держави: 50% бюджету забезпечує федеральний уряд Німеччини, решту надають уряди федеральних земель або приватні інвестори окремих програм і інвестиції ЄС. У 2018 р. сумарний річний бюджет *Товариства* становив 1,8 млрд. Євро [1].

Наукові здобутки *Товариства* в галузі фундаментальних досліджень забезпечили йому не тільки статус провідної науково-дослідної організації Німеччини, але і міжнародне визнання.

Із 86 структурних підрозділів *Товариства Макса Планка* (станом на 1 січня 2021 р.) з

юриспруденцією пов'язані такі установи:

- *Інститут європейської історії права;*
- *Інститут іноземного і міжнародного кримінального права;*
- *Інститут порівняльного і міжнародного приватного права;*
- *Інститут податкового права і публічних фінансів;*
- *Інститут соціального права і соціальної політики;*
- *Інститут порівняльного публічного права і міжнародного права;*
- *Люксембурзький Інститут міжнародного, європейського і нормативно-процесуального права.*

Виклад основного матеріалу. Дослідження з конституціоналістики зосереджені в *Інституті порівняльного публічного права і міжнародного права*, який знаходиться у місті Гейдельберг. Інститут був заснований у 1949 р. на базі *Інституту зарубіжного і міжнародного публічного права ім. кайзера Вільгельма* (1924 р.) Докладна історія Інституту міститься в роботі німецьких авторів К. Оллерс-Фрамма і Р.Бернхарда [2].

Слід зазначити, що поряд з конституційно-правовими проблемами вчені Інституту проводять дослідження, що стосуються основних питань і поточних подій в області публічного міжнародного права, права Європейського Союзу, а також адміністративного права. Разом з академічними дослідженнями *Інститут* виконує консультативні функції для національних, європейських і міжнародних державних установ, оскільки його наукові розробки скеровані і націлені на вирішення актуальних проблем сучасного правового життя і сприяння розвитку права.

Серед співробітників *Інституту* у різні роки були юристи зі світовим ім'ям, які працювали на різних посадах в міжнародних юрисдикційних органах і організаціях. Наприклад, Герман Мослер (Європейський суд з прав людини (1959-1976), Міжнародний суд ООН (1976-1985); Рудольф Бернхардт (Європейський суд з прав людини (1981-1998), голова (1992-1998); Хелмут Штейнбергер (Федеральний конституційний суд Німеччини (1975-1987), Суд ОБСЄ по примиренню і арбітражу (2001-2008); Йохан Фровайн (Європейська комісія з прав людини (1977-1993); Рюдигер Вольфрум (Міжнародний трибунал з морського права (1996-2008). В наш час працюють: Ханс-Петер Кауль (Міжнародний кримінальний суд), Юліана Кокотт (Генеральний адвокат в Суді ЕС), Карл-Август Флайшхауер (Міжнародний суд ООН), Георг Нольте (Комісія з міжнародного права ООН). Директори Інституту: А. фон Богданді (голова Європейського суду з атомної енергії – ENET), А. Петерс (Європейська комісія за демократію через право (Венеційська комісія).

Багато років *Інститут* співпрацює з юридичним факультетом Гейдельбергського університету, німецькими університетами у Франкфурті-на-Майні, Мюнхені, Вільнім університетом Берліну. Вчені Інституту мають широкі міжнародні контакти з зарубіжними університетами та дослідницькими центрами. В Європі це університети Амстердама, Базеля, Парижу, Мадриду, Риму, Болоньї, Барселони, Будапешту, Відня, Лісабону, Туріну, Інститут Європейського університету у Флоренції. В США – університети Пенсильванії, Нью-Йорку, Мічигану, Енн-Арбору. В Азії – університет Васеда у Токіо, Пекінський університет. Тісна співпраця налагоджена з університетом Тель-Авіву, а університет Преторії (Південна Африка) приймає участь у виданні «Конституції країн світу». В Латинській Америці існує академічна мережа зв'язків з університетськими центрами у Мехіко, Сан-Пауло, Боготи, Буенос-Айреса, Каракасу, вишами Чилі і Колумбії.

Науковці *Інституту* приймають участь у низці міжнародних дослідницьких проектів, підготовці сумісних наукових публікацій і проведенні конференцій, симпозіумів, колоквиумів тощо. В дослідницькі групи *Інституту* запрошуються вчені різних країн, які значно збагачують академічний дискурс і життя *Інституту*. На постійній основі проводиться стажування молодих дослідників (MPIIL internship programme) від 4 до 12 тижнів, а також існує інтегрована у загальну наукову спрямованість *Інституту* (Academic Qualification Project) система підготовки докторантів (PhD), яка спирається на кваліфікаційні вимоги *Товариства Макса Планка* та *Асоціації німецьких професорів конституційного права* [3].

Як відмічене у огляді наукових контактів *Інституту*, активне міжнародне співробітництво є показником, у тому числі, зростаючої інтернаціоналізації конституційного права [4].

Бібліотека *Інституту* є найбільшою в Європі і однією з наймасштабніших у світі за фахом, Вона містить понад 645 000 томів і пропонує доступ до більш ніж 25 000 журналів і періодичних видань.

Очолують *Інститут* директори – добре знані у світі фахівці в галузі міжнародного, конституційного і європейського права Армін фон Богданді і Анне Петерс.

Інститут має власні наукові видання, які добре відомі у світі і користуються популярністю серед науковців різних країн. Це, насамперед, *Серія наукових праць Інституту*, яка з 2016 р. доступна у електронному вигляді на онлайнівій платформі *Мережі соціальних наукових досліджень* (Social Science Research Network – SSRN) [5].

Творчі доробки вчених *Інституту* публікуються у ще одному серійному виданні – *Публікації Інституту Макса Планка з зарубіжного публічного права та міжнародного права*, заснованому Віктором Брунсом [6].

Монографічні видання *Інституту* друкуються у відомому видавництві *Шпрінгер* в спеціальній серії *Внесок у зарубіжне публічне право та міжнародне право. Публікації Інституту порівняльного публічного права та міжнародного права Макса Планка* [7].

Іншими виданнями *Інституту* є журнали: *Гейдельберзький журнал міжнародного права* (*Heidelberg Journal of International Law*) та *Журнал історії міжнародного права* (*Journal of the History of International Law*).

Слід зазначити, що публікаційна політика *Інституту* націлена на максимальну відкритість, що корелюється із загальною стратегією відкритого доступу *Товариства Макса Планка*. Спеціальна Робоча група молодих дослідників на чолі з Р. Кюнце працює над створенням модельного проекту зміцнення інфраструктури відкритого доступу у галузі наукових видань у цифрову епоху [8].

На сайті *Інституту* надається перелік щорічних публікацій дослідників в хронологічній послідовності з 2004 року, багато з яких знаходиться у вільному доступі [9].

Програма наукової діяльності *Інституту* включає чотири напрямки досліджень (research areas): 1) міжнародне публічне право, 2) права людини і захист меншин, 3) право Європейського Союзу, 4) порівняльне публічне право. В рамках кожного напрямку визначені конкретні дослідницькі проекти, які присвячені окремим темам. Тематика конституційного права присутня в кожному з чотирьох напрямків і має свою специфіку.

В *Інституті* існує також практика формування незалежних груп з молодих дослідників для окремих тем. Наприклад, працювала група Андраша Якоба (András Jakab) «Конституційне обґрунтування у Європі» [10].

Дослідницька діяльність *Інституту* побудована на певних принципах та методологічних настановах, які узагальнені в розділі *Research Profile* на вебсайті *Інституту* [11]. Зазначено, що дослідження проводяться у двох формах: 1) доктринальний та теоретичний аналіз – проблемно-орієнтовані фундаментальні дослідження, які прагнуть виявити структури, розвиток та закономірності конституційного та міжнародного права; 2) системний аналіз і порівняння правових норм з метою вирішення поточних правових проблем або проведення реформ. Порівняно низький рівень абстрагування таких досліджень пояснюється необхідністю надання конкретних рекомендацій посадовцям чи юристам-практикам. *Інститут* прагне до широких зв'язків з громадськістю.

Дослідження характеризуються теоретичним та методологічним плюралізмом, окремі проекти спеціально скеровуються на використання різних методологічних підходів. В *Інституті* панує творча атмосфера. Щотижневі зустрічі співробітників, дослідницькі семінари директорів, дискусійні групи, лекції та майстер-класи відкривають простір для насичених академічних дискусій.

Вихідною для методології досліджень є також теза про зв'язок міжнародного та внутрішнього публічного права. Низка досліджень присвячена саме зв'язкам між міжнародними,

наднаціональними та внутрішніми режимами. «У цьому контексті порівняльне право розглядається не як окрема навчальна дисципліна, а як складова частина доктринального, теоретичного та емпіричного аналізу» [12].

Серед методів досліджень зазначені такі:

- логічний семантичний аналіз правового матеріалу, який доповнюється нормативними міркуваннями (у формі оціночної систематизації та оцінювання подолання правових прогалів);
- врахування історичного, політичного та суспільного контекстів;
- етичний аналіз тобто виявлення етичного змісту правових явищ;
- міждисциплінарність – у деяких проектах юридичні методи поєднуються з методами інших наук (політичної науки, філософії, соціології, економіки, історичних студій).

Серед конституційних досліджень провідною є тематика глобального конституціоналізму (дослідницький проект «Глобальний конституціоналізм та глобальне управління»), яка поєднує два провідних напрямків Інституту – міжнародне та конституційне право. Проект очолює А. Петерс [13].

В цій сфері за участю співробітників *Інституту* видано ряд досліджень, які стали своєрідною класикою світової юридичної думки [14].

Концепт глобального конституціоналізму в останні роки піддається критичному переосмисленню і в зв'язку з цим постає питання про характер і межі конституціоналізації міжнародного права. Як підкреслює у своїх дослідженнях А. Петерс, конституціоналізація має певні межі і не веде до формування прогресуючого космополітанізму (*progressive cosmopolitanism*). Ідея конституціоналізації міжнародного права не передбачає формування всесвітньої держави або державоподібних структур [15], конституціоналізація у міжнародному праві носить вибіркового характеру і не призводить до появи суперконституції. Точніше, на її думку, можна говорити про *секторальну конституціоналізацію*, пов'язану з правом міжнародних організацій і конституціоналізацією приватної сфери [16].

Іншою важливою особливістю, зазначає А. Петерс, є фрагментація міжнародного права, яка проявляється в появі таких спеціалізованих систем, як «торгове право», «право в галузі прав людини», «міжнародне кримінальне право», «екологічне право», «морське право», «європейське право», – кожне з яких має свої власні принципи та інститути. Фрагментація і конституціоналізація є провідними тенденціями сучасного міжнародного права і перебувають у складній взаємозалежності та взаємодії [17].

Іншими сюжетами в останніх роботах дослідниці є конституційні функції принципу пропорційності в міжнародному праві [18] і взаємозв'язок законодавства з міжнародних відносин і концепту глобального конституціоналізму [19].

Новаторський характер має підготовлене за участю науковців *Інституту* монографічне дослідження «Глобальний конституціоналізм з позицій європейської та східно-азіатської перспективи» [20].

Зазвичай проблеми глобального конституціоналізму досліджували європейські вчені. Однак без залучення науковців з інших куточків світу універсалістські твердження, що лежать в основі концепції глобального конституціоналізму, не мають належної доказовості. Особливо це стосується Східної Азії, де знаходиться майже половина світового населення та зростаюча частка світового економічного та військового потенціалу. Японський професор Такао Суамі (*Takao Suami*) з *юридичного факультету університету Васеда (Токіо)* разом з європейськими колегами прийняв участь у пошуку відповіді на питання: чи схожі перспективи східно-азіатського глобального конституціоналізму з європейськими перспективами? Отже, книга стала першою крос-культурною науковою роботою з глобального конституціоналізму і створила платформу для конструктивного діалогу між радикально різними інституційними і культурними традиціями.

Ще однією новацією зазначеного видання є стаття А. Петерс «Глобальний конституціоналізм: соціальний вимір», де дослідниця ставить питання про поширення на глобальний рівень соціальних проблем, які включено до багатьох національних конституцій. Наповнення глобального конституціоналізму транскордонною соціальною відповідальністю за

людей (cross-border social responsibility for individuals), розвиток стандартів соціального права в міжнародному дискурсі дозволить зблизити соціальні і ліберальні принципи, пом'якшити неоліберальний уклін глобального конституціоналізму. В цьому А. Петерс вбачає перспективу оновлення глобального конституціоналізму, який може стати частиною свіжого «постнеоліберального» образу (post-neoliberal imagination) міжнародного права [21].

Завершуючи огляд проблематики глобального конституціоналізму у дослідженнях *Інституту Макса Планка*, відзначимо роботу молодого вченого Айдіна Атілгана «Глобальний конституціоналізм. Соціально-правова перспектива» [22].

У книзі стверджується, що культурна парадигма може запропонувати нові функціональні інструменти для глобального дискурсу конституціоналізму. Іншими словами, глобальний конституціоналізм міг би розглядатися в контексті глобальної «конституційної культури» замість глобальної конституції. «Це забезпечило б більш реалістичну основу для обговорення глобальної конституціоналізації суспільства, настільки ж різноманітного, як міжнародне співтовариство, де глобальна політика і глобальна правова система ще не досягнуті».

Дослідження права Європейського Союзу – традиційна тема наукової діяльності Інституту. Світове визнання отримали роботи А. фон Богданді, які обґрунтовували концепцію ЄС як «наднаціональної федерації» [23].

Право ЄС в Інституті досліджується як частина європейського права, а конституційний підхід розуміє первинне право ЄС як конституційне право, пов'язане з дискурсом ліберально-демократичного конституціоналізму [24]. Конституційні перетворення розглядаються як провідний напрям реформи права ЄС, доктринальні основи якої формулюються у виданнях *Інституту* [25].

В центрі сучасних досліджень *Інституту* в галузі права ЄС стоїть європейська конституційна криза та криза верховенства права. Цією темою займається низка проектів:

– *Конституційна криза в європейському конституційному просторі* [26] (вивчається мало досліджений аспект європейського конституціоналізму – існування європейського конституційного простору, де національні та міжнародні конституційні гарантії взаємодіють для підтримки загальних конституційних цінностей Європи. Дається поглиблений аналіз останніх конституційних подій у Румунії та Угорщині. Пропонується застосування різних механізмів реакції ЄС і Ради Європи на кризові події);

– *Захист цінностей ЄС в умовах кризи верховенства права* [27] (аналізується поточний розвиток кризи верховенства права у ЄС. Особливий акцент робиться на доктринальному розумінні кризи та обговоренні інструментів для її подолання. Залучені фахівці країн Східної Європи. Зокрема, у співпраці з факультетом права та адміністрування Варшавського університету у 2017 р. було проведено дві представницькі наукові конференції [28];

– *Про демократичну легітимність суддів Європи. Вибір суддівських місць у Страсбурзі та Люксембурзі* ((дослідницький проект стосується процедур відбору суддів до Європейського суду з прав людини та Суду ЄС з огляду на їх конституційний вимір та з урахуванням демократичних принципів у праві ЄС та Ради Європи. Дається порівняльний аналіз процедур і критеріїв судового відбору. Розкривається потенціал реформ для підвищення демократичної легітимності європейських суддів [29];

– *Системний дефіцит верховенства права* [30] (проект в основному зосереджений на державах-членах, які мають настільки серйозні недоліки в забезпеченні верховенства права, що їх відповідність основним стандартам ЄС серйозно ставиться під сумнів. Інколи це відбувається через неправомірне розширення урядової влади, наприклад, у випадках втручання у дію судових органів чи обмеження свободи ЗМІ, організацій громадянського суспільства та наукових шкіл (Польща, Угорщина). В інших випадках верховенству права загрожує ендемічна корупція (Румунія, Болгарія) або слабкий інституційний потенціал (Греція). Проект розробляє концепцію «системного дефіциту» верховенства права, критично аналізує зусилля щодо просування відповідних інструментів ЄС для вирішення різноманітних викликів верховенству права);

– *Верховенство права та державна реформа в Греції* [31] (криза 2010 року виявила, що проблеми Греції мають не лише фінансовий, але й інституційний характер. Відсутні належні

адміністрація та судова влада, необхідні для ефективної сучасної держави та стійкої економіки Єврозони. Ці інституційні недоліки настільки серйозні, що становлять проблему для втілення в життя принципу верховенства права. Проект має аналітичну та нормативну частини. Описова частина прагне зафіксувати інституційну слабкість в контексті конституційного права ЄС. Нормативна частина пропонує конкретний спосіб подолання недоліків. Грецьким установам потрібен висококваліфікований персонал, здатний реформувати грецьку державу. Такі особи можуть бути прийняті на роботу за допомогою ЄС. Проект досліджує різні конфігурації, щоб практично реалізувати цю ідею).

У 2012 р. дослідники *Інституту* розробили інноваційний проект «Reverse Solange» [32] – нову пропозицію, як боротися із системними порушеннями основних прав у державах-членах ЄС з використанням Хартії основних прав ЄС. Пропозиція спричинила широку міжнародну дискусію [33].

Праволюдінна проблематика розглядається ще у двох проектах *Інституту*:

– *Індивід у міжнародному праві* [34] (одна з найбільш інноваційно насичених програм *Інституту*). Досліджується міжнародне право прав людини з метою відповіді на питання: чи стала людина у сучасному міжнародному праві первинною міжнародною юридичною особою (primary international legal person)? Кількісний аналіз базується на вивченні збільшення міжнародно-правових норм, що безпосередньо стосуються прав людини, а також зростанні процесуальних механізмів їх виконання. Якісні зміни в сфері міжнародного права стосовно прав людини оцінюються з використанням нової концепції – «міжнародне індивідуальне право (international individual right)», яка фіксує новий правовий статус особистості. Запропонований новий інноваційний термін «міжнародні права індивіда», які поділяються на права людини і звичайні (ordinary) міжнародні права [35]. Вважається, що таке розмежування технічно і нормативно доцільне і аналітично переконливо.

– *Права людини і державні імунітети* [36]. Рішення 238/2014 Конституційного суду Італії відмовило у наданні Німеччині імунітету від юрисдикції Італії у цивільному судочинстві щодо відшкодування шкоди Другої світової війни. Отже, визначився конфлікт між державним імунітетом, як нормою міжнародного права, і універсальними правами людини. В рамках проекту проводиться теоретичний аналіз цього конфлікту, а також обговорюються інші теоретичні питання щодо взаємодії між міжнародним і національним конституційним правом. Цій проблематиці була присвячена бінаціональна конференція за участю провідних фахівців з конституційного і міжнародного права [37].

Порівняльно-правові дослідження *Інституту Макса Планка* в галузі конституційного права охоплюють декілька наукових проектів. Серед них потрібно відзначити участь у публікації текстів конституцій країн світу [38] видавництва Оксфордського університету, конституційну проблематику проекту «*Ius Publicum Europeum*», а також фундаментальні дослідження латиноамериканського конституціоналізму.

Дослідницький проект *Ius Publicum Europeum* (Європейське публічне право) став наймасштабнішим і довготривалим проектом *Інституту*, в якому у повній мірі був задіяний потенціал порівняльного правознавства. В ньому приймають участь науковці багатьох європейських країн на чолі з А. фон Богданді [39].

Метою проекту є забезпечення розуміння європейських правових систем (історії становлення, системних основ, способів і стилів правового мислення) шляхом порівнювання. Окрім академічного інтересу знання систем європейського публічного права може допомогти державним службовцям в європейському та транснаціональному середовищі зрозуміти і пристосуватися до позицій колег, а також збагатити власні аргументи. На даному етапі проект знаходиться на етапі контекстуалізації кризових явищ останніх років (фінансова і боргова кризи, криза біженців, системні недоліки організації управління, падіння довіри до демократичного самоврядування) [40].

З 2007 р. в рамках проекту дослідження європейського публічного права публікується багатотомне німецькомовне видання *Handbuch Ius Publicum European* [41], де особлива увага приділяється конституційним і адміністративним системам, їх взаємовпливу, а також

сприйнятливості до наднаціональної інтеграції і співробітництва між державами. Наприклад, у 6-му томі розглядаються історичні, інституційні та процедурні аспекти конституційних судів, а також їх місце в організаційній структурі держави [42]. Загальноєвропейський контекст розгляду дозволив сформулювати положення, що національні конституційні суди є одночасно горизонтальними (стосовно судів інших держав) і мають вертикальне вираження стосовно ЄСПЛ і Суду ЄС (als auch in vertikaler Hinsicht, also im Verhältnis zum EGMR und EuGH, beleuchtet werden). Звертає увагу також системне висвітлення впливу Верховного суду США на конституційну юрисдикцію у Європі.

Зростаюча зацікавленість юридичної спільноти обумовила появу англомовної версії видання у видавництві Оксфордського університету [43].

Започатковуючи науковий проект стосовно латиноамериканського конституціоналізму [44], *Інститут* вийшов за рамки євроцентристського підходу і звернувся до конституційного досвіду країн Латинської Америки як частини «Глобального Півдня» [45]. На основі вивчення національних конституційних моделей країн Латинської Америки був зроблений висновок про наявність загальних для цих країн закономірностей розвитку і аналогічних сутнісних характеристик конституційного процесу. Це дозволяє ставити питання про загальне поняття конституційного права Латинської Америки (*Ius Constitutionale Commune en America Latina – ICCAL*), яке відображає особливий латиноамериканський шлях трансформаційного конституціоналізму (indicates an original Latin American path of transformative constitutionalism) [46].

Окрім вивчення загальних характеристик конституційного права латиноамериканських країн, у рамках проекту окремими темами стали дослідження розвитку конституційних прав людини [47] в регіоні та функціонування конституційних судів [48], які відіграють велику роль в державах Латинської Америки завдяки конституціоналізації правопорядку та захисту прав людини.

Висновки. Підсумовуючи наш огляд діяльності *Інституту порівняльного публічного та міжнародного права імені Макса Планка*, можна констатувати, що за обсягом проведених досліджень, широким охопленням тем і глибиною теоретичного аналізу *Інститут* займає лідируючі позиції у світовій конституціоналістиці. Його напрацювання обов'язково повинні враховуватися вітчизняною наукою конституційного права.

Список використаної літератури

1. Max-Planck-Gesellschaft. Facts and Figures. URL: <https://www.mpg.de/facts-and-figures>
2. Oellers-Frahm K., Bernhardt R. Das Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht: Geschichte und Entwicklung von 1949 bis 2013. Berlin: Springer, 2018, 344 p.
3. Doctoral Training at the MPIL. URL: <https://www.mpil.de/en/pub/research-interaction/doctoral-training.cfm>
4. Institutional cooperation. URL: <https://www.mpil.de/en/pub/research/institutional-cooperation.cfm>
5. Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law (MPIL). Research Paper Series. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/JELJOUR_Results.cfm?form_name=journalbrowse&journal_id=2765113
6. Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Begründet von Viktor Bruns. URL: <https://www.mpil.de/en/pub/publications/periodic-publications/beitraege-zum-auslaendischen.cfm>
7. Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht. Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. 3 2005 року по 2020 рік вийшло 116 томів. URL: <https://link.springer.com/bookseries/556>
8. Scientific blogs as infrastructure for digital publishing and academic communication: expanding the model project “Völkerrechtsblog”. URL: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/public-international-law/scientific-blogs.cfm>
9. Publication by Our Researches. URL: <https://www.mpil.de/en/pub/publications/>

publications-researcher.cfm

10. Schumpeter Research Group "Constitutional Reasoning in Europe". URL: https://www.mpil.de/en/pub/research/archive/schumpeter_forschungsgruppe.cfm

11. Research Profile. URL: <https://www.mpil.de/en/pub/institute/the-institute/research-profile.cfm>

12. von Bogdandy A. Pluralism, Direct Effect and the Ultimate Say: on the Relationship Between International and Domestic Constitutional Law. *International Journal of Constitutional Law*. 2008. Vol. 6. N. 3-4. P. 397-413.

13. Global Constitutionalism and Global Governance. About the Project. URL: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/public-international-law/global-constitutionalism.cfm>

14. Bogdandy A. *Constitutionalism in international law: Comment on a proposal from Germany*. *Harvard international law journal*. 2006. Vol. 47, № 1. P. 223-242; Peters A. Compensatory Constitutionalism: The Function and Potential of Fundamental International Norms and Structures. *Leiden Journal of International Law*. 2006. № 19. P. 579-610; The Constitutionalization of International Law / Ed. by Jan Klabbers, Anne Peters, Geir Ulfstein. Oxford: Oxford University Press, 2009; Peters A. The Merits of Global Constitutionalism. *Indiana Journal of Global Legal Studies*. 2009. Vol. 16. P. 397-411; Peters A. Rechtsordnungen und Konstitutionalisierung: Zur Neubestimmung der Verhältnisse. *Zeitschrift für öffentliches Recht*. 2010. № 65. P. 3-63; Peters A. Are we Moving towards Constitutionalization of the World Community? *Realizing Utopia: The Future of International Law* / Ed. by Antonio Cassese. Oxford University Press, 2012. P. 118-135; Peters A. Supremacy Lost: International Law Meets Domestic Constitutional Law. *Vienna Journal on International Constitutional Law*. 2009. № 3. P. 173-177; Les acteurs à l'ère du constitutionnalisme global – Actors in the age of global constitutionalism / Sous la direction de Anne Peters, Manuel Devers, Anne-Marie Thévenot-Werner et Patrizia Zbinden. Unité mixte de recherche de droit comparé de Paris (Université de Paris I. Volume 35. Editeur: Société de législation compare. Parution: 08/2014; Peters A. Immune against Constitutionalisation? *Immunities in the Age of Global Constitutionalism* / Ed. by Anne Peters, Evelyne Lagrange, Stefan Oeter, Christian Tomuschat. Leiden: Brill Nijhoff, 2015. P. 1-19.

15. Peters A. Global Constitutionalism. *The Encyclopedia of Political Thought* / Ed. by Michael T. Gibbons. London: Wiley-Blackwell, 2015. P.1484-1487

16. Peters A. Constitutionalisation. *Max Planck Institute for Comparative Public Law & International Law (MPIL) Research Paper No. 2017-08/*. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2941412>

17. Peters A. On the Interaction of Constitutionalization and Fragmentation in International Law. *Centre for Global Constitutionalism*. Working Paper 2. St Andrews, 2015. P. 1-42; Peters A. Fragmentation and Constitutionalization. *The Oxford Handbook of the Theory of International Law* / Ed. by Anne Orford, Florian Hoffmann. Oxford; New York: Oxford University Press, 2016.

18. Peters A. Proportionality as a Global Constitutional Principle. *Handbook on Global Constitutionalism* / Ed. by Anthony F. Lang Jr., Antje Wiener. Cheltenham, UK; Northampton, Massachusetts, US: Edward Elgar Publishing, 2017. P. 248-264.

19. Peters A. Foreign Relations Law and Global Constitutionalism, Symposium on Comparative Foreign Relations Law. *AJIL Unbound*, 30 October 2017. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/...>

20. Global Constitutionalism from European and East Asian Perspectives / Ed. by Takao Suami, Mattias Kumm, Anne Peters, Dimitri Vanoverbeke. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. 622 p.

21. Peters A. Global Constitutionalism: The Social Dimension (December 6, 2017). Takao Suami, Mattias Kumm, Anne Peters, and Dimitri Vanoverbeke (eds.), *Global Constitutionalism from European and East Asian Perspectives* Cambridge: CUP 2018; Max Planck Institute for Comparative Public Law & International Law (MPIL) Research Paper No. 2017-25. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3083578>

22. Atilgan A. Global Constitutionalism. A Socio-legal Perspective. Berlin/Heidelberg: Springer-Verlag, 2018. 314 p.

23. von Bogdandy A. The European Union as a Supranational Federation: A Conceptual Attempt in the Light of the Amsterdam Treaty. *Columbia Journal of European Law*. 2000. Vol. 6. Issue 1. P. 27-54; von Bogdandy A. Neither an International Organization Nor A Nation State: The EU as a Supranational Federation. *The Oxford Handbook of the European Union*. Ed. by Erik Jones, Anand Menon, and Stephen Weatherill. Oxford: Oxford University Press, 2012.
24. Law of the European Union. URL: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/law-european-union.cfm>
25. von Bogdandy A. The Transformation of European Law: The Reformed Concept and Its Quest for Comparison. Max Planck Institute for Comparative Public Law & International Law (MPIL) Research Paper No. 2016-14.
26. Constitutional Crisis in the European Constitutional Space. URL: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/law-european-union/constitutional-crisis.cfm>
27. Protecting EU Values in the Rule of Law Crisis. URL: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/law-european-union/protecting-eu-values.cfm>
28. Conference Programme_Protecting and Advancing the Rule of Law in Europe (PDF, 291.4 KB); Conference Programme_Protecting European Union Values: Breaches of Article 2 TEU and their consequences (PDF, 2212.3 KB). URL: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/law-european-union/protecting-eu-values.cfm>
29. On the Democratic Legitimacy of Europe's Judges. The Selection of the Strasbourg and Luxembourg Benches. URL: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/law-european-union/democratic-legitimacy.cfm>
30. Systemic Deficiency in the Rule of Law. URL: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/law-european-union/structuraldeficiencies.cfm>
31. Rule of Law and State Reform in Greece. URL: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/law-european-union/rule-of-law-and-state-reform.cfm>
32. von Bogdandy A., Kottmann M., Antpöhler C., Dickschen J., Hentrei S., Smrkol M. Reverse Solange. Protecting the essence of fundamental rights against EU Member States. *Common Market Law Review*. 2012. Vol. 49. P. 489-519.
33. Reverse Solange – Protecting the Essence of Fundamental Rights Against EU Member States. About the Project. URL: <https://www.mpil.de/en/pub/research/archive/reverse-solange.cfm>
34. The Individual in International Law. URL: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/human-rights/the-individual-in-int-law.cfm>
35. Peters A. Beyond Human Rights. The Legal Status of the Individual in International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2016. 602 p.
36. Human Rights and State Immunities. URL: https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/public-international-law/human_rights_and_state_immunit.cfm
37. International Conference 'Remedies against Immunity? – Reconciling International and Domestic Law after the Italian Constitutional Court's Sentenza 238/2014. URL: https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/public-international-law/human_rights_and_state_immunit/remedies-against-immunity.cfm
38. Constitutions of the Countries of the World. URL: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/comparative-public-law/constitutions-of-the-countries.cfm>
39. Ius Publicum Europaeum. Head of Section: Armin von Bogdandy. URL: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/comparative-public-law/ius-publicum-europaem.cfm>
40. von Bogdandy A. The Idea of European Public Law Today. *Max Planck Institute for Comparative Public Law & International Law (MPIL) Research Paper*. No. 2017-04. 34 p.
41. Ius publicum-europaem, URL: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/comparative-public-law/ius-publicum-europaem/handbuch-ius-publicum-europaem.cfm>
42. Handbuch Ius Publicum Europaeum. (2016). Band 6. Verfassungsgerichtsbarkeit in Europa: Institutionen, hg. v. Bogdandy, Armin von/Grabenwarter, Christoph/Huber, Peter M. Müller, Heidelberg. 945 p.
43. The Max Planck Handbooks in European Public Law. Volume III: Constitutional

Adjudication: Institutions. Oxford: Oxford University Press. 2020. 976 p.

44. Ius Constitutionale Commune en America Latina. URL: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/comparative-public-law/ius-constitutionale-commune.cfm>

45. von Bogdandy A. Ius Constitutionale Commune en América Latina: una mirada a un constitucionalismo transformado. URL: <https://revistas.uexternado.edu.co/index.php/derest/article/view/4198/4643>

46. Transformative Constitutionalism in Latin America. The Emergence of a New Ius Commune /Ed. by Armin von Bogdandy, Eduardo Ferrer Mac-Gregor, Mariela Morales Antoniazzi, Flávia Piovesan, and Ximena Soley. Oxford: Oxford University Press, 2017. 464 p.

47. Jus Constitutional Commune en Derechos Humanos para America Latina. URL: <https://www.mpil.de/de/pub/forschung/nach-rechtsgebieten/oeffentliches-recht/iusconstitutionale-commune/ius-constitutionale-commune-en.cfm>

48. Manual de la Justicia Constitucional Latinoamericana. URL: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/comparative-public-law/ius-constitutionale-commune/manual-de-la-justicia-constitu.cfm>

MODERN FOREIGN CONSTITUTIONALISM: MAX PLANCK INSTITUTE FOR COMPARATIVE PUBLIC LAW AND INTERNATIONAL LAW

Mykhaylo O. Baymuratov, Doctor of Legal Sciences, Full Professor, Professor of the Department of Political Science and Law, the South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Academician of the Ukrainian Academy of Sciences (Ukraine).

E-mail: baymuratov@ukr.net

Natalia V. Bocharova, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Law, Alfred Nobel University (Ukraine).

E-mail: olip@duan.edu.ua

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-1

Key words: *constitutionalism, constitutional law, global constitutionalism. legal studies.*

The European vector of modern Ukrainian politics involves a broad and thorough acquaintance with the latest achievements of European and world legal thought. Domestic jurisprudence, which has been developing for many years in line with the orthodox Marxist methodology, overcomes not only ideological isolation, but also produces a new research culture based on the study and understanding of modern trends in foreign jurisprudence. It is necessary to emphasize that this process is only unfolding and is not always implemented in specific studies, in particular, dissertation studies, where the use of works by foreign authors on the studied issues is often absent, and, therefore, the latest methodological approaches and theoretical and doctrinal developments of the world's leading experts are not taken into account. As before, little information is published in domestic legal periodicals about foreign research centers and schools in various fields of law, activities of foreign legal scholars, academic publishing houses and authoritative periodicals. All this fully applies to our science of constitutional law, which encourages us to more actively cover the study of constitutional law in foreign countries, publishing activity and activities of scientific centers related to the problems of constitutional law.

One of the internationally recognized centers of modern constitutional studies is the Max Planck Institute of Comparative Public Law and International Law (Heidelberg, Germany). His research in many respects sets the tone and determines the direction of modern constitutional and legal investigations. The article provides a detailed description of the work of the Institute, which is built on the principles of theoretical and methodological pluralism, individual projects are specifically directed to the use of different methodological approaches. It is noted that the research is conducted in two forms: 1) doctrinal and theoretical analysis - problem-oriented fundamental research that seeks to

reveal the structures, development and regularities of constitutional and international law; 2) systematic analysis and comparison of legal norms in order to solve current legal problems or carry out reforms. The relatively low level of abstraction of such studies is explained by the need to provide specific recommendations to officials or practicing lawyers. The institute strives for broad relations with the public. It is noted that the Institute occupies a leading position in world constitutionalism in terms of the volume of research conducted, the wide coverage of topics and the depth of theoretical analysis. His achievements must be taken into account by the domestic science of constitutional law.

References

1. Max-Planck-Gesellschaft. Facts and Figures. Available at: <https://www.mpg.de/facts-and-figures>
2. Oellers-Frahm K., Bernhardt R. (2018). Das Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht: Geschichte und Entwicklung von 1949 bis 2013. Berlin: Springer. 344 p.
3. Doctoral Training at the MPIL. Available at: <https://www.mpil.de/en/pub/research-interaction/doctoral-training.cfm>
4. Institutional cooperation. Available at: <https://www.mpil.de/en/pub/research/institutional-cooperation.cfm>
5. Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law (MPIL). Research Paper Series. Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/JELJOUR_Results.cfm?form_name=journalbrowse&journal_id=2765113
6. Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Begründet von Viktor Bruns. Available at: <https://www.mpil.de/en/pub/publications/periodic-publications/beitraege-zum-auslaendischen.cfm>
7. Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht. Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Available at: <https://link.springer.com/bookseries/556>
8. Scientific blogs as infrastructure for digital publishing and academic communication: expanding the model project "Volkerrechtsblog". Available at: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/public-international-law/scientific-blogs.cfm>
9. Publication by Our Researches. Available at: <https://www.mpil.de/en/pub/publications/publications-researcher.cfm>
10. Schympeter Research Group "Constitutional Reasoning in Europe". Available at: https://www.mpil.de/en/pub/research/archive/schumpeter_forschungsgroup.cfm
11. Research Profile. Available at: <https://www.mpil.de/en/pub/institute/the-institute/research-profile.cfm>
12. von Bogdandy A. (2008). Pluralism, Direct Effect and the Ultimate Say: on the Relationship Between International and Domestic Constitutional Law. *International Journal of Constitutional Law*. Vol.6, no. 3-4, pp. 397-413.
13. Global Constitutionalism and Global Governance. About the Project. Available at: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/public-international-law/global-constitutionalism.cfm>
14. Bogdandy A. (2006). *Constitutionalism in International law: Comment on a proposal from Germany*. *Harvard international law journal*. Vol. 47, no. 1, pp. 223-242; Peters A. (2006). Compensatory Constitutionalism: The Function and Potential of Fundamental International Norms and Structures. *Leiden Journal of International Law*. № 19. P. 579-610; Jan Klabbers, Anne Peters, Geir Ulfstein (eds). (2009). *The Constitutionalization of International Law* Oxford: Oxford University Press, 436 p.; Peters A. (2009). The Merits of Global Constitutionalism. *Indiana Journal of Global Legal Studies*. Vol. 16. pp. 397-411; Peters A. (2010). Rechtsordnungen und Konstitutionalisierung: Zur Neubestimmung der Verhältnisse. *Zeitschrift für öffentliches Recht*, no. 65. pp. 3-63; Peters A. (2012). Are we Moving towards Constitutionalization of the World Community? *Realizing Utopia: The Future of International Law* /Ed. by Antonio Cassese. Oxford University Press pp. 118-135; Peters A. (2009). Supremacy Lost: International Law Meets Domestic Constitutional Law. *Vienna Journal on*

International Constitutional Law, no. 3, pp. 173-177; Les acteurs à l'ère du constitutionnalisme global – Actors in the age of global constitutionalism / Sous la direction de Anne Peters, Manuel Devers, Anne-Marie Thévenot-Werner et Patrizia Zbinden. Unité mixte de recherche de droit comparé de Paris (Université de Paris I. Volume 35. Editeur: Société de législation compare. Parution: 08/2014; Peters A. (2015). Immune against Constitutionalisation? *Immunities in the Age of Global Constitutionalism* / Ed. by Anne Peters, Evelyne Lagrange, Stefan Oeter, Christian Tomuschat. Leiden: Brill Nijhoff, pp. 1-19.

15. Peters A. (2015). Global Constitutionalism. Michael T. Gibbons (eds.). *The Encyclopedia of Political Thought*. London: Wiley-Blackwell. pp. 1484-1487.

16. Peters A. (2017). Constitutionalisation. *Max Planck Institute for Comparative Public Law & International Law (MPIL) Research Paper*, no. 2017-08. Available at: <https://ssrn.com/abstract=2941412>

17. Peters A. (2015). On the Interaction of Constitutionalization and Fragmentation in International Law. *Centre for Global Constitutionalism*. Working Paper 2. St Andrews. pp. 1-42; Peters A. (2016). Fragmentation and Constitutionalization. *The Oxford Handbook of the Theory of International Law*/ Ed. by Anne Orford, Florian Hoffmann. Oxford; New York: Oxford University Press.

18. Peters A. (2017). Proportionality as a Global Constitutional Principle. *Handbook on Global Constitutionalism*/ Ed. by Anthony F. Lang Jr., Antje Wiener. Cheltenham, UK; Northampton, Massachusetts, US: Edward Elgar Publishing, pp. 248-264.

19. Peters A. (2017). Foreign Relations Law and Global Constitutionalism, *Symposium on Comparative Foreign Relations Law*. *AJIL Unbound*, 30 October 2017. Available at: <https://www.cambridge.org/core/journals/...>

20. Takao Suami, Mattias Kumm, Anne Peters, Dimitri Vanoverbeke (eds.). (2019). *Global Constitutionalism from European and East Asian Perspectives* Cambridge: Cambridge University Press. 622 p.

21. Peters A. (2018). Global Constitutionalism: The Social Dimension. Takao Suami, Mattias Kumm, Anne Peters, and Dimitri Vanoverbeke (eds.), *Global Constitutionalism from European and East Asian Perspectives* Cambridge: CUP; Max Planck Institute for Comparative Public Law & International Law (MPIL) Research Paper No. 2017-25. Available at: <https://ssrn.com/abstract=3083578>

22. Atilgan A. (2018). *Global Constitutionalism. A Socio-legal Perspective*. Berlin/Heidelberg: Springer-Verlag. 314 p.

23. von Bogdandy A. (2000). The European Union as a Supranational Federation: A Conceptual Attempt in the Light of the Amsterdam Treaty. *Columbia Journal of European Law*. vol.6, issue 1, pp.27-54; von Bogdandy A. Neither an International Organization Nor A Nation State: The EU as a Supranational Federation. T Erik Jones, Anand Menon, and Stephen Weatherill (eds.). (2012). *he Oxford Handbook of the European Union*. Ed. by Erik Jones, Anand Menon, and Stephen Weatherill. Oxford: Oxford University Press.

24. Law of the European Union. Available at: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/law-european-union.cfm>

25. von Bogdandy A. (2016). The Transformation of European Law: The Reformed Concept and Its Quest for Comparison. *Max Planck Institute for Comparative Public Law & International Law (MPIL) Research Paper*, no. 2016-14.

26. Constitutional Crisis in the European Constitutional Space. Available at: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/law-european-union/constitutional-crisis.cfm>

27. Protecting EU Values in the Rule of Law Crisis. Available at: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/law-european-union/protecting-eu-values.cfm>

28. Conference Programme_Protecting and Advancing the Rule of Law in Europe (PDF, 291.4 KB); Conference Programme_Protecting European Union Values: Breaches of Article 2 TEU and their consequences (PDF, 2212.3 KB). Available at: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/law-european-union/protecting-eu-values.cfm>

29. On the Democratic Legitimacy of Europe's Judges. The Selection of the Strasbourg and Luxembourg Benches. Available at: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/law-european-union/democratic-legitimacy.cfm>

30. Systemic Deficiency in the Rule of Law. Available at: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/law-european-union/structuraldeficiencies.cfm>
31. Rule of Law and State Reform in Greece. Available at: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/law-european-union/rule-of-law-and-state-reform.cfm>
32. von Bogdandy A., Kottmann M., Antpöhler C., Dickschen J., Hentrei S., Smrkol. (2012). M. Reverse Solange. Protecting the essence of fundamental rights against EU Member States. *Common Market Law Review*, vol.49, pp.489-519.
33. Reverse Solange – Protecting the Essence of Fundamental Rights Against EU Member States. About the Project. Available at: <https://www.mpil.de/en/pub/research/archive/reverse-solange.cfm>
34. The Individual in International Law. Available at: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/human-rights/the-individual-in-int-law.cfm>
35. Peters A. (2016). Beyond Human Rights. The Legal Status of the Individual in International Law. Cambridge: Cambridge University Press. 602 p.
36. Human Rights and State Immunities. Available at: https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/public-international-law/human_rights_and_state_immunit.cfm
37. International Conference 'Remedies against Immunity? – Reconciling International and Domestic Law after the Italian Constitutional Court's Sentenza 238/2014. Available at: https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/public-international-law/human_rights_and_state_immunit/remedies-against-immunity.cfm
38. Constitutions of the Countries of the World. Available at: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/comparative-public-law/constitutions-of-the-countries.cfm>
39. Ius Publicum Europaeum. Head of Section: Armin von Bogdandy. Available at: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/comparative-public-law/ius-publicum-europaeum.cfm>
40. von Bogdandy A. (2017). The Idea of European Public Law Today. *Max Planck Institute for Comparative Public Law & International Law (MPIL) Research Paper*, no. 4, 34 p.
41. Ius publicum-europaeum. Available at: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/comparative-public-law/ius-publicum-europaeum/handbuch-ius-publicum-europaeu.cf>
42. Handbuch Ius Publicum Europaeum. Band 6. (2016). Verfassungsgerichtsbarkeit in Europa: Institutionen, hg. v. Bogdandy, Armin von/Grabenwarter, Christoph/Huber, Peter M. Müller, Heidelberg. 945 p.
43. Armin von Bogdandy, Peter Huber, Christoph Grabenwarter (eds.). (2020). The Max Planck Handbooks in European Public Law, vol. III: Constitutional Adjudication: Institutions. Oxford: Oxford University Press. 976 p.
44. Ius Constitutionale Commune en America Latina. Available at: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/comparative-public-law/ius-constitutionale-commune.cfm>
45. von Bogdandy A. Ius Constitutionale Commune en América Latina: una mirada a un constitucionalismo transformado. Available at: <https://revistas.uexternado.edu.co/index.php/derest/article/view/4198/4643>
46. Armin von Bogdandy, Eduardo Ferrer Mac-Gregor, Mariela Morales Antoniazzi, Flávia Piovesan, and Ximena Soley (eds.). (2017). Transformative Constitutionalism in Latin America. The Emergence of a New Ius Commune. Oxford: Oxford University Press. 464 p.
47. Jus Constitutionale Commune en Derechos Humanos para America Latina. Available at: <https://www.mpil.de/de/pub/forschung/nach-rechtsgebieten/oeffentliches-recht/iusconstitutionale-commune/ius-constitutionale-commune-en.cfm>
48. Manual de la Justicia Constitucional Latinoamericana. Available at: <https://www.mpil.de/en/pub/research/areas/comparative-public-law/ius-constitutionale-commune/manual-de-la-justicia-constitu.cfm>

Одержано 21.11.2022.

УДК 341.1

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-2

Д.О. БОБРОВНИК,
*кандидат економічних наук,
докторант Інституту законодавства Верховної Ради України,
директор Адвокатського альянсу «Баймуратов і партнери» (м. Одеса)
ORCID: 0000-0002-1142-6926*

МУНІЦИПАЛЬНА ПРАВОСВІДОМІСТЬ: СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ

Статтю присвячено дослідженню структури муніципальної правосвідомості, яка відіграє особливу роль (разом з муніципальною психологією) у процесах формування глобалістського потенціалу територіальної громади. У вітчизняному правознавстві тема досліджується вперше. Автор зазначає, що структура муніципальної правосвідомості, як й загальна феноменологія правосвідомості, складається з таких елементів: правова (муніципально-правова) психологія, правова (муніципально-правова) ідеологія та правова (муніципально-правова) поведінка. Автор стверджує, що як феномен правова профільна психологія апіорі виникає на муніципально-правовому рівні, тобто на локальному рівні існування соціуму, бо саме людина, її групи та асоціації існують та функціонують саме на рівні територіальних громад. Правова (муніципально-правова) ідеологія, як структурний елемент муніципальної правосвідомості, охоплює знання, уявлення, поняття про зміст права, включаючи й нормативні настанови муніципального права, що формуються в результаті правового виховання та юридичних наукових досліджень. Автор вважає, що на відміну від муніципально-правової психології, що формується в основному стихійно, в залежності від суб'єктивних подій в муніципальному житті та досвіду минулих поколінь, муніципально-правова ідеологія формується в системному ключі в результаті: а) наукового (доктринального), теоретичного відображення муніципально-правової дійсності, б) на основі узагальнення і розвитку найбільш відомих і значущих муніципально-правових теорій минулого і сучасного; в) вивчення основних закономірностей становлення, розвитку і функціонування муніципалізму та його нормативного супроводження і забезпечення; г) вивчення основоположних засад муніципалізму, що зафіксовані в міжнародних правових стандартах локальної демократії; г') вивчення основоположних настанов державної муніципальної політики. Автор підкреслює, що муніципально-правова ідеологія напряду впливає на формування, модернізацію та модифікацію засад муніципально-правової психології, роблячи її настанови більш застосованими до змін, що пов'язані з різними проявами глобалізації. Третім елементом муніципальної правосвідомості виступає правова (муніципально-правова) поведінка, що передбачає її вольову сторону, яка становить процес перетворення норм муніципального права в реальну муніципально-правову поведінку людини в межах територіальних громад. Автор наголошує на тому, що органи місцевого самоврядування, особливо представницькі, також можуть діяти в рамках використання засад муніципально-правової поведінки, бо вони, фактично виступаючи від імені ТГ та в її інтересах, ретранслюють відповідні настанови муніципально-правової психології та муніципально-правової ідеології, якими володіє локальна людська спільнота. У статті зазначається, що носіями повсякденної муніципально-правової дійсності виступають всі жителі-члени відповідних територіальних громад на планетарному рівні. Своєю чергою, муніципально-правова дійсність виступає каталізатором для становлення і розвитку глобалізаційного потенціалу територіальної громади.

Ключові слова: міське самоврядування, конституціоналізація міжнародного права, інтернаціоналізація конституційного права держав, муніципальне право, глобальний конституціоналізм, публічна влада, децентралізація, локальна демократія, територіальна громада.

Постановка проблеми. Становлення і розвиток системи місцевого самоврядування (далі – МСВ) в Україні) призвело до могутньої і системної муніципалізації всіх сторін суспільного і державного життя, що стало результатом формування системи муніципально-правових відносин в державі між органами місцевого самоврядування (далі – ОМСВ), членами територіальних громад (далі – ТГ), інституціями громадянського суспільства (далі – ГС), органами, що репрезентують публічну державну владу тощо. Розвиток муніципально-правових відносин фактично створив умови для революційних змін в соціальній свідомості (правосвідомості) та в соціальній психології суспільства.

Ця стаття є продовженням викладеного автором у попередньому номері журналу бачення ролі муніципальної правосвідомості та муніципальної психології у процесах формування глобалістського потенціалу територіальної громади [1]. Статтю у попередньому номері журналу було присвячено науково-теоретичному обґрунтуванню ролі муніципальної правосвідомості та муніципальної психології у процесах формування глобалістського потенціалу територіальної громади. Там було зазначено, що більш аргументованим теоретично, організаційно, нормативно-діяльнісно та в поведінковому аспекті представляється важлива роль муніципальної правосвідомості в контексті її структурної організації, бо саме вона – це: а) у *системному розумінні* – фактично є система відображення муніципально-правової дійсності (реальності), б) у *джерельному розумінні* – поглядах, теоріях, концепціях, почуттях, уявленнях людей-жителів та одночасно членів ТГ, б) у *аксіологічно-предметному розумінні* – про муніципальні цінності, муніципальне право, його місце і роль у забезпеченні свободи особи, в) у *праксеологічно-діяльнісному розумінні* – через реалізацію конституційних прав і свобод на локальному рівні соціуму, в межах ТГ, а також реалізацію інших загальнолюдських цінностей, г) у *нормативно-повсякденному розумінні* – що проявляються у муніципальних правах і свободах людини (особистості, жителя-члена ТГ), г) у *поведінковому розумінні* – що знаходять свій прояв у їх конкретних загальних і типізованих (стереотипних) поведінкових настановах та парадигмах, д) у *телеологічному розумінні* – метою яких є реалізація екзистенційних інтересів, потреб, атиюдів людини, через використання нею відповідних індивідуальних та колективних габітусів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Правосвідомість завжди вважалася елементом і неодмінною складовою структури правової культури суспільства, яка залежить від менталітету соціуму. Однак, треба зазначити, що дослідження аспектів структуризації правосвідомості в контексті формування її муніципальної форми на локальному рівні функціонування територіальної громади – локального соціуму, фактично не проводились. Деякі окремі праці вітчизняних (М.О. Баймуратов, О.В. Батанов, В.С. Могілевський, О.О. Боярський, Б.Я. Кофман тощо) і зарубіжних (С.Р. Гасанбеков, Н.В. Новоселова, Ю.А. Дроздова, Ж.С. Мартинсон тощо) присвячено окремим аспектам формування, прояву і інституціоналізації муніципальної правосвідомості у жителів-членів локальних спільнот і членів територіальних громад. Хоча актуалізація такого напрямку досліджень правосвідомості в умовах активізації становлення інституту локальної демократії в Україні, проведення муніципальної реформи, як основоположної частини реформи децентралізації публічної влади в державі, – не викликає сумнівів та не має альтернативи.

Метою статті є дослідження структури муніципальної правосвідомості, яка відіграє особливу роль (разом з муніципальною психологією) у процесах формування глобалістського потенціалу територіальної громади.

Виклад основного матеріалу. Структура муніципальної правосвідомості, як й загальна феноменологія правосвідомості, складається з таких елементів: правова (муніципально-правова) психологія, правова (муніципально-правова) ідеологія та правова (муніципально-

правова) поведінка. Такий елементний склад є поведінковою частиною муніципальної правосвідомості. Проведемо дослідження кожного елементу.

1. Правова (муніципально-правова) психологія – це, зазвичай, структурний елемент правосвідомості, що включає правові почуття, настрої, інші емоційні сприйняття правових явищ. Отже, можна стверджувати, що як феномен правова профільна психологія апіорі виникає на муніципально-правовому рівні, тобто на локальному рівні існування соціуму, бо саме людина, її групи та асоціації існують та функціонують саме на рівні ТГ. Її виникнення, формування й існування пов'язане з об'єктивно-суб'єктивною властивістю людей безпосередньо чуттєво відображати правове середовище, емоційно реагувати на зовнішні правові явища, формуючи відповідні реакції у вигляді відповідних правил поведінки. При цьому слід враховувати, що вона відображає право не узагальнено, не абстрактно, а конкретизовано і усвідомлено у його структурній побудові на права, свободи і обов'язки.

У структурі правової (муніципально-правової) психології, своєю чергою, виділяють [2]:

А) сталі частини (настрої, почуття, переживання) – формуються в індивідуальному порядку у людини-жителя і члена ТГ в процесі знаходження саме в ТГ, в умовах МСВ та, зазвичай, в стані повсякденності, в процесі здійснення нею свого життєвого циклу;

Б) пізнавальні частини (правові емпіричні знання, уявлення, погляди) – формуються і проявляються в процесі правової соціалізації, що здійснюється в рамках ТГ, в умовах МСВ, в стані повсякденності, через формування правових атитюдів;

В) емоційні складові (правові емоції, почуття, настрої) – формуються і проявляються в процесі життєдіяльності (соціально-правової практики) в рамках ТГ, в умовах МСВ, в стані повсякденності в процесі вибору правових габітусів;

Г) регулятивні елементи (правові звички, традиції) – формуються в результаті правової соціалізації та соціально-правової практики у людини-жителя і члена ТГ, групи людей-членів ТГ та їх асоціацій і реалізуються через формування і використання правових атитюдів та габітусів.

В контексті інтерпретації наведених елементів відносно муніципально-правової психології треба зазначити, що вона:

– є безпосереднім відображенням муніципальної правосвідомості, яскравою ознакою її наявності та ефективного впливу на свідомість конкретної людини-жителя і члена ТГ, а також груп і асоціацій людей;

– всі її частини, складові та регулятивні елементи напряму пов'язані з реалізацією екзистенційних інтересів людини-жителя і члена ТГ, а також груп і асоціацій людини;

– весь елементний склад профільної психології насамперед реалізується людиною-жителем і членом ТГ в межах МСВ в процесі реалізації нею свого життєвого циклу;

– профільна психологія володіє могутніми інституціональними властивостями, бо вона скерована на формування у людини-жителя і члена ТГ поведінкових настанов, що набувають в перспективі характер поведінкових стереотипів;

– профільна психологія володіє могутнім праксеологічним потенціалом, бо вона є фактично стадією передреалізації її частин, складових та регулятивних елементів у конкретних формах поведінки людини в межах ТГ;

– поведінкові настанови людини-жителя і члена ТГ, якими він реалізує свою муніципально-правову психологію, – по-перше, знаходять своє втілення в поведінці груп людей та їх асоціацій, що створюються по різних ознаках в межах ТГ (національних, релігійних, економічних, політичних, вікових, соціальних, культурологічних тощо) у вигляді професійних, вікових, станових, економічних тощо інституцій ГС; по-друге, формують стереотипи поведінки людини-члена ТГ при виникненні аналогічних життєвих питань та проблем в контексті їх вирішення та розв'язання; по-третє, фактично володіють спадковістю, бо запозичуються у практику муніципального життя іншими жителями-членами ТГ і з часом входить до їх ментальних рис; по-четверте, визнаються як ефективні форми поведінки людини, її груп і асоціацій при різних життєвих обставинах з боку ОМСВ та інших органів публічної влади, включаючи й органи публічної державної влади;

– отже, муніципально-правова психологія фактично виступає як інтелектуально-свідомий

та результативно-праксеологічний підсумок сформованої муніципальної правосвідомості, оптимальний і ефективний засіб її реалізації, а також об'єктивно-іманентний концепт виникнення і формування, а також реалізації, розвитку і вдосконалення поведінкових настанов людини, що існує в умовах МСВ, здійснюючи в межах ТГ свій життєвий цикл.

Звідси, формування і функціонування муніципально-правової психології (на індивідуальному, груповому і колективному рівнях), по-перше, в межах будь-якої ТГ володіє однаковими характеристиками щодо своєї структурної організації; по-друге, володіє загальними рисами, бо виникає на основі осмислення і ретрансляції муніципально-правової реальності; по-третє, сприяє формуванню загальних закономірностей в процесі виникнення, формування і реалізації правових атитюдів і габітусів людини, її груп та асоціацій, що й виступає телеологічною домінантою виникнення такої психології; по-четверте, володіє загальним праксеологічним потенціалом в процесі своєї реалізації відносно форм, методів і засобів профільної психології. А це, своєю чергою, по-п'яте, враховуючи на особливу важливість феноменології, що досліджується, – особливо для усвідомлення ефективного функціонування і позитивного перспективного розвитку людської популяції і подальшого існування людської цивілізації, особливо у репродуктивному і відновлювальному контекстах, – робить муніципально-правову психологію могутнім елементом і «запускаючим двигуном» у механізмі формування глобалістського потенціалу ТГ та фактичного формування психотипу «муніципальної людини» [3, 4].

2. Правова (муніципально-правова) ідеологія – як структурний елемент муніципальної правосвідомості, охоплює знання, уявлення, поняття про зміст права, включаючи й нормативні настанови муніципального права, що формуються в результаті правового виховання та юридичних наукових досліджень.

Отже, на практиці муніципально-правова ідеологія, зазвичай, існує та проявляється у формуванні та функціонуванні системи муніципально-правових принципів, ідей, теорій, концепцій, які відображають теоретичне (наукове) відношення суспільства до феноменології муніципалізму, локальної демократії, муніципального права, демократичного муніципального розвитку як невід'ємної частини загального державно-правового розвитку, правових режимів, що формуються в МСВ завдяки функціонування його органів та суб'єктів, упорядкування суспільних відносин на локальному рівні функціонування соціуму [5, с. 36-37]. Стрижневою в цьому контексті виступає концепція ТГ як нормативний субстрат територіальної людської спільноти, що володіє властивостями відносної завершеності, цілісності якого-небудь відтворювального процесу та характеризується високим рівнем взаємоузгодження позицій, єдиними інтересами населення, соціальних груп у різних сферах життя, здатністю адаптації жителів до мінливих умов середовища проживання. Саме підхід до муніципальних спільнот як до основи та структуроутворюючого елементу системи МСВ, а не як до її другорядного і побічного компонента, дозволяє відродити розуміння МСВ як основної форми реалізації народовладдя у буквальному смислі слова [6, с. 80]. Важливе значення у формуванні муніципальної ідеології займає розуміння принципу гомруля (Home rule, самоврядування) [7, с. 69; 8; 9, с. 49-55] – основоположного принципу МСВ, що визначає технологічні принципи самовизначення, самоідентифікації, самодіяльності та самоврядності ТГ та її членів-жителів.

У структурі муніципально-правової ідеології, аналогічно правовій ідеології [2] виділяють такі складові, що ми перераховуємо у профільній інтерпретації, а саме:

- муніципально-правові ідеї, теорії, переконання;
- муніципально-правові поняття, муніципально-правові категорії;
- муніципально-правові принципи.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що на відміну від муніципально-правової психології, що формується в основному стихійно, в залежності від суб'єктивних подій в муніципальному житті та досвіду минулих поколінь, муніципально-правова ідеологія формується в системному ключі в результаті:

а) наукового (доктринального), теоретичного відображення муніципально-правової дійсності,

б) на основі узагальнення і розвитку найбільш відомих і значущих муніципально-правових теорій минулого і сучасного;

в) вивчення основних закономірностей становлення, розвитку і функціонування муніципалізму та його нормативного супроводження і забезпечення;

г) вивчення основоположних засад муніципалізму, що зафіксовані в міжнародних правових стандартах локальної демократії;

г') вивчення основоположних настанов державної муніципальної політики.

Отже, сучасна муніципально-правова ідеологія включає: концепцію поділу публічної влади на два рівні, один з яких – публічна самоврядна (муніципальна) влада; визнання пріоритету загальнолюдських цінностей над інтересами держави; пріоритет і, відповідно, домінування загальноновизнаних норм міжнародного права, включаючи міжнародні правові стандарти локальної демократії, теорію правової держави і громадянського суспільства, принципи місцевого самоврядування, демократизму, гуманізму, невідчужуваних природних прав людини, принцип пріоритету рішень, що прийняті від імені ТГ в рамках повноважень ОМСВ тощо.

Системний аналіз наведених питань свідчить про те, що серед них присутні багато питань (концепцій, концептів, принципів, засад тощо), що мають безпосередній вихід на міжнародно-правову проблематику, причому не тільки локального, а й універсального характеру, зокрема концептуально-засадничі питання, що торкаються пріоритету прав і свобод людини перед правами держави, міжнародні настанови щодо формування демократичної правової державності та становлення в її рамках МСВ тощо. Звідси, можна стверджувати, що якщо вони вирішуються саме в системі координат муніципалізму, то вони фактично і напряду впливають на процес формування глобалістського потенціалу ТГ через:

а) акцентуацію уваги держав-членів міжнародного співтовариства або держав міжнародної регіональної спільноти або регіонального міждержавного об'єднання інтеграційного характеру на питаннях розвитку локальної демократії через легалізацію та посилення цього інституту на теренах таких держав (питання конституюючого характеру щодо становлення і розвитку локальної демократії – Авт.);

б) активізацію міжнародної нормотворчості через посилення міжнародного нормопроекування і міжнародного нормування в профільній сфері (питання міжнародної нормотворчості в сфері локальної демократії – Авт.);

в) ініціацію посилення міжнародної договірної діяльності з метою розробки на універсальному рівні міжнародних багатосторонніх угод в сфері локальної демократії та розширення кола таких угод профільного характеру на регіональному і субрегіональному міждержавному рівнях (питання посилення міжнародної договірно-правової діяльності в сфері локальної демократії – Авт.);

г) посилення підтримки діяльності міжнародних неурядових організацій місцевих влад з боку міжнародного співтовариства та міжнародних регіональних інтеграційних об'єднань, особливо в контексті посилення міжнародно-правового супроводження і забезпечення статутних напрямків їх діяльності (питання формування міжнародної позадержавної інституційної системи локальної демократії – Авт.);

г') об'єднання зусиль міжнародного співтовариства, його держав-членів, системи міжнародних урядових и неурядових організацій профільного характеру для формування системи міжнародного міжмуніципального співробітництва між ТГ, ОМСВ та іншими суб'єктами з метою обміну та запозичення позитивного досвіду ведення муніципальної діяльності та в сфері муніципального розвитку (питання формування і розвитку системи міжнародного міжмуніципального співробітництва в сфері локальної демократії – Авт.);

д) посилення організаційної та законопроектної діяльності, активізація законотворчості на рівні держави з метою законодавчого супроводження і забезпечення становлення, розвитку і вдосконалення системи МСВ в державі, діяльності ТГ в умовах формування демократичної правової державності та набуття ТГ реальної і оптимальної правосуб'єктності (питання формування і розвитку масиву національного законодавства в сфері локальної демократії – Авт.);

е) посилення організаційної та законопроектної діяльності, активізація законотворчості для нормативного супроводження і забезпечення внутрішньодержавного міжмуніципального співробітництва (питання формування і розвитку масиву законодавства відносно міжмуніципального співробітництва всередині держави – Авт.);

є) посилення організаційної та нормопроектної діяльності, активізація нормотворчості для нормативного супроводження і забезпечення статутного будівництва ТГ (питання формування і розвитку нормативного масиву в сфері статутного будівництва ТГ – Авт.);

ж) посилення організаційної та законопроектної діяльності, активізація законотворчості для нормативного супроводження і забезпечення форм безпосередньої демократії населення в межах ТГ (питання формування і розвитку нормативного масиву в сфері безпосередньої демократії ТГ – Авт.);

з) посилення організаційної та законопроектної діяльності, активізація законотворчості для нормативного супроводження і забезпечення реалізації нових форм безпосередньої демократії на рівні ТГ (партисипаторної, деліберативної, агрегативної, агональної тощо) (питання формування і розвитку нормативного масиву щодо забезпечення втілення нових форм безпосередньої демократії ТГ – Авт.);

и) сприяння ОМСВ формуванню освітньої мережі для підготовки соціально активних жителів-членів ТГ в сфері муніципалізму і муніципальної діяльності (питання формування і розвитку нормативного масиву щодо підготовки муніципального активу всередині ТГ – Авт.);

і) підтримку організаційної та нормативної діяльності ОМСВ в сфері підготовки кадрового складу, кадрового резерву ОМСВ та підвищення кваліфікації муніципальних службовців та запозичення міжнародного муніципального досвіду в цій сфері (питання формування, розвитку і вдосконалення нормативного масиву щодо кадрової роботи з корпусом муніципальних службовців – Авт.);

й) активізацію локальної нормотворчості ОМСВ, посилення участі в ній жителів-членів ТГ за рахунок залучення соціального активу, її детермінації питаннями місцевого значення та розробки нових муніципальних послуг, які ОМСВ можуть надавати членам громади з використанням зарубіжного досвіду надання муніципальних послуг (питання розвитку і вдосконалення локального нормативного масиву щодо формування переліку питань місцевого значення – Авт.).

Вважаємо, що наведені напрямки діяльності ТГ, сформованих нею ОМСВ, що фактично скеровані на реалізацію муніципальної ідеології, будуть сприяти активізації розвитку територіальної людської спільноти, а також зростанню її глобалізаційного потенціалу, бо мають суттєвий теоретико-праксеологічний вихід на настанови та здобутки як національного, так й міжнародного муніципалізму.

Крім того, і це треба окремо підкреслити, муніципально-правова ідеологія напряму впливає на формування, модернізацію та модифікацію засад муніципально-правової психології, роблячи її настанови більш застосованими до змін, що пов'язані з різними проявами глобалізації.

Резервами для подальшого перманентного розвитку муніципальної ідеології виступають основні теоретико-методологічні, конституційно-правові (міжнародно-правові – Авт.), соціально-управлінські та прикладні проблеми МСВ, вирішення яких має стати її серцевиною такої сучасної демократичної ідеології, що пов'язані із утворенням ефективних нормативно-правових, інституціональних, соціально-психологічних, кадрових, ідеологічних, наукових та інших, (в тому числі й міжнародних – Авт.) умов для формування муніципальної влади в Україні [9, с. 37].

3. Правова (муніципально-правова) поведінка – виступає третім елементом муніципальної правосвідомості, що передбачає її вольову сторону, яка становить процес перетворення норм муніципального права в реальну муніципально-правову поведінку людини в межах ТГ.

Враховуючи той факт, що людина здійснює свій життєвий цикл саме в межах ТГ та в умовах МСВ, використовуючи філософський стан повсякденності [10], – правова поведінка людини-жителя і члена ТГ у більшості випадків співпадає з загальною правовою поведінкою

людини (природно, за виключенням випадків, коли людина напряму входить у відносини з державною публічною владою – відносини громадянства, виконання конституційного обов'язку сплачувати податки, захищати Батьківщину, легалізувати власність тощо).

У структурі поведінкової частини муніципальної правосвідомості, як одного з видів загальної правосвідомості [2], виділяють такі елементи:

– мотиви муніципально-правової поведінки – як внутрішні психо-психологічні настанови, що сформовано об'єктивно-екзистенційною необхідністю існування конкретної людини-члена ТГ в межах такої локальної людської спільноти, та які знаходять свій зовнішній вираз у суб'єктивних формах її поведінки задля реалізації специфічних індивідуальних, групових та колективних інтересів;

– муніципально-правові установки (муніципально-правові атитюди), які є одним з найбільш складних компонентів муніципальної правосвідомості, бо вони, по-перше, відображають не тільки готовність людини-члена ТГ до певної муніципально-правової поведінки (проспективно-поведінковий аспект – Авт.), а й, по-друге, її схильність до певних уявлень, оцінки муніципально-правових явищ (раціонально-оціночний аспект – Авт.), й, по-третє, детермінують оптимальний вибір такої муніципально-правової поведінки в межах ТГ (раціонально-вибірковий аспект – Авт.), причому, на різних рівнях існування і функціонування елементів такої локальної людської спільноти: а) мікрорівень – родина, друзі, сусіди по місцю проживання; б) мезорівень – трудовий колектив; в) макрорівень – в межах всієї ТГ, причому як в контексті її участі у вирішенні питань місцевого значення у формах, передбачених законодавством (місцеві вибори представницького органу або посадової особи, участь у місцевому референдумі, реалізації різних форм безпосередньої демократії тощо) або в діяльності ОМСВ, що репрезентують ТГ та виступають від її імені (муніципально-рівневий аспект – Авт.).

Наведений елементний склад поведінкової частини муніципальної правосвідомості свідчить, що він є праксеологічним результатом втілення настанов муніципальної психології і засад муніципальної ідеології, практичною квінтесенцією профільної феноменології, бо її наведені елементи фактично і формуються, і існують, і розвиваються саме для втілення в поведінкові форми людини, особливо в контекстуалізації її існування та функціонування в межах ТГ, в умовах МСВ, в стані повсякденності, – і це, все, зазвичай, відбувається в процесі здійснення людиною свого життєвого циклу.

Крім того, необхідно наголосити на тому, що ОМСВ, особливо представницькі, також можуть діяти в рамках використання засад муніципально-правової поведінки, бо вони, фактично виступаючи від імені ТГ та в її інтересах, ретранслюють відповідні настанови муніципально-правової психології та муніципально-правової ідеології, якими володіє локальна людська спільнота.

Отже, маємо феноменологію муніципальної правосвідомості:

А) структурна організація якої знаходиться у логічній взаємозалежності та взаємодетермінованості і будує процесуальний ланцюжок «муніципально-правова психологія – муніципально-правова ідеологія – муніципально-правова поведінка»,

Б) скерована на використання надбань муніципальної психології, що формує стереотип поведінкових настанов людини-жителя і члена ТГ в повсякденному житті через використання муніципально-правових відносин, причому,

В) наведені поведінкові настанови формуються і реалізуються в межах муніципально-правової ідеології – як відповідних орієнтирів людини з важливіших питань її існування і функціонування в локальній людській спільноті, а саме, щодо призначення, можливостей, потенціалу і значення локальної демократії, враховуючи її продуктивний прикладний характер в контексті існування ТГ та її подальшого розвитку як єдиного первинного природного колективного осередку людської цивілізації,

Г) звідси, – саме муніципально-правова поведінка є втіленням в життя муніципально-правової психології та муніципально-правової ідеології основоположних суб'єктів муніципально-правових відносин – людини, її груп і асоціацій, ТГ, ОМСВ.

Виникає питання: чи може держава володіти муніципальною правосвідомістю

знаходить свої прояв, вирішення і легалізацію у державній муніципальній політиці, через яку держава й сприяє конституціоналізації і інституціоналізації локальної демократії на своїх теренах [11]. Крім того, це підтверджується й доктринальними розробками вчених-теоретиків права. Так, О. Ф. Скакун на пряму відзначає, що правосвідомість має бути властива не лише творцям юридичних норм, законодавцям, а й усім громадянам держави [12].

Розглядаючи роль муніципальної правосвідомості та її структурних елементів у процесах становлення глобалістського потенціалу ТГ, можна зазначити, що: а) фактично однакові, типізовані, стереотипні умови існування і функціонування кожної людини в межах ТГ та в умовах МСВ, б) в контексті їх загальної проблематики, шляхів вирішення і реалізації, в) поза залежністю від конкретно-видової державної організації соціуму, а також г) загальна судьба людської цивілізації, особливо в контексті вирішення основоположних проблем її подальшого існування, що знаходить своє відображення на локальному рівні, але має й глобальне значення в контексті концепції «локальне – глобальне», г) актуалізують духовно-психологічну та духовно-праксеологічну складову феноменології муніципальної правосвідомості, акцентують увагу на її особливій важливості і значущості для всіх людей-жителів і одночасно членів ТГ в глобальному вимірюванні, – д) це детермінується наявністю загальних форм життєдіяльності людини в локальному соціумі (загальними засадами муніципально-правової соціалізації, формування правових атитюдів, використання нормативних габітусів) в контексті розуміння існування і реалізації концепту «малих груп», а також е) сприяє інтенсифікації процесів усвідомлення і формування нової категорії «муніципальних прав людини (особистості, члена ТГ)», що володіють не тільки локально-державними, а й універсально-глобальними характеристиками, що ж) підсилює і аргументує формування новітнього концепту «муніципальна людина», що діє і розвивається на локально-регіональному та глобальному рівнях людського соціуму.

Отже, можна визначити роль і значення муніципальних прав людини, що фактично є стратегічною метою – телеологічною домінантою муніципальної правосвідомості, причому всі її елементи працюють саме на досягнення такого результату: психологія формує сенситивну їх частину, ідеологія підкріплює їх особливу значимість для кожної людини, що здійснює свій життєвий цикл, а поведінка, що містить раціональний потенціал, знаходить свій прояв в процесі користування ними і їх реалізації.

Звідси муніципальні права людини (особистості, члена ТГ) мають певні, притаманні тільки їм властивості, які обумовлені локально-соціальними та гуманістично-гуманітарними факторами. До таких особливостей належать:

1) муніципальні права спрямовані на задоволення екзистенційних потреб людини в межах локальної людської спільноти, де вона практично реалізує свій життєвий цикл і забезпечують реалізацію найважливіших життєвих інтересів (суть, призначення муніципальні прав);

2) більшість муніципальних прав, що одночасно виступають конституційними правами і свободами людини, можна віднести до природних, невідчужуваних прав. Вони являють собою вищу соціальну цінність, функціонально-поведінкову основу життя людини і існують одночасно невід'ємно від особистості, бо об'єктивно визнаються державою і соціумом, а також виступають невідчужуваними від життєдіяльності людини (особистості, члена ТГ);

3) пріоритет муніципальних прав в загальній системі прав людини і громадянина фактично є безспірним, – бо немає ні одної людини, що володіє будь-яким правовим станом (громадянство, іноземство, апатризм, біпатризм, біженство тощо), яка одночасно не була б членом відповідної ТГ і об'єктивно б не існувала і функціонувала в її межах, здійснюючи свій життєвий цикл. Виходячи з інтересів об'єктивної необхідності організації, супроводження і забезпечення життя кожної людини, їх груп і асоціацій, допускається обмеження ряду інших прав;

4) основою системи муніципальних прав є право особи на її безпечне життя, існування і належне функціонування в межах людської територіальної спільноти;

5) при встановленні муніципальних прав людини (особистості, члена ТГ) враховуються закони природи, біологічні і соціальні фактори, згідно з якими розвиваються людина, її групи та

асоціації, існує та функціонує локальна людська спільнота;

6) муніципальний фактор визначає встановлення форм приналежності людини у відповідній якості до ТГ, визначає систему інтересів, що продукує людина в межах цієї спільноти, визначає відповідні поведінкові настанови, що сприяють їх реалізації через систему факторів соціалізації, атитюдів, габітусів, – кожний з яких має свої правові форми;

7) зміст муніципальних прав обумовлений принципами муніципального права як самостійної галузі права;

8) муніципальні права здійснюються, в основному, від контролем держави. Забезпечення муніципальних прав є центральною і кінцевою метою державної муніципальної політики, вони визначають зміст і спрямованість діяльності держави в муніципальній галузі;

9) в той же час муніципальні права людини фактично виступають об'єктом міжнародно-правового регулювання, бо вони разом з інститутом МСВ виступають об'єктом регулювання та регламентації міжнародного договірної права, особливо права щодо іноземців, що мешкають в ТГ, права молоді, що є членами ТГ, права в сфері представницької та партисипаторної демократії тощо – це також сприяє формуванню глобалістського потенціалу локальної людської спільноти;

10) особливості муніципальних прав обумовлюють необхідність вибору оптимальних і ефективних правових способів і форм їх захисту;

11) система муніципальних прав людини (особистості, члена ТГ) перебуває у стадії формування.

Прикладом в контекстуалізації факторів щодо формування глобалістського потенціалу ТГ виступає також класифікація муніципальної правосвідомості, яку можна провести за різними підставами, а саме:

1. За суб'єктами (носіями) муніципальної правосвідомості:

– індивідуальна; групова та суспільна – вона функціонує на національному рівні;

– державна, макрорегіональна, універсальна – вона функціонує на рівні відповідної муніципальної політики, що здійснюють суб'єкти такої політики (Рада Європи, Європейський Союз, ООН, ЕКОСОР, міжнародні неурядові організації місцевих влад тощо).

Завдяки наведеним суб'єктам формується, існує, розвивається і вдосконалюється муніципальна правосвідомість, що є відповідним нормативно-інституційним фактором у розумінні глобалізаційного потенціалу ТГ.

2. За глибиною відображення муніципально-правової дійсності:

– повсякденна (буденна, непрофесійна) – що є характерною для кожної людини-жителя і одночасно члена ТГ;

– професійна (практиків-юристів) – вона характерна для службовців ОМСВ, що мають юридичну або іншу освіту;

– наукова (теоретична) – її носіями виступають науковці в сфері МСВ.

Отже носіями повсякденної муніципально-правової дійсності виступають всі жителі-члени відповідних ТГ на планетарному рівні; професійна муніципально-правова дійсність характерна для широкого загалу муніципальних службовців та частини державних службовців, що співпрацюють з ОМСВ на внутрішньодержавному рівні, а також на рівні держав-членів міжнародної спільноти та міжнародних міждержавних організацій профільного характеру, як європейських, так й системи ООН; наукова (теоретична) муніципально-правова дійсність є характерною для представників доктрини конституційного та муніципального права також на державно-універсальному рівнях.

Своєю чергою, муніципально-правова дійсність виступає каталізатором для становлення і розвитку глобалізаційного потенціалу ТГ.

Висновки. Резюмуючи викладене вище, можна дійти наступних висновків:

– муніципально-правова психологія: а) є безпосереднім відображенням муніципальної правосвідомості, яскравою ознакою її наявності та ефективного впливу на свідомість конкретної людини-жителя і члена ТГ, а також груп і асоціацій людей; б) всі її частини, складові та регулятивні елементи напряму пов'язані з реалізацією екзистенційних інтересів людини-жителя і члена ТГ, а

також груп і асоціацій людини; в) весь елементний склад профільної психології насамперед реалізується людиною-жителем і членом ТГ в межах МСВ в процесі реалізації нею свого життєвого циклу; г) профільна психологія володіє могутніми інституціональними властивостями, бо вона скерована на формування у людини-жителя і члена ТГ поведінкових настанов, що набувають в перспективі характер поведінкових стереотипів; г') профільна психологія володіє могутнім праксеологічним потенціалом, бо вона є фактично стадією передреалізації її частин, складових та регулятивних елементів у конкретних формах поведінки людини в межах ТГ; д) поведінкові настанови людини-жителя і члена ТГ, якими він реалізує свою муніципально-правову психологію, – по-перше, знаходять своє втілення в поведінці груп людей та їх асоціацій, що створюються по різних ознаках в межах ТГ (національних, релігійних, економічних, політичних, вікових, соціальних, культурологічних тощо) у вигляді професійних, вікових, станових, економічних тощо інституцій ГС; по-друге, формують стереотипи поведінки людини-члена ТГ при виникненні аналогічних життєвих питань та проблем в контексті їх вирішення та розв'язання; по-третє, фактично володіють спадковістю, бо запозичуються у практику муніципального життя іншими жителями-членами ТГ і з часом входить до їх ментальних рис; по-четверте, визнаються як ефективні форми поведінки людини, її груп і асоціацій при різних життєвих обставинах з боку ОМСВ та інших органів публічної влади, включаючи й органи публічної державної влади; е) отже, муніципально-правова психологія фактично виступає як інтелектуально-свідомий та результативно-праксеологічний підсумок сформованої муніципальної правосвідомості, оптимальний і ефективний засіб її реалізації, а також об'єктивно-іманентний концепт виникнення і формування, а також реалізації, розвитку і вдосконалення поведінкових настанов людини, що існує в умовах МСВ, здійснюючи в межах ТГ свій життєвий цикл;

– роль і значення муніципальних прав людини фактично виступає стратегічною метою – телеологічною домінантою муніципальної правосвідомості, причому всі її елементи працюють саме на досягнення такого результату: психологія формує сенситивну їх частину, ідеологія підкріплює їх особливу значимість для кожної людини, що здійснює свій життєвий цикл, а поведінка, що містить раціональний потенціал, знаходить свій прояв в процесі користування ними і їх реалізації;

– носіями повсякденної муніципально-правової дійсності виступають всі жителі-члени відповідних територіальних громад на планетарному рівні; професійна муніципально-правова дійсність характерна для широкого загалу муніципальних службовців та частини державних службовців, що співпрацюють з ОМСВ на внутрішньодержавному рівні, а також на рівні держав-членів міжнародної спільноти та міжнародних міжурядових організацій профільного характеру, як європейських, так й системи ООН; наукова (теоретична) муніципально-правова дійсність є характерною для представників доктрини конституційного та муніципального права також на державно-універсальному рівнях. Своєю чергою, муніципально-правова дійсність виступає каталізатором для становлення і розвитку глобалізаційного потенціалу територіальної громади.

Список використаної літератури

1. Бобровник Д.О. Роль муніципальної правосвідомості та муніципальної психології у процесах формування глобалістського потенціалу територіальної громади. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2022. № 1(4). URL: <https://law.duan.edu.ua/index.php/uk/arkhiv>
2. Ведерніков Ю.А., Папірна А.В. Теорія держави і права: навчальний посібник. (Вища освіта 21 століття). Київ: Знання, 2008. 333 с. URL: https://pidru4niki.com/15931106/pravo/pravosvidomist_ponyattya_struktura_vidi (дата звернення: 11.10.2022).
3. Боярський О.О. Становлення феноменології муніципальної людини в межах громадянського суспільства і держави. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 110–118.
4. Боярський О.О. Концепція «муніципальної людини»: модифікація у світлі воєнного стану. *Соціальний калейдоскоп*. 2022. Том 2. № 1. URL: [https:// socialcaidoscope.org.ua/](https://socialcaidoscope.org.ua/)

index.php/journal/article/view/49 (дата звернення: 11. 10.2022).

5. Батанов О.В. Демократична муніципальна ідеологія та проблеми формування муніципальної влади в Україні. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2005. № 2. С. 36–41.

6. Батанов О.В. Проблеми становлення і розвитку муніципального права: основні чинники та суспільно-політичні умови. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 77–81.

7. Токвіль А. Про демократію в Америці. У двох томах. Т. 1. Київ: Всесвіт, 1999. 590 с.

8. Тивоненко Е.В. Проблема ирландской автономии в политике либеральной партии Великобритании (сентябрь 1885 – март 1894 годов): автореф. дисс. канд. истор. наук. Специальность: 07.00.03. – всеобщая история (новая и новейшая история). Екатеринбург, 2002. 25 с.

9. Шевченко А.О. Муніципально-правовий статус територіальної громади в Україні та зарубіжних державах: дис. канд. юрид. наук. Спеціальність 12.00.02. – конституційне право; муніципальне право. Київ, 2020. 229 с.

10. Боярський О. Стан повсякденності та його роль і вплив на муніципальне існування людини в умовах миру і війни. CONSTITUTIONALIST. URL: <https://constitutionalist.com.ua/boiarskyj-o-stan-povsiakdennosti-ta-joho-rol-i-vplyv-na-munitsypalne-isnuvannia-liudyny-v-umovakh-myru-i-vijny/>. (дата звернення: 11.10.2022).

11. Хван Р.М. Муніципальна політика держави: онтологічні та нормативні підходи до визначення елементного складу. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 173-179.

12. Скакун О.Ф. Теория государства и права: учебник. Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. 704 с. URL: <https://lawbook.online/page/pvv/ist/ist-16--idz-ax308--nf-169.html> (дата звернення: 13.10.2022).

THE MUNICIPAL LEGAL AWARENESS: STRUCTURAL ANALYSIS

Denis O. Bobrovnyk, PhD in Economics, doctoral student of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, director of the Baymuratov and Partners Lawyers' Alliance (Ukraine).

E-mail: bobrovnyk@ukr.net

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-2

Key words: *local self-government, constitutionalization of international law, internationalization of constitutional law of states, municipal law, global constitutionalism, public power, decentralization, local democracy, territorial community.*

The article is devoted to the study of the structure of municipal legal consciousness, which plays a special role (along with municipal psychology) in the processes of forming the globalist potential of the territorial community. This is the first time that this topic has been studied in domestic law. The author notes that the structure of municipal legal awareness, as well as the general phenomenology of legal awareness, consists of the following elements: legal (municipal-legal) psychology, legal (municipal-legal) ideology and legal (municipal-legal) behavior. The author asserts that, as a phenomenon, legal profile psychology a priori arises at the municipal-legal level, that is, at the local level of the existence of society, because it is the person, his groups and associations that exist and function precisely at the level of territorial communities. Legal (municipal-legal) ideology, as a structural element of municipal legal awareness, encompasses knowledge, ideas, concepts about the content of law, including municipal law normative regulations, which are formed as a result of legal education and legal scientific research. The author considers that, unlike municipal legal psychology, which is formed mainly spontaneously, depending on subjective events in municipal life and the experience of past generations, municipal legal ideology is formed in a systemic way as a result of: a) scientific (doctrinal), theoretical reflection of the municipal legal reality, b) based on the generalization and development of the most famous and significant municipal legal theories of the past and present; c) study of the main regularities of the formation, development and functioning of municipalism and

its regulatory support and maintenance; d) study of the fundamental principles of municipalism, which are enshrined in international legal standards of local democracy; e) study of the basic principles of the state municipal policy. The author emphasizes that the municipal-legal ideology has a direct impact on the formation, modernization and modification of the bases of the municipal-legal psychology, making its instructions more applicable to the changes associated with the various manifestations of globalization. The third element of municipal legal consciousness is legal (municipal-legal) behavior, which involves its volitional side, which is the process of transforming the norms of municipal law into real municipal-legal behavior of a person within territorial communities. The author emphasizes that local self-government bodies, especially representative ones, can also act within the framework of using the principles of municipal-legal behavior, because they, actually speaking on behalf of the territorial community and in its interests, relay the relevant guidelines of municipal-legal psychology and municipal-legal ideologies possessed by the local human community. The article states that the daily municipal legal reality is carried by all residents of the respective territorial communities at the planetary level. In turn, the municipal legal reality acts as a catalyst for the formation and development of the globalization potential of the territorial community.

References

1. Bobrovnyk, D.O. (2022). *Rol munitsypalnoi pravovidomosti ta munitsypalnoi psykholohii u protsesakh formuvannia hlobalistskoho potentsialu terytorialnoi hromady* [The role of municipal legal awareness and municipal psychology in the processes of forming the globalist potential of the territorial community]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Serii "Pravo"* [Bulletin of Alfred Nobel University. "Law" series] Available at: <https://law.duan.edu.ua/index.php/uk/arkhive> (Accessed 13 October 2022).
2. Vediernikov, Yu.A., Papirna, A.V. (2008). *Teoriia derzhavy i prava* [Theory of the state and law]. Kyiv, Znannia, 333 p. Available at: https://pidru4niki.com/15931106/pravo/pravovidomist_ponyattya_struktura_vidi. (Accessed 13 October 2022).
3. Boiarskyi, O.O. (2020). *Stanovlennia fenomenolohii munitsypalnoi liudyny v mezhakh hromadianskoho suspilstva i derzhavy* [Formation of the phenomenology of the municipal person within civil society and the state]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava* [Journal of the Kyiv University of Law], no. 2, pp. 110-118.
4. Boiarskyi, O.O. (2022). *Kontsepsiia "munitsypalnoi liudyny": modyfikatsiia u svitli voiennoho stanu* [The concept of "municipal man": modification in the light of martial law]. *Sotsialnyi kaleidoskop* [Social kaleidoscope], vol. 2, no. 1, available at: <https://socialcaleidoscope.org.ua/index.php/journal/article/view/49>. (Accessed 13 October 2022).
5. Batanov, O.V. (2005). *Demokratychna munitsypalna ideolohiia ta problemy formuvannia munitsypalnoi vlady v Ukraini* [Democratic municipal ideology and problems of municipal government formation in Ukraine]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Serii "Iurydychni nauky"* [Bulletin of Zaporizhzhya National University. Series "Legal Sciences"], no. 2, pp. 36–41.
6. Batanov, O.V. (2014). *Problemy stanovlennia i rozvytku munitsypalnogo prava: osnovni chynnyky ta suspilno-politychni umovy* [Problems of formation and development of municipal law: main factors and social and political conditions]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava* [Journal of the Kyiv University of Law], no. 1, pp. 77–81.
7. Tokvil, A. (1999). *Pro demokraciiu v Amerytsi* [About democracy in America]. Kyiv, Universe, 590 p.
8. Tyvonenko, E.V. (2002). *Problema yrlandskoi avtonomyy v polytyke lyberalnoi partyy Velykobrytanyy (sentiabr 1885 – mart 1894 hodov)*. Avtoref. diss. kand. ystor. nauk [The problem of Irish autonomy in the politics of the Liberal Party of Great Britain (September 1885 – March 1894). Autoref. Cand. history of sci. diss.]. Yekaterinburg, 25 p.
9. Shevchenko, A.O. (2020). *Munitsypalno-pravovy status terytorialnoi hromady v Ukraini ta zarubizhnykh derzhavakh*. Diss. kand. yuryd. nauk [Municipal and legal status of the territorial community in Ukraine and foreign countries. Cand. legal sci. diss.]. Kyiv, 229 p.
10. Boiarskyi, O. *Stan povsiakdennosti ta yoho rol i vplyv na munitsypalne isnuvannia liudyny v*

umovakh myru i viiny. CONSTITUTIONALIST [The state of everyday life and its role and influence on the municipal existence of a person in conditions of peace and war. CONSTITUTIONALIST] available at: <https://constitutionalist.com.ua/boiarskyj-o-stan-povsiakdenosti-ta-joho-rol-i-vplyv-na-munitsypalne-isnuvannia-liudyny-v-umovakh-myru-i-vijny/>. (Accessed 13 October 2022).

11. Khvan, R.M. (2020). *Munitsypalna polityka derzhavy: ontolohichni ta normatyvni pidkhody do vyznachennia elementnoho skladu* [Municipal policy of the state: ontological and normative approaches to determining the elemental composition]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava* [Journal of the Kyiv University of Law], no. 2, pp. 173–179.

12. Skakun, O.F. (2020). *Teoryia hosudarstva y prava* [Theory of state and law]. Kharkiv, Konsum; University of Internal Affairs, 704 p. Available at: <https://lawbook.online/page/pvv/ist/ist-16--idz-ax308--nf-169.html>. (Accessed 13 October 2022).

Одержано 25.10.2022.

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. СІМЕЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.4

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-3

П.Д. ГУЙВАН,

кандидат юридичних наук,

докторант Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,

Заслужений юрист України (м. Київ)

ORCID: 0000-0003-3058-4767

ТЕМПОРАЛЬНІ ВИМІРИ НАБУТТЯ ВЛАСНОСТІ ВІД НЕПОВНОВАЖНОГО ПРОДАВЦЯ

Дана наукова праця присвячена дослідженню актуального питання про порядок та час набуття права власності у разі набуття речі шляхом її придбання від неповноважного традента. Такі випадки не рідкі у майновому обороті у суспільстві, але без належного правового врегулювання їхніх механізмів та наслідків значна частина речей буде виведена з майнового обігу. Звісно, певну роль тут грає відроджений інститут набувальної давності, але також важливе значення приділяється інструментарію отримання власності в момент окупації речі згідно з механізмом ст. 330 ЦК України. Однак, дана стаття перебуває в суттєвій колізії зі ст. 388 ЦК України, що регулює порядок та підстави віндикаційного захисту власності, що є недоліком чинного законодавства. Відтак в роботі проведено аналіз теоретичних напрацювань у коментованому напрямку та співставлено їх із практичним перебігом конкретних відносин при отримання речі добросовісним набувачем від особи, що не мала відчужувати майно, але вільно чи не вільно це зробила. Вивчені доктринальні підходи щодо наслідків подібної окупації. Встановлено, що добросовісність незаконного відчужувача не має значення, юридичні наслідки такого правочину визначаються, виходячи з особистості набувача. Якщо він добросовісний, що презюмується, то набуття права власності за набувальною давністю може відбуватися для добросовісної особи тільки у такому випадку, коли вона володіє річчю, яка була загублена, вкрадена чи якимось по-іншому вилучена від повноважних суб'єктів. У всіх інших випадках відбувається негайне набуття власності добросовісною особою в момент отримання нею майна від неповноважного продавця. Утім, вказаний підхід щодо набуття власності у момент отримання добросовісним суб'єктом майна від неповноважного продавця автор підтримує не як готовий рецепт, а лише в якості вихідного матеріалу для подальшої теоретичної побудови. Така робота була проведена у цій статті, зроблені конкретні пропозиції стосовно вдосконалення чинної нормативної бази.

Ключові слова: часові координати, віндикація, добра совість, набуття.

Постановка проблеми. Особа, що отримала майно у володіння від неповноважного відчужувача, може набути на нього право власності у різний спосіб. Відтак, досить нагальними є питання щодо визначення прав володільця чужим майном, включно з його темпоральними межами, що визначає порядок здійснення та охорони такого володіння. Поряд із правилом ч. 1 ст. 388 ЦКУ про ввідакацію майна у незаконного добросовісного володільця існує також норма ст. 330 ЦКУ, в якій зазначено наступне: якщо майно відчужене особою, що не мала на це права, добросовісний набувач отримує право власності на нього, якщо відповідно до статті 388 цього Кодексу майно не може бути витребуване у нього [1, с. 60]. Співставлення вказаних норм цивільного речового законодавства неминує призводити до постановки питання про момент виникнення власності у добросовісного суб'єкта.

Стан дослідження. У цивілістиці з даного приводу мається ціла низка наукових робіт, питання висвітлювали такі вчені, як Б.Б. Черепакін, Є.О. Харитонов, О.В. Дзера, О.А. Підпригора, В.В. Цюра, Я.М. Романюк та інші. Однак єдиної точки зору так і не було напрацьовано. Тож, не дивно, що і правозастосовна практика не відрізняється одноманітністю. Між тим, слід досягти визначеності у даному питанні, бо воно є ключовим для реалізації прав та обов'язків учасників матеріального цивільного обороту. І з урахуванням зроблених напрацювань має бути відкоригована існуюча нормативна база. Це і є завданням цієї праці.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на проведені у даній царині дослідження, маємо зазначити про існування, як мінімум, трьох теоретичних поглядів на вирішення поставленого питання. Розглянемо їх послідовно. Перша група науковців, підходи яких поділяємо і ми [2, с. 446-459], вказує, що добросовісний набувач отримує право власності відразу після заволодіння речю [3]. Показовий приклад такого підходу знаходимо у працях Б.Б. Черепакіна. Він неодноразово вказував на те, що механізм набувальної давності застосовується виключно до тих випадків, коли добросовісне придбання її відбулося від неповноважного суб'єкта, якщо ця річ була вкрадена, загублена чи вибула від власника у інший спосіб поза волею останнього. Коли ж річ не вкрадена і не загублена власником, вона від часу заволодіння стає власністю добросовісного набувача [4, с. 161].

Серед наслідків, котрі виникають за даного підходу та іноді мають проблемний характер, мусимо зазначити такі.

1. Право власності отримується в момент передачі речі неправомочним продавцем добросовісному набувачеві. Це відбувається саме завдяки добрій совісті останнього і цього фактору достатньо: *Bona fides tantundem possidenti praestat quantum veritas, qmotiens lex impedimento non est*¹. Від набуття власності за давністю володіння таке набуття права відрізняється якраз тим, що для нього не потрібна попередня окупація речі як тривалий стан, достатньо вчинення моментального акту – заволодіння. Отже, відмінність між набуттям права власності добросовісною особою (теорія моментальної давності) і давнішим володінням, зокрема, полягає в тому, що для першого випадку важлива добросовісність заволодіння, тоді як для другого – крім цього також правильність (відкритість, безперервність, тривалість) утримання речі протягом усього набувного періоду. З іншого боку, добра совість набувача також обумовлюється наявністю зовнішніх ознак видимості права у неповноважного продавця. Відтак особа, що не відрізняє чи не може відрізнити видимість права від реального права стає власником із отриманням речі від неповноважного відчужувача. Таким чином, видимість права у продавця є елементом фактичного складу що визначає добросовісність набувача. Вона презюмується, але, звичайно, може заперечуватися суб'єктом, що пред'являє вимогу про витребування речі.

2. Якщо є зазначені вище підстави для визнання права власності за добросовісним набувачем, добросовісність незаконного відчужувача не має значення, юридичні наслідки такого правочину визначаються, виходячи з особистості набувача [5, с. 229]. Звісно, тут виникає проблема, зміст якої зводиться до того, що неповноважна особа, власне, не могла передати іншій ніякого права. Таке правило є відомим ще з часів з римського права: *Nemo ad alium plus juris transferre potest, quam ipse habet*, (ніхто не може передати іншому більше повноважень, ніж він сам має). Цілком справедливо, що неуповноважений на відчуження суб'єкт, незалежно від його добросовісності, не має права власності

¹ Поскілки закон не каже інше, добра совість надає володільцю стільки ж, скільки істина (Павел, Dig/ 17, 50, 136)

на річ, котра передається. Тож, як та від кого отримує власність добросовісний набувач? В німецькій цивілістиці даному питанню були посвячені численні дослідження. Зрештою, була напрацьована концепція про віднесення коментованого способу отримання власності добросовісним суб'єктом від неповноважного продавця до первісних підстав набуття даного права, що, звичайно, усуває можливість правонаступництва між попереднім та новим власником [6, с. 307].

3. Добросовісний володілець, отримуючи товар від неповноважної особи, не знав і не міг знати про дефектність останньої. Це впливає із самого визначення поняття доброї совісті. Навіть наявність певних сумнівів щодо можливого відчуження майна, яке не належить контрагентові, зазвичай, не знищує добру совість [7, с. 35]. Однак, із добросовісності аж ніяк не впливає той факт, що набувачу (а навіть часто і квазіпродавцеві) було відомо про порядок вибуття у свій час даного об'єкта із володіння власника або першого титульного користувача. Не обов'язково зміниться його обізнаність про ці обставини і після пред'явлення до нього віндикаційного позову. З іншого боку, позивач до процесу не переконаний у добросовісності набуття майна відповідачем. Отже можемо сказати, що визначальним для усвідомлення учасниками спору та юрисдикційним органом факту оплатного добросовісного отримання речі, що не вибувала з володіння особи, яка пред'являє вимогу, поза її волею, є винесення судового рішення, у якому всі вказані чинники будуть встановлені. Але, менше з тим, у суді вже «заднім числом» буде встановлений факт набуття власності з моменту фактичної окупації.

4. Набуття права власності за набувальною давністю може відбуватися для добросовісної особи тільки у такому випадку, коли вона володіє річчю, яка була загублена, вкрадена чи якимось іншому вилучена від повноважних суб'єктів. На таке утримання речі можна було б екстраполювати відомий принцип довіри до зовнішніх факторів – публічного володіння, видимості права як підстави легітимізації самого права², оскільки на переконання усіх третіх осіб такий володілець є власником. Причому такий правовий наслідок станеться тільки за умови, що власник не пред'явив вимоги про витребування речі протягом позовної давності. Адже у разі своєчасного пред'явлення віндикаційної вимоги у володільця відсутні заперечення проти неї. На наше переконання, саме остання концепція є найбільш адекватна реальним суспільним відносинам, які регулюються правом, позаяк це покликане забезпечити стабільність та визначеність цивільного обігу та вимагає саме такого негайного придбання власності добросовісним суб'єктом. Подібне ставлення до питання про можливість набуття права власності від неповноважного традента є досить поширеним у сучасній цивілістиці, але воно не знаходить чіткого закріплення у законодавстві.

Ми погоджуємося з правовою позицією тих учених, які обстоюють тезу про негайне набуття власності добросовісною особою в момент отримання нею майна від неповноважного продавця. Втім, дана концепція, як вже зазначалося, не єдина, тому проаналізуємо й інші точки зору. Так, деякі дослідники обстоюють тезу, згідно з якою право власності у покупця майна, отриманого від неповноважного традента, може настати лише внаслідок закінчення набувальної давності [1, с. 39]. Їхнє бачення ґрунтується на тому, що передбачені в законі підстави для відмови у задоволенні вимог про витребування майна фактично зводяться до вирішення процесуального питання задоволення чи незадоволення віндикації. В той же час вони абсолютно не стосуються питання власності на дане майно: власнику відмовлено, але тільки з огляду на наявність певних нормативних застережень. Така відмова ще не означатиме переходу права власності до набувача. Останній, підтвердивши в судовому порядку право володіння чужою річчю, в подальшому, **можливо**, стане власником зі спливом набувального строку.

Такий правовий підхід в українській цивілістиці пояснюється недостатньою чіткістю та однозначністю статті 330 Цивільного кодексу, котра не вказує про момент набуття права власності окупантом речі за наявності для цього підстав, а також певним протиставленням вказаної норми

² Власне, принцип видимості права у німецькій класичній цивілістиці застосовувався для характеристики неповноважного відчужувача, що передавав майно добросовісному набувачеві з метою надання правового обґрунтування права власності останнього. Втім, цей принцип має таке ж значення і для юридичного закріплення власності за давнісним володільцем. Але таке право набувається не в результаті угоди, а після закінчення строку встановленого володіння.

іншими законодавчим правилам, про що буде детальніше сказано далі. В цілому оцінюючи критично таку концепцію, мусимо все ж певною мірою погодитися з тезою про відсутність зв'язку між наявними у набувача чинниками для заперечення проти вимог про витребування з вирішенням питання про власність. Але з інших підстав. Дійсно, набуття власності від неповноважного відчужувача і заперечення проти віндикації за своєю формою - різні способи захисного механізму набувача. Та за сучасного законодавства їхня сутність практично однакова, що, на наш погляд, є недоліком нормотворчості.

Що стосується темпорального виміру меж виникнення права власності у незаконного набувача, то слід підтримати тезу, за якою таке право виникає в момент передачі речі, і за наявності колізії між ст. 330 та 388 ЦКУ пріоритету набуває перша. Утім, вказаний підхід щодо набуття власності у момент отримання добросовісним суб'єктом майна від неповноважного продавця ми ладні підтримати не як готовий рецепт, а лише в якості вихідного матеріалу для подальшої теоретичної побудови. Адже в нинішньому вигляді він має окремі вади, досить істотні для практичної сфери застосування. Справа в тому, що за сенсом основних положень чинного речового цивільного законодавства власність є абсолютним правом, інші особи стосовно власника мають обов'язок пасивної поведінки, котра полягає в утриманні від дій, що заважають власнику реалізовувати закладені у праві повноваження. Якщо за наявності передбачених у ст. 330 ЦКУ обставин ми кваліфікуємо добросовісного набувача як власника речі, ніякого іншого суб'єкта з такими ж правами вже бути не може. Між тим, закон цілком припускає, що через деякий час після окупації речі до такого набувача (власника від часу отримання майна) може бути пред'явлений віндикаційний позов (ст. 388 ЦКУ). Але, як відомо, віндикація – це спосіб захисту права власності (іншого титульного права) від *володіючого невластника* [8, с. 372; 9, с. 433]. Крім того, вирішуючи на користь тієї чи іншої сторони питання про задоволення вимог з урахуванням заперечень проти віндикації, суд, за приписом даної правової норми, ніяк не вирішує питання про власність. У визначених випадках він відмовляє *власнику* у його вимозі про витребування майна.

Отже, варіант практичного застосування висновку про набуття права власності від неповноважного відчужувача в момент передачі речі хоча і є єдино вірним, все ж очевидно не узгоджується з існуючим законодавством про віндикацію, істотно обмежує сферу задіяння його. Та це не єдина проблема. Більш серйозним викликом є те, що об'єктом результативності віндикаційного домагання, насправді, стає вирішення питання про право власності. Адже закон каже, що добросовісний набувач стає власником, якщо від нього не можна витребувати майно. Іншими словами, в наявності є всі об'єктивні та суб'єктивні обставини для заперечення проти віндикації. Як показує аналіз сутності правила ст. 330 ЦКУ, у ній йдеться про наявність вказаних обставин саме на час окупації речі. Вони дійсно можуть існувати на цей момент. Але, як уже розповідалося, у переважній більшості випадків ці чинники у повному обсязі не відомі контрагентам допоки не будуть встановлені органом, що розглядає спір. Тому, цілком логічно, що до закінчення процесу набувач буде мати сумніви щодо свого права, а суб'єкт, що пред'являє вимогу, вважатиме себе власником. Тож, хочемо ми того, чи ні, все одно за таких обставин віндикаційний процес перетвориться у спір про право.

Способом вирішення цієї проблеми є нормативна констатація факту, що з набуттям отримувачем власності від неповноважного відчужувача ще від часу передачі майна одночасно припиняється відповідне право власника, він набуває статусу «бувшого». Відтак у нього вже немає повноважень захистити це право. Якщо ж він все-таки звертається до суду з вимогою про витребування речі, то йому має бути відмовлено саме за безпідставністю звернення до юрисдикційного органу: він позивається щодо захисту права, котре йому не належить. Сам же процес повинен відбуватися таким чином. Оцінивши заперечення відповідача проти віндикації та з'ясувавши оплатність набуття і відсутність дефектів волі при вибутті майна із володіння позивача чи першого титульного володільця, суд встановлює, в першу чергу, наявність у відповідача права власності на дану річ ще від часу її окупації (благо, зміст чинників, встановлених у ст. 388 ЦКУ як підстав для заперечення проти віндикації, є тими ж самими, що і за ст. 330 ЦКУ для обґрунтування наявності права власності у набувача). Виходячи з цього, в задоволенні позову відмовляється, позаяк позивач не є носієм права, що захищається. І таке коригування нормативного та правозастосовного підходів вкрай необхідне, бо воно відповідає сутності цивільного права.

Ще однією, не менш серйозною проблемою, є те, що даний підхід залишає поза увагою питання про час набуття права власності добросовісним суб'єктом у разі, коли віндикаційний позов взагалі не пред'явлений. Було б абсолютно неправильно установлювати різні правові наслідки добросовісного набуття майна в залежності від пред'явлення чи неpred'явлення домагання. Тож, приймаючи позицію Д.В. Лоренца стосовно того, що судові рішення про відмову у віндикаційному позові фактично зводяться до визнання права власності добросовісного окупанта, і це рішення має зворотну силу від дати отримання речі [10, с. 21], ми не можемо погодитися з його твердженням про обов'язковість процесу. Бо передбачені у ст. 388 ЦКУ підстави для заперечення проти віндикації існують об'єктивно, суд їх не формує, а лише встановлює наявність. При цьому в законі наразі не йдеться про обов'язковість саме судового їх встановлення. Включення судового рішення в якості необхідного реквізиту набуття власності суб'єктом означатиме, що воно цілком ставиться у залежність від волі віндикатора. А якщо такого волевиявлення не буде, як тоді бути з правом власності?

Дійсно, попри існування даних чинників у природі, наявність їх повного пакету, зазвичай, не усвідомлюється сторонами без участі юрисдикційного органу. І такий стан може тривати як завгодно довго. Як мінімум, допоки набувач не отримає власність за набувальною давністю. Але, погодьтеся, такий варіант видається вже зовсім антиправовим: по-перше, ми, вибудувавши певну теорію, відкидаємо регулювання частини відносин, що під її дію підпадають, по-друге, набуття власності від неповноважного відчужувача та за давністю володіння не тільки різні, а навіть взаємовиключні правові явища.

Вирішення вказаних питань лежить у площині правотворення. Справа в тому, що описані наразі проблеми викликані не тільки недостатнім правовим врегулюванням відносин, а не меншою мірою чинниками протилежного штибу – застосування до різних за своїм змістом взаємин однакового юридичного інструментарію. Ми вже неодноразово вказували, що згідно з чинним українським цивільним законодавством правові засади визнання за добросовісним набувачем права власності у разі отримання речі від неповноважного відчужувача є тими ж самими, що і для його заперечень проти віндикації. Такий варіант правотворення не можна розглядати як повторення, що досить часто трапляється. У даному разі цілком очевидно є конкуренція правових норм, оскільки сукупність тих же самих юридичних фактів у різних нормах призводить до неоднакових (а з певним припущенням, можна сказати – до протилежних) результатів. У ст. 330 ЦКУ мова йде про обумовленість переходу права власності до добросовісного набувача за наявності певної сукупності чинників, тоді як відповідно до правила ст. 388 ЦКУ цей самий набір характеризує безпідставність конкретних майнових вимог власника.

Цей нормативний підхід породжує суперечливі теоретичні ідеї та правозастосовну практику щодо визначення конкретної сутності коментованих взаємин. До прикладу, дуже добре, що судова позиція сьогодні спрямована на відмову у задоволенні позовних вимог з віндикаційного домагання з посиланням саме на статтю 330 ЦК України, яка вказує, що коли майно відчужене особою, яка не мала на це права, добросовісний набувач набуває право власності на нього, якщо відповідно до статті 388 цього Кодексу майно не може бути витребуване у нього (Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 20 березня 2019 року у справі № 521/8368/15-ц провадження № 61-17779св18). Це, на перший погляд, співвідноситься з позицією ЄСПЛ, за якою одним із фундаментальних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, який, між іншим, вимагає щоб при остаточному вирішенні справи судами їх рішення не викликали сумнівів (Рішення ЄСПЛ від 28 жовтня 1999 року у справі «Брумареску проти Румунії» (BRUMARESCU v. ROMANIA), заява № 28342/95, § 61). Та, якщо придивитися пильніше, побачимо, що в наведеному правозастосуванні ця сама визначеність якраз втрачається. Давайте подивимося на текст судового рішення ВС у справі № 521/8368/15-ц. Там, зокрема наведені прописні істини: «Тлумачення статті 330 ЦК України свідчить, що виникнення права власності у добросовісного набувача відбувається за таких умов: факт відчуження майна; майно відчужене особою, яка не мала на це права; відчужене майно придбав добросовісний набувач; відповідно до статті 388 ЦК, майно, відчужене особою, яка не мала на це право, не може бути витребуване у добросовісного набувача. Власник має право витребувати майно з чужого незаконного володіння (стаття 387 ЦК України)». А тепер співставимо ці два речення, враховуючи

темпоральні критерії набуття права власності окупантом від неповноважного традента. Очевидно, що за змістом ст. 330 ЦК право власності добросовісним набувачем отримано за вказаних обставин *в момент передачі речі*, бо передбачені у ст. 388 ЦК чинники на той час існували. Але тоді годі вести мову взагалі про задоволення чи відмову у задоволенні віндикаційного домагання, бо його може пред'явити лише власник, а позивач таким на час подачі позову уже не був.

Висновки. Підсумовуючи викладений вище аналіз існуючих доктринальних концепцій щодо моменту виникнення у добросовісного окупанта права власності при отриманні речі від неповноважного відчужувача, маємо зазначити, що найбільш переконливою видається та з них, за якою набувач за наявності вказаних передумов стає власником отриманої речі від часу її передання. Коли обставини, що свідчать про неможливість відібрання майна у володільця у порядку віндикації, виявляються під час розгляду позовів про витребування майна чи про визнання права власності, це не змінює моменту переходу власності. Суд тільки встановлює, що добросовісний володілець набув право власності від часу отримання майна. Саме так згідно з даною теорією пропонується розуміти принципovu позицію законодавця. Що з стосується нормативного забезпечення та судової практики, то вони в певній мірі, яка наразі відповідає потребам суспільства, адаптовані до цієї позиції.

Список використаної літератури

1. Підпригора О.А. Речові права на чуже майно. *Українське комерційне право*. 2004. №5. С. 57-65.
2. Гуйван П.Д. Теоретичні питання строків у приватному праві. Монографія. Харків, 2014. 632 с.
3. Іванов А.В. Набуття права власності. URL: <https://lg.arbitr.gov.ua/sud5014/4673456/280020/>
4. Черепяхин Б.Б. Приобретение права собственности по давности владения. Труды по гражданскому праву. М.: Статут, 2001. 479 с.
5. Черепяхин Б.Б. Юридическая природа и обоснование приобретения права собственности от неуправомоченного отчуждателя. Труды по гражданскому праву. М.: Статут, 2001. 479 с.
6. Dernburg H. Das bürgerliche *Recht* des Deutschen Reichs und Preußens Bd. III (Sachen- *recht*), 4. Aufl., Halle a. S. 1908, 562 s.
7. Гуйван П.Д. Значення добросовісності окупації майна для набуття власності за давністю володіння. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасна цивілістична наука в умовах гібридної війни». 16 листопада 2017 р. м. Київ. С. 34-38.
8. Цивільне право України. Підручник. в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с.
9. Цивільне право України: Підручник. Книга 2. За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. 3-е вид., допов. і перер. К.: Юрінком Інтер, 2010. 640 с.
10. Лоренц Д.В. Природа добросовестного приобретения вещи: сложный юридический факт или сделка. Юрист. 2011. №2. С.20-22.

TEMPORAL DIMENSIONS OF ACQUISITION OF PROPERTY FROM AN UNAUTHORIZED SELLER

Petro D. Guyvan, PhD in Legal Sciences, doctoral student of the Institute of State and Law named after V. M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine (Ukraine).

E-mail: Lawjur10@gmail.com

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-3

Key words: *time coordinates, vindication, good conscience, acquisition.*

This scientific work is dedicated to the research of the topical issue of the procedure and time of acquisition of the right of ownership in the case of acquiring a thing by purchasing it from an

unauthorized seller. Such cases are not uncommon in property circulation in society, but without proper legal regulation of their mechanisms and consequences, a significant part of things will be withdrawn from property circulation. Of course, a certain role is played here by the revived institution of acquisitive prescription, but also important importance is attached to the tools of obtaining ownership at the time of occupation of the thing in accordance with the mechanism of Art. 330 of the Central Committee of Ukraine. However, this article is in significant conflict with Art. 388 of the Civil Code of Ukraine, which regulates the procedure and grounds for vindication protection of property, which is a shortcoming of the current legislation. Therefore, the work analyzes theoretical developments in the commented direction and compares them with the practical course of concrete relations when a bona fide purchaser receives an item from a person who was not supposed to alienate the property, but did so voluntarily or involuntarily. Doctrinal approaches to the consequences of such an occupation have been studied. It was established that the good faith of the illegal expropriator does not matter, the legal consequences of such a transaction are determined based on the identity of the acquirer. If he is in good faith, which is presumed, then the acquisition of the right of ownership by acquisitive prescription can occur for a person in good faith only in the case when he owns a thing that was lost, stolen or otherwise removed from authorized subjects. In all other cases, the property is immediately acquired by a bona fide person at the time of receiving the property from an unauthorized seller. However, the author does not support the indicated approach to the acquisition of property at the moment when a bona fide subject receives property from an unauthorized seller, not as a ready-made recipe, but only as a starting material for further theoretical construction. Such work was carried out in this article, specific proposals were made regarding the improvement of the current regulatory framework.

References

1. Pidopryhora, O.A. (2004). *Rechovi prava na chuzhe maino* [Real rights to other people's property]. *Ukrainske komertsiiine parvo* [Ukrainian commercial law], no. 5, pp. 57-65 (In Ukrainian).
2. Guyvan, P.D. (2014). *Teoretychni pytannia strokiv u pryvatnomu pravi* [Theoretical issues of time limits in private law]. Monograph. Kharkiv, Pravo, 632 p. (In Ukrainian).
3. Ivanov, A.V. (2012). *Nabuttia prava vlasnosti* [Acquisition of ownership] Available at: <https://lg.arbitr.gov.ua/sud5014/4673456/280020/> (Accessed 15 December 2022).
4. Cherepakhyn, B.B. (2001). *Pryobretenye prava sobstvennosti po davnosti vladenyia* [Acquisition of the right of ownership by seniority]. Moscow, Statut, 479 p. (In Russian).
5. Cherepakhyn, B.B. (2001). *Yurydycheskaia pryroda y obosnovanye pryobretenyia prava sobstvennosti ot neupravomochennoho otchuzhdatel'ia* [The legal nature and justification of the acquisition of the right of ownership from an unauthorized alienator]. Moscow, Statut, 479 p. (In Russian).
6. Dernburg H. (1908). *Das bürgerliche Recht des Deutschen Reichs und Preußens Bd. III* (Sachen- recht), 4. Aufl., Halle a. S. (In German).
7. Guyvan, P.D. (2017). *Znachennia dobrosovisnosti okupatsii maina dlia nabuktia vlasnosti za davnistiu volodinnia* [The importance of bona fide occupation of property for the acquisition of ownership by seniority]. *Suchasna tsyvilistychna nauka v umovakh hibrydnoi viiny* [Modern Civilian Science in the Conditions of Hybrid War]. Kyiv, pp. 34-38. (In Ukrainian).
8. Yanovytska, H.B., Kuchera, V.O. (2014). *Tsyvilne pravo Ukrainy* [Civil law of Ukraine]. Lviv, New World-2000, 444 p. (In Ukrainian).
9. Dzera, O.V., Kuznietsova, N.S., Maidanyk, R.A. (2010). *Tsyvilne pravo Ukrainy* [Civil law of Ukraine]. Kyiv, Yurinkom Inter, 640 p. (In Ukrainian).
10. Lorents, D.V. (2011). *Pryroda dobrosovestnogo priobretenyia veshchy: slozhnyi yurydycheskyi fakt ily sdelka* [The nature of bona fide acquisition of a thing: a complex legal fact or transaction]. *Yurist* [Lawyer], no. 2, pp. 20-22. (In Russian).

Одержано 17.12.2022.

УДК 347.948

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-4

В.М. ШКАБАРО,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)
ORCID: 0000-0002-7105-6170*

А.В. БІЛА,

*викладач кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)
ORCID: 0000-0002-8271-8539*

В.В. ВОРОНІН,

*викладач кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)
ORCID: 0000-0002-2918-2085*

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Стаття присвячена дослідженню особливостей призначення почеркознавчої експертизи у цивільному процесі на підставі аналізу судової практики. У науковій роботі охарактеризовано процесуальний порядок призначення почеркознавчої експертизи у цивільному процесі. Визначено роль почеркознавчої експертизи у встановленні істини по справі. Авторами зазначено, що аналіз судової практики дає підстави стверджувати, що здебільшого суди беруть до уваги висновок експерта за результатами проведення почеркознавчої експертизи як засіб доказування та вважають його вагомим доказом по справі. Зауважено, що висновок експерта, як і будь-який інший доказ, може виявитися сумнівним або навіть неправильним з різних причин, зокрема, експертів можуть бути представлені невірні початкові дані або недійсні об'єкти. Зосереджено увагу на ролі судді у процесі підготовки до проведення експертизи, зокрема, збору матеріалів для експертного дослідження, проаналізовано судову практику щодо розгляду справ, в яких була призначена та оцінена судом почеркознавча експертиза, в тому числі, рішень судів у цивільних справах, ухвал про призначення експертизи, постанов апеляційних судів, а також Верховного суду та Європейського суду з прав людини. За результатами проведеного аналізу судової практики автори зробили висновки, у т.ч.: 1) висновок експерта є доказом в цивільному процесі; 2) суд має надати обґрунтоване мотивування відхилення висновку експерта у разі ненадання його оцінки, адже недостатньо в рішенні лише вказати на певні сумніви у достовірності чи правильності висновку експертизи, не зазначивши при цьому обґрунтованих підстав для таких сумнівів; 3) суди беруть до уваги висновок експерта за результатами проведення почеркознавчої експертизи як засіб доказування та вважають його вагомим доказом по справі, проте існують виключення; 4) в ухвалі суду про призначення експертизи обов'язково мають бути зазначені питання, які ставляться експерту для дослідження; 5) сторона у справі має право заперечити проти проведення почеркознавчої експертизи; 6) існують випадки неможливості проведення почеркознавчої експертизи на етапі її проведення через неоплату послуги експертів; 7) найбільш поширеними цивільними справами, в межах розгляду яких оцінюється висновок експерта як засіб доказування, є справи про визнання заповіту недійсним, стягнення грошових коштів за договором позики та розпискою, визнання договорів оренди землі недійсними тощо.

Ключові слова: судова практика, засоби доказування, судова експертиза, почеркознавча експертиза, експерт, цивільний процес.

Постановка проблеми. Почеркознавча експертиза є важливим засобом доказування у цивільному процесі. Її роль у встановленні істини по справі важко переоцінити, адже почеркознавче дослідження є ефективним механізмом доведення обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог чи заперечень. Актуальним напрямком дослідження є аналіз судової практики щодо розгляду справ, у яких призначалась почеркознавча експертиза з метою з'ясування механізму правозастосування під час призначення експертизи, оцінки та врахування її результатів судом, а також, доказової сили такої експертизи в цілому.

Стан дослідження. У правовій доктрині не приділено достатньої уваги науковому дослідженню особливостей проведення почеркознавчої експертизи та використання її як засобу доказування при розгляді цивільних справ. Почеркознавча експертиза була предметом наукових досліджень вчених-правників, серед яких І.М. Гоменюк, С.Г. Качурін, З.С. Меленевська, М.В. Семеніхін та інші, проте ці дослідження були спрямовані головним чином на застосування почеркознавчої експертизи як засобу доказування у кримінальному процесі.

Метою статті є дослідження особливостей призначення почеркознавчої експертизи у цивільному процесі на підставі аналізу судової практики.

Виклад основного матеріалу. Методика почеркознавчого дослідження активно використовується у цивільному процесі при розгляді судами цивільних справ. За положеннями статті 103 Цивільного процесуального кодексу України при вирішенні цивільно-правового спору у суді за заявою осіб, що беруть участь у справі, судом може бути призначена експертиза [1]. У такій заяві сторони, треті особи, представники викладають питання, на які потрібна відповідь експерта. Кількість і зміст питань, за якими має бути проведена експертиза, остаточно визначається судом.

За загальним встановленим у Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України) правилом судова експертиза призначається за бажанням осіб, які беруть участь у справі. Проте, законодавством передбачено випадки, коли її призначення є обов'язковим, а саме у разі заявлення клопотання про призначення експертизи обома сторонами або у разі заявлення клопотання про її призначення хоча б однією стороною у справах про встановлення характеру та ступеню ушкодження здоров'я, психічного стану особи, віку особи, якщо про це немає відповідних документів і неможливо їх одержати.

З аналізу статей 76, 102-113 ЦПК України та положень Постанови Пленуму Верховного Суду України № 8 від 30.05.1997 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» [2] випливає, що висновок експерта є доказом в цивільному процесі. Варто акцентувати увагу на тому, що висновок експерта, не зважаючи на його науково обґрунтовану точність, застосування спеціальних знань під час проведення дослідження, не має наперед встановленої сили та переваги над іншими джерелами доказів, він підлягає перевірці й оцінці за внутрішнім переконанням суду, яке має ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи у сукупності.

Безперечно, суд має надати обґрунтоване мотивування відхилення висновку експерта, адже недостатньо в рішенні лише вказати на певні сумніви у достовірності чи правильності висновку експертизи, не зазначивши при цьому обґрунтованих підстав для таких сумнівів.

В той же час, Європейський Суд з прав людини в рішенні у справі «Проніна проти України» від 18.07.2006 р. зазначив, що «п.1 статті 6 Конвенції зобов'язує суди давати обґрунтування своїх рішень, але це не може прийматись як вимога надавати детальну відповідь на кожен аргумент» [3]. При цьому, говорячи про призначення експертизи у цивільному процесі доцільно зауважити, що Європейський Суд з прав людини акцентує увагу на застосуванні в окремих випадках права на експертне дослідження як інструмента затягування розгляду справ внаслідок призначення великої кількості експертиз. Про це йдеться у рішенні ЄСПЛ у справі «GÓRA v. POLAND (2004)», в якому зазначено, що призначення чотирьох експертиз мало наслідком необґрунтоване

затягування розгляду, навіть незважаючи на рівень складності справи [4].

Аналіз судової практики дає підстави стверджувати, що здебільшого суди беруть до уваги висновок експерта за результатами проведення почеркознавчої експертизи як засіб доказування та вважають його вагомим доказом по справі.

Так, наприклад, ухвалою Малиновського районного суду міста Одеси від 01.11.2018 р. у справі № 521/5223/16-ц про визнання заповіту недійсним призначено судову почеркознавчу експертизу з вирішення питання чи належить особі підпис у заповіті [5]. Висновком Київської незалежної судово-експертної установи встановлено, що підписи від імені особи (спадкодавця по справі) в двох примірниках заповіту виконані різними особами; підписи від імені спадкодавця у заповіті виконані не ним, а іншою особою з наслідуванням справжнього підпису. Врешті-решт суд взяв до уваги висновок почеркознавчої експертизи та задовольнив позовні вимоги позивача про визнання заповіту недійсним. При цьому, на нашу думку, варто відмітити, що висновок експерта не був єдиним доказом у даній справі, який досліджував та брав до уваги суд. Так, результати почеркознавчого дослідження оцінені судом у сукупності з іншими засобами доказування та поясненнями сторін. Зокрема, суд взяв до уваги, в першу чергу, визнання позову відповідачем, а також, факт психологічного тиску на спадкодавця при складанні та підписанні заповіту, підтвердженого поясненнями відповідача.

Вважаємо за доцільне наголосити на тому, що існують виключення з даного правила і у практиці судів наявні випадки, коли почеркознавче дослідження не відіграло роль доказу і не було оцінене судом поряд з іншими засобами доказування.

У Постанові Київського апеляційного суду від 01 листопада 2018 року у справі № 755/926/16-ц за позовом про визнання заповіту недійсним зазначено, що висновок експертів за результатами проведення судово-почеркознавчої експертизи повинен носити категоричний характер, а ймовірність доказу, на яку послався експерт, не може бути прийнятий судом та покладений в основу рішення суду, оскільки викликає сумнів у його достовірності [6]. Вказане судове рішення було оскаржене в касаційному порядку. Касаційну скаргу було залишено без задоволення Постановою Верховного Суду України від 07 жовтня 2019 року [7].

При цьому Верховний Суд зазначив, що аргумент касаційної скарги про те, що факт підписання заповіту особою судово-почеркознавча експертиза не підтвердила є необґрунтованим. У частині першій та другій статті 89 ЦПК України передбачено, що суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Суди на виконання вимог ЦПК України надано належну оцінку висновку експертів за результатами проведення судово-почеркознавчої та судово-технічної експертизи документів, який не є категоричним.

У свою чергу, Європейський суд з прав людини вказав, що згідно з його усталеною практикою, яка відображає принцип, пов'язаний з належним здійсненням правосуддя, у рішеннях судів та інших органів з вирішення спорів мають бути належним чином зазначені підстави, на яких вони ґрунтуються. Хоча пункт 1 статті 6 Конвенції зобов'язує суди обґрунтовувати свої рішення, його не можна тлумачити як такий, що вимагає детальної відповіді на кожен аргумент. Міра, до якої суд має виконати обов'язок щодо обґрунтування рішення, може бути різною в залежності від характеру рішення (SERYAVIN AND OTHERS v. UKRAINE, № 4909/04, § 58, ЄСПЛ, від 10 лютого 2010 року) [7].

Варто зауважити, що висновок експерта, як і будь-який інший доказ, може виявитися сумнівним або навіть неправильним з різних причин. Так, експертові можуть бути представлені невірні початкові дані або недійсні об'єкти.

Коли є сумніви у правильності висновку експерта, пов'язані з його недостатньою обґрунтованістю чи з тим, що він суперечить іншим матеріалам справи, а також за наявності істотного порушення процесуальних норм, які регламентують порядок призначення і проведення експертизи, призначається повторна експертиза. Її проведення може бути доручено

тільки іншому експертові [8].

Як зауважують І.М. Гуменюк та С.Й. Гонгало, вирішення експертом-почеркознавцем поставлених завдань у повному обсязі, а також повнота і обґрунтованість його висновків багато в чому залежать від наявності експериментальних, вільних та умовно-вільних зразків почерку та підписів передбачуваного виконавця. Обсяг зразків має забезпечувати можливість повного та всебічного порівняння всіх ознак у досліджуваному об'єкті з наданим порівняльним матеріалом. Від правильного встановлення та ретельного вивчення ознак почерку та підписів залежить їх подальша оцінка та внесення до ідентифікаційної сукупності, яка є основою висновку експерта. Якісними є порівняльні зразки, які можна зіставити з досліджуваними зразками (підписами, рукописами) за часом виконання (вони мають належати до того самого періоду часу, що і досліджувані, або бути виконані з незначним розривом у часі), за видом документа, мовою та змістом, матеріалами письма та, якщо це можливо, за тих самих умов виконання. Але на практиці зазначені норми та вимоги до порівняльного матеріалу грубо порушують, а в окремих випадках взагалі не виконують. До обов'язкових вимог щодо якості зразків для порівняння належить також безсумнівність походження зразків почерку та підписів передбачуваного виконавця – головна визначальна їх ознака (адже вільні зразки почерку та підписів слід пред'являти тій особі, від імені якої вони зазначені). Ретельна перевірка дійсності вільних зразків зумовлена тим, що помилка, яка допущена під час їх підбору, може призвести до помилкових висновків. У чинному цивільному процесуальному законодавстві немає норм, які передбачають порядок одержання зразків для експертного дослідження [9, с. 124, 125].

Згідно з ч. 1 ст. 107 ЦПК України матеріали, необхідні для проведення експертизи, експерту надає суд, якщо експертиза призначена судом, або учасник справи, якщо експертиза проводиться за його замовленням. При призначенні експертизи суд з урахуванням думки учасників справи визначає, які саме матеріали необхідні для проведення експертизи. Суд може також заслухати призначених судом експертів з цього питання. Копії матеріалів, що надаються експерту, можуть залишатися у матеріалах справи [1].

З огляду на це судді під час підготовки матеріалів для проведення судової почеркознавчої експертизи керуються загальними вказівками щодо обов'язку доказування та надання доказів, а саме стосовно того, що сторони процесу самостійно відбирають і надають ті зразки, які вважають потрібними. Ми погоджуємося із твердженням науковців, які зазначають, що судді практично не тільки не контролюють процес підготовки порівняльного матеріалу, а здебільшого самоусуваються від нього. У такому випадку сторона позивача або сторона відповідача з певних міркувань буде намагатися надати «неправдоподібні» зразки почерку та підписів, особливо коли заздалегідь знає про те, які підписи є в досліджуваних документах. Найчастіше надають підписи, виконані у незвичних умовах, у дещо спрощеному вигляді, зі значною варіаційністю або взагалі зразки, виконані не тією особою, від імені якої вони зазначені [9, с. 125]. Тому, положенням ЦПК України дійсно доцільно доповнити правовою нормою, яка б регламентувала детальну процедуру отримання зразків для експертизи.

На наше переконання, для більш глибокого дослідження особливостей почеркознавчої експертизи доцільно звернутися до аналізу судової практики. Так, для прикладу, проаналізуємо ухвалу Рівненського міського суду Рівненської області у справі № 569/16177/20 [10], якою було задоволено клопотання позивача про призначення експертизи. Предметом позову у вказаній справі є визнання заповіту недійсним. Позивач просив суд поставити на вирішення експерта наступні питання: чи виконано рукописний текст (рукописні записи) у оригіналі заповіту; чи виконані рукописні тексти (рукописні записи) у оригіналі заповіту однією особою; чи виконано підпис від імені певної особи у документі у оригіналі заповіту такої особи відповідною особою.

Цікаво, що відповідач заперечував проти призначення експертизи. Проте суд, враховуючи положеннями ЦПК України, зазначив, що кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом. Кожна сторона несе ризик настання наслідків, пов'язаних із вчиненням чи невчиненням нею процесуальних дій. Реалізація принципу змагальності сторін в цивільному процесі та доведення перед судом обґрунтованості своїх вимог

є конституційною гарантією, передбаченою у статті 129 Основного Закону України. Справедливість судового розгляду повинна знаходити свою реалізацію, у тому числі, у здійсненні судом правосуддя без формального підходу до розгляду кожної конкретної справи. Дотримання принципу справедливості судового розгляду є надзвичайно важливим під час розгляду судових справ, оскільки його реалізація слугує гарантією того, що сторона, незалежно від рівня її фахової підготовки та розуміння певних вимог цивільного судочинства, матиме можливість забезпечити захист своїх інтересів. Суд вважає, що для забезпечення сторонам рівних можливостей щодо подання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості, клопотання позивача про призначення почеркознавчої експертизи слід задовольнити. Окрім того, наведені обставини мають значення для справи, стосуються предмета і підстав спору та потребують спеціальних знань, тому у справі слід задовольнити клопотання позивача про призначення почеркознавчої експертизи. Питання, які поставлені на вирішення експертів, має доказове значення у даній справі і потребує спеціальних знань [10].

Натомість, ухвалою Миколаївського районного суду Львівської області у справі № 447/3199/20 від 19.04.2021 року [11] за позовом про визнання договору довічного утримання недійсним, судом було відмовлено у призначенні почеркознавчої експертизи на тій підставі, що сторона, яка заявила клопотання про призначення експертизи (позивач) у підготовчому судовому засіданні, зазначила про відсутність у неї коштів для оплати за проведення експертизи. Тому, суд посилаючись на положення ЦПК України, а також, статтю 7 Закону України «Про судову експертизу», абз. 2 п. 20 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» №8 від 30 травня 1997 року, п. 45 Постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах» № 10 від 17 жовтня 2014 року відмовив у призначенні експертизи.

У судовій практиці поширені випадки, коли суди приймають рішення про призначення почеркознавчої експертизи, проте експертні установи вже на етапі проведення експертизи відмовляють у дослідженні на тій підставі, що сторони не оплачують послуги експертів, що унеможливує проведення експертизи. Так, саме на такими обставинами не було проведено експертизу у справі № 203/4698/16-ц [12].

Найбільш поширеними цивільними справами, в межах розгляду яких оцінюється висновок експерта як засіб доказування, є справи про визнання заповіту недійсним, стягнення грошових коштів за договором позики та розпискою, визнання договорів оренди землі недійсними тощо.

Так, при розгляді справи № 521/3113/18 за позовом про стягнення боргу за договором позики, Малиновський районний суд м. Одеси у своєму рішенні від 12 квітня 2021 року взяв до уваги та оцінив як доказ висновок почеркознавчої експертизи, що стало одним із вирішальних аргументів прийняття рішення на користь позивача. Доводи відповідача про те, що він гроші не отримував та договір позики не підписував були відхилені судом, оскільки спростувалися висновком судової почеркознавчої експертизи, яким встановлено, що рукописний текст розписки виконаний відповідачем, а вказана розписка містить посилання на договір процентної позики [13].

Висновки. Виходячи з проведеного аналізу судової практики щодо призначення почеркознавчої експертизи, можна зробити наступні висновки:

1. Висновок експерта є доказом в цивільному процесі, проте, не зважаючи на його науково обґрунтовану точність, застосування спеціальних знань під час проведення дослідження, не має наперед встановленої сили та переваги над іншими джерелами доказів, він підлягає перевірці й оцінці за внутрішнім переконанням суду, яке має ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи у сукупності.

2. Якщо суд не оцінює висновок експерта за результатами проведення почеркознавчої експертизи чи не бере його до уваги про дослідженні доказів та не вважає засобом доказування, він має надати обґрунтоване мотивування відхилення висновку експерта, адже недостатньо в рішенні лише вказати на певні сумніви у достовірності чи правильності висновку експертизи, не

зазначивши при цьому обґрунтованих підстав для таких сумнівів.

3. Здебільшого суди беруть до уваги висновок експерта за результатами проведення почеркознавчої експертизи як засіб доказування та вважають його вагомим доказом по справі. Існують виключення з даного правила і у практиці судів наявні випадки, коли почеркознавче дослідження не відіграло роль доказу і не було оцінене судом поряд з іншими засобами доказування.

4. В ухвалі суду про призначення експертизи обов'язково мають бути зазначені питання, які ставляться експерту для дослідження. При цьому, визначення цих питань має бути обґрунтоване з посиланням на відповідні обставини, які можуть бути підтверджені чи спростовані вирішенням цих питань.

5. Одна із сторін у справі може заперечити проти проведення почеркознавчої експертизи, проте суди можуть призначити таку експертизу, враховуючи той факт, що кожна сторона має право довести обставини, на які вона посилається, а тому позбавляти такого права сторону по справі суд не може.

6. У судовій практиці є поширеними випадки, коли суди приймають рішення про призначення почеркознавчої експертизи, проте експертні установи вже на етапі проведення експертизи відмовляють у дослідженні на тій підставі, що сторони не оплачують послуги експертів, що унеможливує проведення експертизи.

7. Найбільш поширеними цивільними справами, в межах розгляду яких оцінюється висновок експерта як засіб доказування, є справи про визнання заповіту недійсним, стягнення грошових коштів за договором позики та розпискою, визнання договорів оренди землі недійсними тощо.

Список використаної літератури

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (Дата звернення 20.10.2022).
2. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: Постанова Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text> (Дата звернення 20.10.2022).
3. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Проніна проти України» від 18.07.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_096#Text (Дата звернення 20.10.2022).
4. Зозуля Н. Висновок експерта та інструменти його оскарження. *Українське право*. URL: <https://ukrainepravo.com/scientific-thought/pravova-pozytsiya/vysnovok-eksperta-ta-instrumenty-yogo-oskarzhennya/> (Дата звернення 20.10.2022).
5. Рішення Малиновського районного суду міста Одеси у справі 521/5223/16-ц від 17 вересня 2020 року. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91709164> (Дата звернення 20.10.2022).
6. Постанова Київського апеляційного суду у справі № 755/926/16-ц від 01 листопада 2018 року. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77620727> (Дата звернення 20.10.2022).
7. Постанова Верховного Суду України у справі № 755/926/16-ц від 07 жовтня 2019 року. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84814316> (Дата звернення 20.10.2022).
8. Призначення та проведення експертизи у цивільному судочинстві. Протокол. Юридичний інтернет-ресурс: веб-сайт. URL: https://protocol.ua/ru/priznachennya_ta_provedennya_ekspertizi_u_tsivilnomu_sudochinstvi/ (Дата звернення 20.10.2022).
9. Гоменюк І.М., Гонгало С.Й. Зразки для судової почеркознавчої експертизи: проблемні питання одержання та можливі шляхи їх вирішення. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1 (25). С. 122-125.
10. Ухвала Рівненського міського суду Рівненської області у справі № 569/16177/20 від 05 січня 2021 року. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94026245> (Дата звернення 20.10.2022).

11. Рішення Миколаївського районного суду Львівської області у справі № 447/3199/20 від 19 квітня 2021 року. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96422178> (Дата звернення 20.10.2022).

12. Рішення Кіровського районного суду міста Дніпропетровська у справі № 203/4698/16-ц від 25 листопада 2019 року. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85911955> (Дата звернення 20.10.2022).

13. Рішення Малиновського районного суду м. Одеси у справі № 521/3113/18 від 12 квітня 2021 року. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96561050> (Дата звернення 20.10.2022).

APPOINTMENT OF HANDWRITING EXAMINATION: ANALYSIS OF COURT PRACTICE

Veronika N. Shkabarо, PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Law, Alfred Nobel University (Ukraine).

E-mail: vshkabarо@duan.edu.ua

Alona V. Bila, Lecturer, Department of Law, Alfred Nobel University (Ukraine).

E-mail: bila.a@duan.edu.ua

Vladislav V. Voronin, Lecturer of the Department of Law, Alfred Nobel University (Ukraine).

E-mail: v.voronin@duan.edu.ua

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-4

Key words: *judicial practice, means of proof, forensic examination, handwriting examination, expert, civil process.*

The article is devoted to the study of the peculiarities of the appointment of handwriting examination in civil proceedings based on the analysis of court practice. The scientific work describes the procedure for appointing handwriting expertise in civil proceedings. The role of handwriting examination in establishing the truth in the case is determined. The authors indicate that the analysis of court practice gives grounds for asserting that, for the most part, courts take into account the expert's decision based on the results of the handwriting examination as a means of proof and consider it a valid piece of evidence in the case. It is noted that the expert's decision, like any other evidence, may be questionable or even incorrect for various reasons, in particular, the expert may be presented with incorrect initial data or invalid objects. Attention is focused on the role of the judge in the process of preparing for the examination, in particular, the collection of materials for expert research, the judicial practice regarding the consideration of cases in which a handwriting examination was appointed and evaluated by the court, including court decisions in civil cases, decisions on appointment is analyzed expertise, decisions of appeal courts, as well as the Supreme Court and the European Court of Human Rights. Based on the results of the analysis of court practice, the authors made conclusions, including: 1) an expert's decision is evidence in a civil trial; 2) the court must provide a well-founded motivation for rejecting the expert's decision in the case of failure to provide its assessment, because it is not enough in the decision to indicate certain doubts about the reliability or correctness of the expert's decision, without noting at the same time reasonable grounds for such doubts; 3) the courts take into account the expert's decision based on the results of the handwriting examination as a means of proof and consider it a valid evidence in the case, but there are exceptions; 4) the court decision on the appointment of an expert must necessarily specify the questions that are put to the expert for research; 5) the party in the case has the right to object to the handwriting examination; 6) there are cases of the impossibility of conducting a handwriting examination at the stage of its conduct due to non-payment of experts' services; 7) the most common civil cases, within the scope of which an expert's decision is evaluated as a means of proof, are cases of invalidating a will, collection of funds under a loan agreement and receipt, invalidation of land lease agreements, etc.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), Law of Ukraine “Civil Procedure Code of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (Accessed 20 October 2022).
2. The Supreme Court of Ukraine (1997), Resolution “On forensic examination in criminal and civil cases”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text> (Accessed 20 October 2022).
3. The European Court of Human Rights (2006), Decision of the case “Pronina v. Ukraine”, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_096#Text (Accessed 20 October 2022).
4. Zozulia, N. *Vysnovok eksperta ta instrumenty yoho oskarzhenni* [The expert's opinion and tools for its appeal]. *Ukrainian law* [Ukrainske pravo]. Available at: <https://ukrainepravo.com/scientific-thought/pravova-pozytsiya/vysnovok-eksperta-ta-instrumenty-yogo-oskarzhennya/> (Accessed 20 October 2022).
5. Unified state register of court decisions (2020), The decision of the Malinovsky District Court of the city of Odesa in case no. 521/5223/16-ts dated September 17, 2020, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91709164> (Accessed 20 October 2022).
6. Unified state register of court decisions (2018), The decision of the Kyiv Court of Appeal in case no. 755/926/16-ts dated November 1, 2018, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77620727> (Accessed 20 October 2022).
7. Unified state register of court decisions (2019), Resolution of the Supreme Court of Ukraine in case no. 755/926/16-ts dated October 7, 2019, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84814316> (Accessed 20 October 2022).
8. *Pryznachennia ta provedennia ekspertyzy u tsyvilnomu sudochynstvi. Protokol* [Appointment and examination in civil proceedings]. *Yurydychnyi internet-resurs* [Legal online resource] Available at: https://protocol.ua/ru/priznachennya_ta_provedennya_ekspertizi_u_tsyvilnomu_sudochynstvi/ (Accessed 20 October 2022).
9. Khomenyuk, I.M., Gongalo, S.Y. (2016). *Samples for forensic handwriting examination: problematic issues of obtaining and possible ways to solve them* [Zrazky dlia sudovoi pocherkoznavchoi ekspertyzy: problemni pytannia oderzhannia ta mozhlyvi shliakhy yikh vyrishennia]. *Forensic Herald* [Kryminalistychnyi visnyk], no. 1 (25), pp. 122-125
10. Unified state register of court decisions (2021), The decision of the Rivne city court of the Rivne region in case no. 569/16177/20 dated January 5, 2021, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94026245> (Accessed 20 October 2022).
11. Unified state register of court decisions (2021), The decision of the Mykolaiv District Court of Lviv Region in case no. 447/3199/20 dated April 19, 2021, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96422178> (Accessed 20 October 2022).
12. Unified state register of court decisions (2019), The decision of the Kirovsky District Court of the city of Dnipropetrovsk in case no. 203/4698/16-ts of November 25, 2019, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85911955> (Accessed 20 October 2022).
13. Unified state register of court decisions (2021), The decision of the Malinovsky District Court of Odesa in case no. 521/3113/18 of April 12, 2021, available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96561050> (Accessed 20 October 2022).

Одержано 21.10.2022.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.9

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-5

В.О. АНОХІН,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

ORCID: 0000-0002-7255-0920

ДО ПИТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ РОБОТИ ПОДАТКОВОГО ОРГАНУ

Стаття присвячена одному з напрямків комплексного дослідження інформаційно-аналітичного забезпечення правової роботи в органах державної податкової служби. В статті наведений аналіз досягнень науковців, предметом дослідження яких були організація правової роботи в державних органах взагалі, та податкових органах зокрема, а також дослідження вчених, діяльність яких пов'язана із становленням галузі інформаційного права. В роботі акцентовано увагу на ефективності проєктного підходу в частині забезпечення інформацією юридичні підрозділи державної податкової служби через створення автоматизованих інформаційних систем та автоматизованих робочих місць юриста. Крім констатації того факту, що інформаційна система органів державної податкової служби характеризується багатоджерельністю, багатосегментністю та надмірною кількістю документів із різним ступенем доступу, важливості та складності, обґрунтовано необхідність швидкого реагування податковим органом на будь-які зміни у всіх економіко-правових процесах держави. Зокрема щодо оперативного отримання інформації з різних джерел, узагальнення та оброблення її. У запропонованій статті згадано початок створення, становлення та використання баз даних та автоматизованих інформаційних систем в підрозділах податкової міліції податкового органу, як приклад усунення перешкод, які заважають ефективному обміну інформацією з іншими правоохоронними та державними органами контролю та управління. В результаті аналізу виявлено низку чинників, що негативно впливають на інформаційне забезпечення правової роботи податкової служби, її взаємодію з іншими правоохоронними органами. В роботі, також, наведено чинники які обумовлювали автоматизацію правової роботи органів державної податкової служби з виокремленням трьох рівнів концентричного представлення моделі методології з відповідними висновками. Результатом дослідження є виявлення чинників від яких залежить удосконалення правового регулювання управлінських відносин.

Ключові слова: інформаційно-аналітичне забезпечення, правова робота, органи державної податкової служби, автоматизована інформаційна система, автоматизоване робоче місце.

Постановка проблеми. У своїй повсякденній діяльності органи державної податкової служби користуються зовнішніми та внутрішніми джерелами інформації, які відображають різні галузі суспільних відносин: соціально-економічну, правову, статистичну тощо. Об'єктом таких інформаційних правовідносин є документарна та недокументарна офіційно оприлюднена інформація про події та явища в зазначених вище суспільних відносинах. Усе це створює об'єктивну необхідність запровадження ефективного інформаційного забезпечення державного органу.

Інформаційна система органів державної податкової служби характеризується багатоджерельністю, багатосегментністю та надмірною кількістю документів із різним ступенем доступу, важливості та складності. Органи державної податкової служби, як орган зі спеціальним статусом, беруть участь у всіх економічно-правових процесах держави, що повинно забезпечувати швидке реагування на будь-які зміни в таких процесах. Для того щоб швидко реагувати на такі зміни, необхідно оперативно отримувати інформацію з різних джерел, узагальнювати її, систематизувати, обробляти та робити відповідні висновки для ухвалення оперативних, обґрунтованих управлінських рішень, а ефективне виконання таких завдань може забезпечити лише автоматизована інформаційна система.

Стан дослідження. Питанню інформаційно-аналітичного забезпечення правової роботи вже приділено чимало уваги. Проте, з огляду на багатогранність інформаційних відносин в державному органі, питання наукового підходу до забезпечення юристів органів державної податкової служби автоматизованими інформаційними системами та автоматизованими робочими місцями на основі проектного підходу зберігає свою актуальність.

Метою статті є аналіз результатів досліджень практиків та науковців щодо необхідності створення автоматизованих інформаційних систем та автоматизованих робочих місць як елементу інформаційно-аналітичного забезпечення правової роботи в органах державної податкової служби та виявити чинники, які впливають на правове регулювання управлінських відносин.

Виклад основного матеріалу. Система інформаційного забезпечення є ключовим щаблем діяльності будь-якого державного органу, зокрема й органів державної податкової служби. Вона є необхідною для діяльності у всіх напрямках, оскільки надає інформацію, що характеризується, як уже зазначалось, багатоджерельністю, багатосегментністю та надмірною кількістю документів із різним ступенем доступу, важливості та складності.

Не можна не погодитись із думкою, викладеною авторами навчального посібника «Організація роботи та управління органами державної податкової служби», що «інформаційна система включає персонал, організаційні та технічні засоби, джерела та здобувачі інформації, інформацію (відомості), методи та процедури роботи з інформацією, носії (паперові, електронні, магнітні тощо)» [1, с.76].

Серед завдань, які можна розв'язати за допомогою інформаційних систем, на думку науковців, треба виділити такі: збирання, оброблення даних про стан та результати роботи об'єктів управління для інформування вищих органів управління; постійне поповнення необхідною інформацією; аналітична обробка інформації, необхідної для ухвалення правильних стратегічних чи оперативних управлінських рішень.

Розглядаючи інформаційні системи можна не погодитись із думкою К. І. Белякова, що інформаційні системи народжуються як соціотехнічні симбіози, що реалізують людино-комп'ютерні (ерготехнічні) інформаційні процеси складної природи, у яких потоки повідомлень зливаються воедино з соціальним інформаційним ресурсом [2].

Л. М. Касьяненко слушно зауважила у своїй праці, що основними елементами інформаційної системи органів державної податкової служби є:

1. Центральна база даних (ЦБД) податкових органів, до складу якої входять: державні реєстри платників податків юридичних і фізичних осіб; державний реєстр платників ПДВ; реєстри прибуткових та неприбуткових організацій, підприємств; реєстр постійних представництв нерезидентів; реєстр фіктивних підприємств та фіктивних податкових накладних; реєстр втрачених паспортів; інформація про імпорт автомобілів фізичними особами; Національний план контрольно-перевірочної роботи; масив вантажно-митних декларацій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; перелік суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, акредитованих на митних постах; щодакна інформація про стан розрахунків платників із бюджетом (автоматизована інформаційна система (АІС) «Галузь»); щоквартальні дані про пільги платників податків (АІС «Пільги»); дані про реалізовані акцизні марки (АІС «Акцизні марки»). Варто відзначити, що великою проблемою в діяльності як ДПС України, так й інших органів влади є подолання інформаційного дефіциту щодо ефективного відстеження господарської діяльності та ділової активності суб'єктів підприємницької діяльності, чисельність якої безперервно зростає, зокрема й у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

2. Інформаційна мережа, що надає можливість податковим органам використовувати інформацію центральних баз даних (ЦБД) та інформаційних архівів інших міністерств та відомств (Державна митна служба, Державне Казначейство, Державний комітет статистики, Міністерство фінансів України, банки тощо). Однак на сьогодні обмін електронною інформацією реалізований тільки у вигляді розробленого порядку обміну інформацією з банками, відповідно до якого інформація надходить в електронному вигляді засобами електронної пошти, а також електронного обміну інформацією з митною службою. Обмін з іншими відомствами налагоджений лише в паперовому вигляді, поштою або в електронному вигляді (на дискетах). Такий обмін, як правило, супроводжується затримками, які не дозволяють використовувати оперативні методи щодо відвернення порушень податкового законодавства.

3. Сучасні інформаційні технології, що дозволяють оперативно забезпечувати аналіз та створювати умови для ухвалення управлінських рішень на всіх рівнях ієрархічної структури податкової системи за умови значного збільшення за останні роки кількості платників податків (близько 700 тис. юридичних осіб) [3].

Інформаційні системи податкових органів можна розглядати як комплекси автоматизованих робочих місць (АРМ) податківців і відповідних баз даних (БД), призначені для інформатизації процесів адміністрування податків у розрізі юридичних і фізичних осіб.

Однак, незважаючи на сучасний підхід в інформаційно-аналітичному забезпеченні правової роботи в органах ДПС України, існує низка чинників, що негативно впливають на інформаційне забезпечення правової роботи податкової служби, її взаємодію з іншими правоохоронними органами. Основними серед них можна виділити такі:

1) нестабільність законодавства у сфері оподаткування і, відповідно, у частині зміни відомчих нормативно-правових актів, що ускладнює організацію та вивчення постійного інформаційного обліку;

2) неузгодженість різного рівня інформаційних систем. Діяльність державних установ щодо формування та використання інформаційних ресурсів є неузгодженою, що призводить до низького рівня інформаційного та аналітичного забезпечення. Взаємообмін оперативною інформацією через її неструктурованість і неузгодженість форматів є проблемою. Загальна інформація здебільшого надходить у неформалізованому вигляді, у різних фізичних формах (від електронних відомостей до друкованих видань);

3) використання інформації з мотивів її відомчої таємності та відсутність унормування єдиного порядку інформаційно-довідкового забезпечення всіх органів контролю та правоохоронних органів з урахуванням форм їхньої взаємодії, зокрема під час розслідування підслідних їм злочинів тощо. Так, зокрема, Г.П. Цимбал у своїх працях наводить результати опитування щодо цих питань практичних працівників, з яких, зокрема, 69,4 % слідчих податкової міліції, 50 % слідчих прокуратури, 54,2 % оперативних працівників податкової міліції, 96,6 % оперативних працівників ОВС в анкетах зазначили про необхідність удосконалення наявних відомих систем обліків та покращення науково-технічних розробок щодо їхнього використання

під час адміністрування податків, розслідування злочинів у сфері оподаткування та здійснення оперативно-розшукової діяльності щодо цієї категорії злочинів [4, с. 11];

4) система обміну інформацією не має надійних механізмів захисту інформації. Інтернет став причиною проблеми захисту інформаційних ресурсів від несанкціонованого доступу, оскільки значні обсяги інформації, що передається через Інтернет, незашифровані. Це дає можливість відслідковувати канали передачі: електронну пошту, паролі, файли. Будь-яка інформація (зокрема конфіденційна) може бути використана третьою особою;

5) нестандартизовані вимоги до систем безпеки. Невизначеність правової основи діяльності різних суб'єктів призводить до інформаційного монополізму окремих структур на відкриті інформаційні ресурси загального користування, на обмеження права доступу органів податкової служби до інформації та права на використання інформаційних ресурсів;

6) потоки інформації не охоплюють усього комплексу необхідної інформації для ефективного функціонування системи, охоплюючи проведення об'єктивного аналізу, прогнозування та формування потрібної звітності. Так, досліджуючи питання використання інформаційного ресурсу підрозділами податкової міліції юрист-науковець В.Я. Мацюк зазначав, що необхідним елементом управління є розроблення нормативних документів щодо створення, розвитку та підтримки в актуальному стані інформаційного фонду органів податкової міліції із забезпеченням автоматизованого розмежування прав доступу органів податкової міліції до баз даних, зокрема до конфіденційної інформації з питань правопорушень у сфері оподаткування, а саме положення, що регламентує доступ до інформації з правопорушень у сфері оподаткування [5, с. 120].

Варто зауважити, що цей підхід може бути використаний і для вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення правової роботи податкової служби в цілому. Ухвалення управлінських рішень у правовій роботі ДПС загалом базується на загальних принципах податкового менеджменту, одним із яких є належне інформаційне забезпечення, тобто інформація має бути достовірною, доступною, оперативною для ухвалення необхідних управлінських рішень.

Удосконалення в органах податкової служби правового регулювання управлінських відносин, в основі яких лежить інформація, залежить від:

- наявності інформаційних технологій;
- можливості вдосконалення чинної та розробки нової нормативно-правової бази на державному рівні;
- ступеня забезпечення ефективного захисту інформації та прав на об'єкти інтелектуальної власності;
- ступеня посилення координації фундаментальних досліджень із проблемних питань.

Управління проектами останнім часом дедалі більше характеризується затребуваністю інформаційних технологій та автоматизованих систем управління. Також спостерігається загальна тенденція у світі щодо запровадження нових стандартів у галузі ІТ-технологій, які, зі свого боку, повинні підвищити ефективність застосування проектів та програмного забезпечення. Фахівці галузі ІТ-технологій намагаються врахувати всі ризики під час ефективного використання проектів та програмного забезпечення. Велике значення для цього мають вимоги конкретної галузі, для якої це розробляється, а саме: управлінські процеси з їхніми змінами та комунікаціями, управління якістю, виявлення та усунення ризиків тощо.

Значний відбиток залишила в діяльності організації правової роботи в органах ДПС автоматизована інформаційна система «Автоматизоване робоче місце юриста» (АІС «АРМЮ»).

Запровадження інформаційної системи правової роботи в податкових органах мало величезну важливість в управлінні таким сегментом, як правова робота. Оскільки здійснювалось накопичення та використання бази даних щодо моніторингу та стану розгляду судових справ, узагальнення та аналізу проведеної правової роботи, було певною мірою поліпшено контрольну функцію.

Розроблений програмний продукт базувався на проектному підході із застосуванням типових методологій щодо виконання проектів.

О.С. Войтенко у своїй роботі «Когнітивні моделі та інформаційні технології управління проектами та програмами на прикладі програми супроводу судових справ органів державної податкової служби України» зазначає, що «автоматизація правової роботи органів ДПС України передбачала розробку:

- типових сценаріїв (методологій у програмному забезпеченні Primavera Project Planner for Construction) щодо супроводження справ у судах та інших функцій, які виконують працівники юридичної служби органів ДПС;

- класифікаторів справ залежно від категорії спорів, що супроводжуються у судах, та функцій, які здійснюють працівники юридичної служби;

- критеріїв сортування справ, що супроводжуються в судах;

- бази знань минулих актуальних та резонансних справ.

В рамках поставленої проблеми було проведене дослідження та запропоновано виділення трьох рівнів концентричного представлення моделі методології:

- рівень базової моделі;

- рівень розширеної моделі;

- рівень інтеграції моделі в середовище проектно-орієнтованої організації» [6, с. 10].

Отже, з аналізу роботи О. С. Войтенка можна дійти таких висновків:

- першому рівню властива робота з документами та WBS структурами (ієрархічна структура робіт (англ. work breakdown structure, WBS) у проектному менеджменті та системотехніці), які, зі свого боку, дозволяють опрацьовувати мережеві моделі проєктів;

- другий рівень можна вже уявити як більш складну інформаційну модель, але поки що без зв'язку із зовнішнім середовищем, яке характеризується швидкоплинністю змін;

- метою третього рівня моделі є вже безпосереднє впровадження проєкту в роботу відповідальних осіб згідно з їхніми ролями.

Висновок. Підсумовуючи все вищевикладене варто відзначити, що розвиток інформаційних технологій та обмін інформації вимагає приймати виклик сучасності державними органами, в тому числі й органам державної податкової служби. Такий відпір або прийняття виклику має відбуватись на підставі та з урахуванням відповідних типових моделей методологій на основі проектного підходу, що є науково обґрунтованим.

Список використаної літератури

1. Касьяненко М.М., Гринюк М.В., Цимбал П.В. Організація роботи та управління органами державної податкової служби України: навч. посіб. Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. 229 с.

2. Беляков К.І. Інформатизація в Україні: проблеми організаційного, правового та наукового забезпечення: монографія. Київ: КВІЦ, 2008. 576 с. URL: <http://ippi.org.ua/informatizatsiya-v-ukraini-problemi-organizatsiinogo-pravovogo-ta-naukovogo-zabezpechennya> (дата звернення: 12.12.2022).

3. Забезпечення управління органами державної податкової служби. URL: http://ellib.org.ua/books/files/management/upr_dps/24.html (дата звернення: 13.12.2022).

4. Цимбал Г.П. Взаємодія як умова забезпечення виявлення і розслідування податкових злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2005. 19 с.

5. Мацюк В.Я. Організаційно-правові засади інформаційного забезпечення управління органами податкової міліції. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2003. № 1. С. 114–123.

6. Войтенко О.С. Когнітивні моделі та інформаційні технології управління проектами та програмами на прикладі програми супроводу судових справ органів державної податкової служби України): автореф. дис. ... канд. тех. наук: 05.13.22. Київ, 2007. 21 с.

7. Ткачук О.В. Автоматизовані інформаційні системи в органах Державної податкової служби. URL: http://www.rusnauka.com/3_ANR_2011/Economics/15_78349.doc.htm (дата звернення: 12.12.2022).

8. Правові засади інформаційно-аналітичної роботи органів державної податкової служби. URL: <http://nadoest.com/perelik-umovnih-skorochede-4> (дата звернення: 12.11.2022).

ON THE ISSUE OF INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT OF THE LEGAL WORK OF THE STATE TAX SERVICE

Vadym O. Anokhin, PhD in Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Law, Alfred Nobel University (Ukraine).

E-mail: anokhin.v@duan.edu.ua

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-5

Keywords: *information and analytical support, legal work, state tax service bodies, automated information system, automated workplace.*

The article is devoted to one of the areas of comprehensive research on information and analytical support of legal work in the bodies of the state tax service. The article provides an analysis of the achievements of scientists whose research was the organization of legal work in state bodies in general, and tax bodies in particular, as well as studies of scientists whose activities are related to the formation of information law. The work also focuses on the project approach effectiveness in terms of providing information to the legal units of the state tax service through the creation of automated information systems and automated lawyer workplaces. In addition to ascertaining the fact, the information system of the state tax service bodies is characterized by multi-source, multi-segmentation and an excessive number of documents with varying degrees of access, importance and complexity. The need is substantiated for a quick response by the tax authority to any changes in all economic and legal processes of the state. In particular, it needs for regarding the fast acquiring of information from various sources, its generalization and processing. The proposed article mentions the beginning of the creation, development and use of databases and automated information systems in the tax authority police units as an example of removing obstacles that prevent the effective exchange of information with other law enforcement and state control and management bodies. As a result of the analysis, a number of factors that negatively affect the information support of the tax service's legal work, its cooperation with other law enforcement agencies, were revealed. The work also presents the factors that determined the automation of the legal work of the state tax service bodies, highlighting three levels of concentric presentation of the methodology model with the corresponding conclusions. The result of the study is the identification of factors that influence the improvement of legal regulation of managerial relations.

References

1. Kasianenko, M.M., Hryniuk, M.V., Tsymbal, P.V. (2001). *Orhanizatsiia roboty ta upravlinnia orhanamy derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy* [Organization of work and management of bodies of the State Tax Service of Ukraine]. Irpin, Academy of the State Tax Service of Ukraine, 229 p.
2. Bieliakov, K.I. (2008). *Informatyzatsiia v Ukraini: problemy orhanizatsiinoho, pravovoho ta naukovoho zabezpechennia* [Informatization in Ukraine: problems of organizational, legal and scientific support]. Monograph. Kyiv, KVITS, 576 p. Available at: <http://ippi.org.ua/informatizatsiya-v-ukraini-problemi-organizatsiinogo-pravovogo-ta-naukovogo-zabezpechennya> (Accessed December 12, 2022).
3. *Zabezpechennia upravlinnia orhanamy derzhavnoi podatkovoi sluzhby* [Ensuring management of state tax service bodies] Available at: http://ellib.org.ua/books/files/management/upr_dps/24.html (Accessed December 12, 2022).
4. Tsymbal, H.P. (2005). *Vzaiemodiia yak umova zabezpechennia vyjavlennia i rozsliduvannia podatkovykh zlochyniv*. Avtoref. Diss. kand. yuryd. nauk [Interaction as a condition for ensuring detection and investigation of tax crimes. Autoref. Candidate of legal sci. diss.]. Kyiv, 19 p.
5. Matsiuk, V.Ia. (2003), *Orhanizatsiino-pravovi zasady informatsiinoho zabezpechennia upravlinnia orhanamy podatkovoi militsii* [Organizational and legal principles of information management of tax police bodies]. *Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu* [Bulletin of the Zaporizhzhya Law Institute], no. 1, pp. 114–123.

6. Voitenko, O.S. (2007). *Kohnityvni modeli ta informatsiini tekhnologii upravlinnia proektamy ta prohramamy na prykladi prohramy suprovodu sudovykh sprav orhaniv derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*. Avtoref. Diss. kand. tekhn. nauk [Cognitive models and information technologies of project and program management on the example of the program for supporting court cases of the State Tax Service of Ukraine. Autorefer. Candidate technical sci. diss.]. Kyiv, 21 p.

7. Tkachuk, O.V. *Avtomatyzovani informatsiini systemy v orhanakh Derzhavnoi podatkovoi sluzhby* [Automated information systems in the bodies of the State Tax Service] Available at: http://www.rusnauka.com/3_ANR_2011/Economics/15_78349.doc.htm (Accessed December 12, 2022).

8. *Pravovi zasady informatsiino-analitychnoi roboty orhaniv derzhavnoi podatkovoi sluzhby* [Legal principles of information and analytical work of state tax service bodies] Available at: <http://nadoest.com/perelik-umovnih-skorocheme-4> (Accessed December 12, 2022).

Одержано 10.11.2022.

УДК 342.951

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-6

О.С. ЛУНІНА,

кандидат юридичних наук, суддя Дніпропетровського окружного адміністративного суду, доцент кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)
ORCID: 0000-0002-1739-6748

В.Ю. ПОПЛАВСЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, директор Дніпровського регіонального відділення Національної школи суддів України, доцент кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)
ORCID: 0000-0002-4330-7948

МЕДІАЦІЯ ЯК СПОСІБ ДОСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню такого способу досудового врегулювання публічно-правових спорів у сфері державної реєстрації як медіація. Наголошено, що створення можливостей для розвитку альтернативних (позасудових) способів розв'язання спорів є одним з основних завдань демократично, правової держави, яка намагається забезпечити захист та гарантування прав усіх суб'єктів права на належному рівні. Це формує для держави обов'язок сприяти розвитку таких недержавних інституцій, як зокрема, посередники (медіатори), які допомагають залагодити спір, не доводячи його до суду. Визначено, що медіація є діяльністю професійних посередників, які спрямовують учасників юридичного спору до компромісу і врегулювання спору самостійно самими учасниками. У статті розглядаються особливості застосування процедури медіації в адміністративному судочинстві. Досліджено існуючі додаткові ускладнення в рамках адміністративного судочинства щодо застосування процедури медіації. Проаналізовано зміст проекту Закону України «Про медіацію» щодо таких ускладнень. Вивчено існуючий поділ медіаційної процедури на стадії. Наголошено, що практика врегулювання конфліктів між органами влади та приватними особами досудовим шляхом свідчить про, як правило, небажання органів влади йти на компроміс, що зумовлено не тільки правовою природою їх рішень, але й певними, так би мовити, звичаями ділового обігу, що склались протягом достатньо тривалого часу. Мова йде про принципове небажання представників влади йти на компроміс.

Вказано про законодавчі та фактичні передумови застосування медіаційної угоди при вирішенні публічно-правових спорів у сфері державної реєстрації, що поєднує у собі переваги як медіаційної процедури (економічність з точки зору часу та коштів, значне розвантаження судової системи), так і процедури судового розгляду (застосування гарантій суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів на рівні відправлення правосуддя). Автором надано пропозиції щодо вдосконалення адміністративного законодавства, спрямованого на врегулювання медіації як способу досудового врегулювання публічно-правових спорів у сфері державної реєстрації.

Ключові слова: медіація, публічно-правовий спір, державна реєстрація, адміністративно-правове регулювання, вдосконалення правового регулювання.

Постановка проблеми. Українська держава у своєму законодавстві приділяє значну увагу пошуку нових шляхів вдосконалення правового регулювання відносин у сфері державної реєстрації. Аналіз чинного адміністративного матеріального та процесуального законодавства, доктрини адміністративного права та судочинства дає підстави для виділення такого перспективного напрямку вдосконалення процесуальної форми провадження в адміністративних судах, зокрема щодо публічно-правових спорів у сфері державної реєстрації, як розробка правового регулювання застосування медіації в адміністративному судочинстві.

Актуальність розгляду цього питання щодо публічно-правових спорів у сфері державної реєстрації зумовлена не тільки центральним як для розгляду справи судом, так і для захисту своїх прав сторонами значенням права сторін спору на примирення, але й певними програмними зобов'язаннями, взятими на себе Українською державою стосовно розвитку судочинства, зокрема адміністративного, а також міжнародним досвідом застосування позасудових способів для вирішення публічно-правових спорів.

Стан дослідження. Безсумнівно можна стверджувати, що створення можливостей для розвитку альтернативних (позасудових) способів розв'язання спорів є одним з основних завдань демократично, правової держави, яка намагається забезпечити захист та гарантування прав усіх суб'єктів права на належному рівні. Це формує для держави обов'язок сприяти розвитку таких недержавних інституцій, як зокрема, посередники (медіатори), які допомагають залагодити спір, не доводячи його до суду. Адже медіація є діяльністю професійних посередників, які спрямовують учасників юридичного спору до компромісу і врегулювання спору самостійно самими учасниками.

Як зазначає Бочарова Н.В. [1, с. 51], науково-теоретичний аналіз медіації зазвичай здійснюється в межах цивільно-правових підходів, без докладного виявлення публічно-правових аспектів цього явища. Чи не єдиним виключенням в українській юриспруденції в цьому плані є докторська дисертація Н.А. Мазаракі «Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні» [2], у якій здійснено доктринальний аналіз медіації з точки зору реалізації конституційних принципів верховенства права, доступу до правосуддя і справедливий суд. Це актуально в плані поєднання публічно-правових і приватно-правових засад в сучасному правовому регулюванні, пов'язаного з загальним процесом конституціоналізації приватного права [1, с. 52].

Загальні положення проблематики процедури медіації в адміністративному судочинстві досліджували у своїх роботах Гришина Н.В., Красіловська З.В., Лиско А., Ростовська К.В., Сидельніков О.Д.

У юридичній науковій літературі наукові дослідження щодо медіації як способу досудового врегулювання публічно-правових спорів у сфері державної реєстрації фактично відсутні, що й зумовило визначення теми цієї статті. З набуттям чинності у грудні 2021 року Законом України «Про медіацію» [3] актуальність теми статті є беззаперечною.

Метою статті є дослідження правових основ медіації як способу досудового врегулювання публічно-правових спорів у сфері державної реєстрації.

Виклад основного матеріалу. Медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів (п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіацію»).

Слід зауважити, що за кордоном позасудові способи вирішення публічно-правових спорів, зокрема і медіація (поседництво) на сьогоднішній день є достатньо поширеними, на що вказує існування окремих міжнародних документів, які містять рекомендації щодо застосування таких способів. Такими, зокрема, є Рекомендації Рес (2001) 9 Комітету Міністрів Ради Європи щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами –

приватними особами, а також Керівних принципів № 15 для кращого виконання Рекомендації щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами – приватними особами [4, с. 423-425, 442-448].

Медіація як позасудовий спосіб вирішення публічно-правових спорів отримала широке застосування у таких країнах, як США, Польща, Німеччина, Велика Британія, Норвегія та інших.

Як уявляється, саме вказаними обставинами зумовлено підвищення наукового інтересу до проблем застосування медіації як позасудового способу вирішення публічно-правових спорів [5, с. 165; 6].

Слід наголосити, що вже Законом України «Про медіацію» [3] внесено зміни до КАСУ, якими передбачено можливість примирення сторін адміністративного спору, зокрема шляхом проведення позасудового врегулювання спору шляхом медіації (ч. 5 ст. 47, ч. 3 ст. 58, п. 2 ч. 1 ст. 66, ч. 6 ст. 122, п. 2 ч. 2 ст. 180, п. 5 ч. 6 ст. 181, п. 4 ч. 1 ст. 236 КАСУ) [7]. Проте це питання було досить дискусійним тривалий час.

Разом із тим, порівняно із цивільним чи господарським судочинством застосування медіації в рамках адміністративного пов'язане із окремими додатковими ускладненнями, які зумовлені специфікою правової природи публічних правовідносин. Зокрема, у висновку Комітету Верховної Ради України з питань верховенства права та правосуддя ще до проєкту Закону України «Про медіацію» від 26.06.2013 р. № 2425а [8] зазначалось на неможливості застосування у сфері публічного владного управління змін до Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ), спрямованих на запровадження такої підстави для закриття провадження в адміністративній справі, як медіація, оскільки принципи медіації не узгоджуються з конституційними засадами організації та діяльності апарату публічної влади, який має владний статус, імперативність його волевиявлення для іншої сторони в медіаційному процесі на основі законодавства.

З іншого боку, можливість застосування такого способу вирішення спору в рамках адміністративного судочинства впливає, передусім, з вказаних вище міжнародних та програмних документів. Крім того, щодо позиції, викладеної у зазначеному вище висновку можна, як уявляється, відповісти слушною точкою зору (і ця позиція, як уявляється, більше відповідає міжнародному досвіду вирішення публічно-правових спорів) про те, що досягнення компромісу між органом публічної адміністрації та громадянином є одним із пріоритетів діяльності держави та органів місцевого самоврядування, виходячи з положень ст. 3 Конституції України, а також таких принципів державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, як служіння народу України, гуманізму і соціальної справедливості, а також пріоритету прав людини і громадянина [6].

Таким чином не вдаючись до детального дослідження правової природи методу регулювання публічно-правових відносин, юридичної сили актів органів державної влади та інших правових явищ, на які вказували автори зазначеного висновку Комітету Верховної Ради України, на той момент уявлялося, що застосування медіації можливе для вирішення тих публічно-правових спорів, де має місце застосування суб'єктами владних повноважень своїх дискреційних повноважень.

Так, зокрема щодо сфери державної реєстрації прикладом таких випадків можна навести спори з приводу притягнення до адміністративної відповідальності, коли передбачені верхня та нижня межа адміністративної відповідальності, а розгляд відповідної категорії справ про адміністративне правопорушення не належить до юрисдикції судових органів (наприклад, ст.ст. 204-206 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [9]).

З іншого боку, визнаючи справедливість доводів зазначеного висновку, доводиться стверджувати, що специфіка правових засад здійснення суб'єктами владних повноважень своїх функцій вимагає вироблення спеціальної процедури медіації у публічно-правових спорах, яка має бути регламентована нормативним актом не нижчим за закон. Ідеальним з цієї позиції уявляється порядок, за яким медіаційна угода досягається за чітко встановленою процедурою до звернення до адміністративного суду та затверджується адміністративним судом, набуваючи юридичної сили рішення суду із можливістю примусового виконання, у разі необхідності. У

такому випадку рішення адміністративного суду матиме силу підстави для зміни суб'єктом владних повноважень свого попереднього рішення і приведення його у відповідність до умов медіаційної угоди. Детальне визначення процедури досягнення медіаційної угоди виходить за межі цієї роботи. Разом із тим, можливим уявляється зупинитись на визначенні основних вимог до неї, враховуючи специфічну сферу її застосування. Для цього доцільним уявляється звернутись до напрацювань щодо загальної процедури медіації.

Поширеним є поділ медіаційної процедури на такі самостійні етапи: підготовка до медіації; вступна частина медіації (вступне слово медіатора); розповіді сторін; розв'язання проблеми; укладання та підписання угоди. Етап підготовки до медіації пов'язується із роботою з двома важливими компонентами: налагодження контактів зі сторонами та організації простору для проведення медіації. На другому етапі медіатор знайомить учасників з процедурою медіації та її принципами, обговорює зі сторонами правила медіації, відповідає на питання сторін. Завданням третього етапу вказується надання сторонам можливості висловитися стосовно конфліктної ситуації і їх ставлення до неї. Цей етап закінчується лише тоді, коли повністю визначені всі проблеми та інтереси, зазначені сторонами, і сторони повністю задоволені цими результатами. Завданням четвертого етапу вказано визначення шляхів розв'язання проблеми та формулювання варіанту, який задовольнить обидві сторони конфлікту. Останній етап процедури медіації присвячено підписанню документа, який офіційно закріплює досягнуте протягом попереднього етапу порозуміння [10].

Застосовуючи вказану процедуру до врегулювання відносин приватної особи та суб'єкта владних повноважень у сфері державної реєстрації, слід зауважити, що на сьогоднішній день медіацією в адміністративних справах – визнається позасудова процедура з вирішення спору між органами державної влади чи місцевого самоврядування та приватними особами. Така процедура спрямована на мирне вирішення публічно-правових спорів, налагодження діалогу між громадянами та органами влади, розвантаження адміністративних судів.

Як вже зазначалося, на сьогодні можливість примирення сторін адміністративного спору шляхом проведення медіації передбачено КАСУ, проте процедуру медіації можна застосовувати лише в деяких адміністративних спорах. Загальні положення процедури медіації, правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою, визначені Законом України «Про медіацію» [3].

За приписом ст. 16 Закону України «Про медіацію» перед початком проведення медіації медіатор або суб'єкт, що забезпечує проведення медіації, здійснює підготовчі заходи із сторонами наявного або можливого конфлікту (спору), разом або окремо, для з'ясування можливості проведення медіації з метою запобігання виникненню або врегулювання конфлікту (спору), зокрема зустрічі, збирання та обмін інформацією, документами, необхідними для прийняття рішення сторонами конфлікту (спору) та рішення медіатора про участь в медіації, а також інші заходи, узгоджені між сторонами конфлікту (спору) та медіатором або суб'єктом, що забезпечує проведення медіації.

На сьогоднішній день практика врегулювання конфліктів між органами влади та приватними особами досудовим шляхом свідчить про, як правило, небажання органів влади йти на компроміс, що зумовлено не тільки описаною вище правовою природою їх рішень, але й певними, так би мовити, звичаями ділового обігу, що склались протягом достатньо тривалого часу. Мова йде про принципове небажання представників влади йти на компроміс. Разом із тим, як уявляється, вказана перепона може бути подолана за допомогою відповідних законодавчих заходів. Як один з них можна вказати про встановлення обов'язку відповідних службових осіб застосовувати процедуру медіації у разі наявності прохання про це приватної особи, що оформлено у порядку, визначеному законом, а також встановлення юридичної відповідальності за невиконання цього обов'язку.

Доцільність застосування медіації як позасудового способу вирішення публічно-правових спорів у сфері державної реєстрації доведено життям та судовою практикою. Вказаним досягається необхідні гарантії прав, свобод та законних інтересів приватних осіб, а також

інтереси держави. Переваги застосування процедури медіації при вирішенні адміністративно-правових спорів («результативність, економія коштів, економія часу, швидкість, конфіденційність, розвантаження адміністративних судів, втілення принципу сервісної концепції держави, принципу верховенства права та належного урядування» [11, с. 182, 187]) є очевидні.

Як у випадку примирення, так і у випадку медіаційної угоди адміністративний суд вирішує питання про права та обов'язки учасників публічних правовідносин. Той же факт, що примирення відбувається за наслідками поданого адміністративного позову, а медіаційна угода – ні, як уявляється не повинно ставати на перешкоді такому способу вирішення публічно-правових спорів, оскільки відкриття провадження у справі з цього боку уявляється формальним питанням. Сутність же діяльності суду щодо затвердження медіаційної угоди, як уявляється, цілком можна характеризувати як здійснення правосуддя.

Висновки. Викладене дає можливість визначити важливий напрямок вдосконалення законодавства у сфері державної реєстрації: формування законодавчого забезпечення досудового порядку вирішення публічно-правових спорів у сфері державної реєстрації із забезпеченням принципу правової визначеності. Застосування медіації можливе для вирішення тих публічно-правових спорів у сфері державної реєстрації, де має місце застосування суб'єктами владних повноважень своїх дискреційних повноважень. Особливо значення мають законодавчі та фактичні передумови застосування медіаційної угоди при вирішенні публічно-правових спорів у сфері державної реєстрації, що поєднує у собі переваги як медіаційної процедури (економічність з точки зору часу та коштів, значне розвантаження судової системи), так і процедури судового розгляду (застосування гарантій суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів на рівні відправлення правосуддя).

Список використаної літератури

1. Бочарова Н.В. Конституційні засади позасудового захисту прав інтелектуальної власності (процедури медіації). *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2021. № 1 (2). С. 51-59. URL: <https://law.duan.edu.ua/images/PDF/2021/1/7.pdf>
2. Мазаракі Н.А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні: дисертація доктора юридичних наук. Київ. 2019. 484 с.
3. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 12.10.2022).
4. Міжнародні стандарти у сфері судочинства. К.: Істина, 2010. 488 с.
5. Белінська О.В. Медіація – альтернативне вирішення спорів. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1 (5). С. 158-173.
6. Лиско А. Проблеми впровадження та проведення медіації в адміністративному судочинстві в Україні. Законодавство України: проблеми та перспективи: збірник матеріалів XI Міжнар. наук.-практ. конф. URL: www.gromada.lviv.ua/analytic/587
7. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n9995> (дата звернення: 12.10.2022).
8. Висновок Комітету Верховної Ради України з питань верховенства права та правосуддя від 20.11.2013 р. до проекту закону України «Про медіацію» від 26.06.2013 р. № 2425а. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47637 (дата звернення: 12.10.2022).
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 12.10.2022).
10. Медіація. Веб-сайт «Вікіпедія – вільна енциклопедія». URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Медіація>
11. Ростовська К.В., Гришина Н.В. Медіація в адміністративному судочинстві: міф чи реалії сьогодення. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Випуск 29. С. 182-188.

MEDIATION AS A METHOD OF PRE-TRIAL SETTLEMENT OF PUBLIC LEGAL DISPUTES IN THE FIELD OF STATE REGISTRATION

Olena S. Lunina, PhD in Legal Sciences, judge of the Dnipropetrovsk District Administrative Court, Associate Professor of the Department of Law, Alfred Nobel University (Ukraine).

E-mail: lunina.olenaolena@gmail.com

Volodymyr Yu. Poplavskiy, PhD in Legal Sciences, Head of the Dnipro regional branch of the National School of Judges of Ukraine, Associate Professor of the Department of Law, Alfred Nobel University (Ukraine).

E-mail: volodimirpoplavskij2023@gmail.com

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-6

Keywords: *mediation, public legal dispute, state registration, administrative legal regulation, improvement of legal regulation.*

The article is devoted to the study of such a method of pre-trial settlement of public legal disputes in the field of state registration as mediation. It is emphasized that the creation of opportunities for the development of alternative (non-judicial) methods of dispute resolution is one of the main tasks of a democratic, legal state, which tries to ensure the protection and guarantee of the rights of all subjects of law at the appropriate level. This creates an obligation for the state to promote the development of such non-state institutions, such as, in particular, intermediaries (mediators), who help to settle the dispute without bringing it to court. It has been determined that mediation is the activity of professional intermediaries who direct participants of legal dispute into compromise and settlement of the dispute independently by the participants. The article considers peculiarities of mediation procedure in administrative court. Existing additional difficulties in administrative proceedings for the mediation procedure were considered. The content of the draft law of Ukraine «On mediation» concerning such complications has been analyzed. The existing division of the mediation procedure at this stage was examined. It has been observed that the practice of settling conflicts between authorities and private individuals in pre-trial proceedings tends to indicate a reluctance on the part of the authorities to compromise, not only because of the legal nature of their decisions, but also because of certain, so to say, established business practices for quite some time. This is a fundamental reluctance of the authorities to compromise.

It is indicated the legislative and factual prerequisites for the application of the mediation agreement in the settlement of public law disputes in the field of state registration, which combines the advantages of both the mediation procedure (economy in terms of time and money, significant relief of the judicial system) and the trial procedure (application guarantees of subjective rights, freedoms, legitimate interests at the level of administration of justice). The author has submitted proposals on improvement of administrative legislation aimed at settlement of mediation as a way of pre-trial settlement of public-legal disputes in the sphere of state registration.

References

1. Bocharova, N.V. (2021). *Konstytutsiini zasady pozasudovoho zakhystu prav intelektualnoi vlasnosti (protsedury mediatsii)* [Constitutional principles of out-of-court protection of intellectual property rights (mediation procedures)]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya «Pravo»* [Bulletin of Alfred Nobel University. "Law" series], no. 1, pp. 51-59. Available at: <https://law.duan.edu.ua/images/PDF/2021/1/7.pdf> (Accessed 12 October 2022).
2. Mazaraki, N.A. (2019). *Teoretyko-pravovi zasady zaprovadzhennia mediatsii v Ukraini*. Diss. dokt. yuryd. nauk [Theoretical and legal foundations of the introduction of mediation in Ukraine. Dr. of legal sci. diss.]. Kyiv, 484 p.
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2021), The law of Ukraine "About mediation", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (Accessed 12 October 2022).
4. *Mizhnarodni standarty u sferi sudochynstva* (2010). [International standards in the field of justice]. Kyiv, Istyna, 488p.

5. Belinska, O.V. (2011). *Mediatsiia – alternatyvne vyrishennia sporiv* [Mediation is an alternative dispute resolution]. *Visnyk Vysshchoi rady yustytysii* [Bulletin of the High Council of Justice], no. 1(5), pp. 158-173.

6. Lysko, A. *Problemy vprovadzhennia ta provedennia mediatsii v administratyvnomu sudochynstvi v Ukrainy* [Problems of implementation and conduct of mediation in administrative proceedings in Ukraine]. *Zakonodavstvo Ukrainy: problemy ta perspektyvy: zbirnyk materialiv XI Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [Legislation of Ukraine: problems and prospects: a collection of materials of the XI International science and practice conf.] Available at: www.gromada.lviv.ua/analytic/587 (Accessed 12 October 2022).

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The law of Ukraine “Administrative Judicial Code of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n9995> (Accessed 12 October 2022).

8. *Vysnovok Komitetu Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan verkhovenstva prava ta pravosuddia vid 20.11.2013 r. do projektu zakonu Ukrainy “Pro mediatsiiu” vid 26.06.2013 r. № 2425a.* [Conclusion of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on the Rule of Law and Justice dated November 20, 2013 to the draft Law of Ukraine "On Mediation" dated June 26, 2013 No. 2425a]. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47637 (Accessed 12 October 2022).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (1984), The law of Ukraine “Code of Ukraine on administrative offenses”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (Accessed 12 October 2022).

10. *Mediatsiia. Veb-sait “Vikipediia – vilna entsyklopediia”* [Mediation. Website “Wikipedia - the free encyclopedia”, available at: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Медіація>

11. Rostovska, K.V., Hryshyna, N.V. (2020). *Mediatsiia v administratyvnomu sudochynstvi: mif chy realii sohodennia* [Mediation in administrative proceedings: myth or reality today]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriia «Pravo»* [Bulletin of Kharkiv National University named after V.N. Karazin. "Law" series], issue. 29, pp. 182-188.

Одержано 18.10.2022.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.7

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-7

О.М. БИКОВ,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник (м. Київ)

ORCID: 0000-0003-4965-696X

Ю.С. ПАЛЄЄВА,

старший викладач кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

ORCID: 0000-0001-8284-1425

ДИПЛОМАТИЧНА ПРИСУТНІСТЬ УКРАЇНИ У СВІТІ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Статтю присвячено сучасним змінам в Україні, які пов'язані з цифровізацією не тільки життя пересічних громадян, а й перетвореннями в дипломатії. Зазначається, що в сучасних реаліях користуватися звичним інструментарієм вже не є ефективним. Швидкоплинні зміни вимагають пошук нових, в багатьох випадках, неординарних і сміливих підходів до розв'язання того чи іншого питання. Визначено, що цифровізація – це перехід на сучасні, прозорі та автоматизовані правила. Українці особисто зможуть контролювати прозорість системи та спостерігати за реалізацією проектів у режимі реального часу. Ще рік тому можна було стверджувати, що коронавірусна інфекція COVID - 19 змінила звичний уклад життя. Але війна докорінно вплинула не тільки на життя українців, а й на поведінку у digital. Сьогодні, навіть в умовах війни, Україна стає лідером упровадження найсучасніших і найсміливіших новацій. Наша держава першою прирівняла цифровий паспорт до аналогового. Також Україна може стати першою державою в світі, що ініціює цифрове встановлення дипломатичних відносин. Безперечно, це є підтвердженням лідерства України в сфері сучасних технологій. Авторами зазначається, що не дивлячись на стародавні коріння дипломатії, вона також не може залишатися у звичних форматах існування та реалізації. Мова йде про створення нових мобільних та ефективних посольств. Визначено, що цифровізація прискорює швидкість розвитку держави. У статті зазначено, що цифрова дипломатія або електронна дипломатія визначається як використання Інтернету та нових інформаційних комунікаційних технологій для досягнення дипломатичних цілей. Інша точку зору зводиться до того, що цифрова дипломатія вирішує зовнішньополітичні проблеми за допомогою Інтернету. Акцентовано увагу на план відбудови України, який представив уряд у липні 2022 року. У ньому робоча група «Діджиталізація» підготувала документ з переліком проектів, цілей та обсягів фінансування.

Ключові слова: діджиталізація, дипломатія, запровадження, Інтернет, підтримка, розвиток, цифровізація.

Постановка проблеми. Ще рік тому можна було стверджувати, що пандемія COVID - 19 змінила звичний уклад життя громадян кожної країни й світу в цілому. Через обмеження можливостей спілкування пришвидшила процеси діджиталізації. Але, виявилось, що не всі готові, не всі мають можливість та не всі хочуть цифровізуватися. Проте сам тренд до цифрових технологій буде змушувати активніше запроваджувати нові технології, оскільки це буде однією з конкурентних переваг.

На думку молоді зростання цифровізації буде забезпечено позитивними тенденціями майже в усіх основних видах діяльності. В свою чергу експерти більш стримані в галузевих оцінках поширення цифровізації, але погоджуються, що такі процеси переважатимуть у сфері фінансових та страхових послуг, роздрібній торгівлі та охороні здоров'я [1, с. 29].

Можна було б продовжувати дискутувати з цього приводу й надалі, але війна порушила усі плани, докорінно вплинула не тільки на життя українців, а й на поведінку у digital. Сьогодні всі ми вчимося мислити неординарно, сміливо і по-новому, оскільки в сучасних реаліях користуватися звичним або «застарілим» інструментарієм вже не є ефективним. Швидкоплинні зміни вимагають пошук нових варіантів і підходів. Політика діджиталізації, яку Президент України Володимир Зеленський почав ще у 2021 році, вийшла на якісно новий рівень.

Стан дослідження. Слід враховувати те, що діджиталізація для України є відносно новим поняттям, але через війну темпи не тільки не уповільнилися, а й демонструють приголомшливі результати. Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба активно впроваджує діджиталізацію в дипломатичну сферу. Можна відзначити, що питаннями цифровізації дипломатичних відносин займаються Ігнат'єва Т.В., Віннічук О.В., Маркітантов В.Ю., Окладна М.Г., Fergus Hanson.

Виклад основного матеріалу. 17 лютого 2022 року Кабінет Міністрів України затвердив перелік 94 проектів цифрової трансформації. Цифровізація – перехід на сучасні, прозорі та автоматизовані правила. Проекти цифрової трансформації включають наступні: е-нотаріат, е-майно, е-містобудування, е-школа, е-соцзахист, е-міграція, е-лікарня, е-дозвіл тощо. Українці особисто зможуть контролювати прозорість системи та спостерігати за реалізацією проектів у режимі реального часу.

Для цього Міністерство цифрової трансформації запускає публічний каталог з описом кожного проекту, чітко визначеними дедлайнами та відповідальними за процеси. Президент України Володимир Зеленський зазначив: *«Ми – перша країна у світі з цифровими паспортами та четверта у Європі з цифровими водійськими посвідченнями. Діджиталізація – це боротьба з корупцією, зменшення спілкування громадян з чиновниками, спрощення процедур, і за нею – майбутнє»*. Віце-прем'єр-міністр цифрової трансформації Михайло Федоров додав, що *«Вперше в історії України держава переходить на системний проектний підхід. Така потужна структура допоможе трансформувати Україну на всіх рівнях – від загальнонаціонального до місцевого. І дасть змогу вже за кілька років увійти до топ-20 цифрових держав світу»* [2]. Цифровізація прискорює швидкість розвитку держави в цілому, виключає можливість корупції. Цифровізація – це зростання економіки, привабливість для бізнесу. Цифровізація – це навчання, а також робота. Це майбутнє нашої країни [3].

Війна докорінно вплинула не тільки на життя українців, а й на поведінку у digital. Змінився спосіб виходу в Інтернет. У січні 2022 року 68% українського трафіку припадали на мобайл, а вже в березні – 83%. В Україні частка інтернет-користувачів на рівні інших країн Східної Європи – 86% [4].

Як вдало зазначають автори статті *«Діджиталізація як фактор трансформації міжнародного іміджу України»* діджиталізація є одним із найуспішніших проектів українського уряду. Вона охоплює не тільки усі регіони країни, а й залучає кожного із нас в цифрову реальність. Ба більше позитивне сприйняття України на міжнародній арені впливає на її світовий рейтинг, отримання міжнародної та військової підтримки, а відтак на можливості захисту національних інтересів [5, с. 50]. З початку повномасштабного вторгнення Росії Президент України Володимир Зеленський виступив у парламентах багатьох держав. Саме після таких виступів, здебільшого,

країни ухвалювали важливі рішення щодо підтримки України.

Перехід від односторонньої публікації в Інтернеті до активної цифрової дипломатії відображає зміну того, як ми всі використовуємо Інтернет – як багатостороннє соціальне середовище, а також як джерело інформації. Цифрова дипломатія або електронна дипломатія визначається як використання Інтернету та нових інформаційних комунікаційних технологій для досягнення дипломатичних цілей. Або пропонується інше визначення. Цифрова дипломатія вирішує зовнішньополітичні проблеми за допомогою Інтернету. Не можна говорити про широке розповсюдження й використання е-дипломатії сьогодні, але й стверджувати що це є чимось новим не буде відповідати дійсності. Міністерства закордонних справ США, Великої Британії, Канади успішно впровадили електронну дипломатію в свою діяльність з метою виконання своєї роботи якомога ефективніше. Нові цифрові інструменти пропонують набагато кращі засоби спілкування як всередині, так і ззовні. Ще у 2012 році Міністерством закордонних справ та торгівлі Австралії (DFTA – Department of Foreign Affairs and Trade) наголошувалося, що необхідна докорінна зміна і реконструкція е-дипломатії для того, щоб не відставати від інших провідних МЗС. Зокрема, зазначалося створення добре укомплектованого підрозділу е-дипломатії, який має бути гнучким для постійних інновацій, надмірно обмежувальні відомчі керівні принципи повинні бути реформовані. DFTA має використовувати можливості технологічного прогресу в повній мірі. Це підвищить ефективність його діяльності, дасть змогу покращити внутрішню і зовнішню комунікацію, сприяти обміну та збору інформації. Для цього необхідно: додаткове фінансування та створення відділення е-дипломатії в DFTA, розробка інструкцій з е-дипломатії для персоналу, які заохочують інновації та забезпечують значну свободу для експериментів. Навчання відділу передовому досвіду використання е-дипломатії. Моніторинг і при необхідності закриття неактивних платформ [6].

Не дивлячись на те, що дипломатія є доволі консервативним і традиційним інструментом зовнішньої політики держави, розвиток інформаційно-телекомунікаційних систем позначився на ній також. Сьогодні поширеною є практика ведення дипломатичними представництвами сторінок у соціальних мережах, організації он-лайн лекцій та он-лайн брифінгів дипломатів, створення чат-ботів, інформаційних платформ, мобільних застосунків орієнтованих на популяризацію своєї країни в світі. Останнім часом набирає популярності формат віртуального дипломатичного представництва, який вже запроваджений деякими провідними країнами світу. Такий формат використовується у наступних випадках: відкриття посольства на території приймаючої сторони є ризиковане, приймаюча країна незначних розмірів, приймаюча країна не належить до кола першочергових інтересів іншої країни, у разі відсутності офіційних дипломатичних відносин між країнами [7, с. 19-20]. Автор зазначає, що таке нововведення втілюється у Законі України «Про дипломатичну службу» від 07 червня 2018 року. Новація має всі перспективи «вжитися» у правовій системі України. Адже сучасні реалії та нові глобалізаційні виклики змушують людство винаходити нові форми та формати комунікації, зокрема і у міждержавних відносинах [7, с. 21].

Не можна не погодитися з твердженням Окладної М.Г., що не зважаючи на постійні зміни, що відбуваються у світі, основними завданнями дипломатії залишається захист та просування інтересів своєї країни усіма засобами [8, с. 15]. Використання новітніх технологій дає змогу по-новому вирішувати дипломатичні завдання. Головна мета цифрової дипломатії – вдосконалення комунікацій між державами [8, с. 13]. Цієї точки зору дотримуються й укладачі «Народна дипломатія під час війни в Україні. Історія, сучасний стан, основні напрями втілення, реальні приклади», що за умови вмілого застосування можливостей цифрової дипломатії це сприятиме посиленню роботи держави на міжнародному рівні [9, с. 73].

15 березня 2022 року Дмитро Кулеба уточнив деталі Указу Президента України №99/2021 про закордонні дипломатичні установи, а також про створення нових мобільних та ефективних посольств, які дозволять значно розширити дипломатичну присутність України у світі. Одним із ключових нововведень є створення нового формату послів з резиденцією в Києві: *«Відтепер ми зможемо створювати посольства України за кордоном із резиденцією у Києві. Тобто посольство фізично знаходиться в Україні та забезпечує присутність нашої держави в*

іноземній країні дистанційно. В еру тотального он-лайну така установа може виконувати практично всі ті функції, що ї фізично розташована у країні перебування» [10].

Сьогодні, навіть в умовах війни, Україна стає лідером у впровадженні найсучасніших і найсмівливіших новацій. Перші у світі паспорти у смартфоні, найшвидша реєстрація бізнесу – усе це стало можливим завдяки програмі «Держава у смартфоні», яку впроваджує Мінцифра разом з іншими міністерствами та міжнародними організаціями. 29 листопада 2022 року Михайло Федоров повідомив, що Проект Дія. Бізнес здобув почесну міжнародну відзнаку European Enterprise Promotion Awards 2022 (EЕРА) як найкраща ініціатива, що полегшує малому та середньому бізнесу вихід на міжнародні ринки. Зазначимо, Україна здобула таку перемогу вперше. Всього було розглянуто близько 3200 проектів з 26 країн світу. Ще в травні місяці, принаймні три країни – Словаччина, Болгарія та Молдова – публічно заявили про бажання повторити усіх Дії та запровадити такий застосунок у своїх країнах.

Нещодавня заява міністра закордонних справ України Дмитра Кулеби про те, що Україна може стати першою державою в світі, що ініціює цифрове встановлення дипломатичних відносин підтвердила лідерство України в сфері сучасних технологій. Міністр розповів, що провів телефонну бесіду з міністром закордонних справ Папуа – Нової Гвінеї, етнічним українцем Джастіном Ткаченком і запропонував якнайшвидше підписати протокол про встановлення дипломатичних відносин з використанням сучасних технологій в режимі онлайн [11].

У липні місяці 2022 року в Лугано (Швейцарія) уряд представив план відбудови України. Робоча група «Діджиталізація» підготувала документ з переліком проектів, цілей та обсягів фінансування. Він розділений на 3 часові етапи:

Задачі воєнного часу на 2022 рік;

Відновлення у 2023-2025 роках;

Модернізація у 2026-2032 роках.

Серед основних напрямів можна виділити наступні:

Розвиток цифрової економіки. Основне завдання – наростити частку ІТ- послуг у ВВП країни з 2,7 в 2021 - му до 10% у 2025 році. Планується реалізувати через інвестиції в стартапи, освітні програми, залучення іноземних компаній і професіоналів у країну.

Цифрова інфраструктура. Основна мета – відновити зруйновану інфраструктуру телеком-провайдерів і покращити проникнення інтернету. До 2025 року 95% населення повинні мати доступ до мобільного інтернету зі швидкістю не нижче 2 Мбіт/с.

Розвиток мережі ЦНАП. Основна мета – розбудова мережі центрів надання адміністративних послуг.

Державні інформаційні ресурси у хмарних технологіях. Основна мета – до 2025 року перенести у хмару 30% державних інформаційних ресурсів. Вирішення питання кібербезпеки.

Розвиток публічних електронних реєстрів. Основна мета – впорядкувати дані в державних електронних реєстрах, створити Реєстр публічних електронних реєстрів [12].

Висновки. Не можна не погодитися з твердженням, що сила технологій руйнує споконвічні перешкоди для людського спілкування і здійснює нову хвилю людської творчості та потенціалу. Масове використання Інтернету спричиняє одну з найзахопливіших в історії людства соціальних, культурних і політичних змін, тільки тепер її наслідки по-справжньому глобальні [13, с. 10]. Безперечно, найближчі роки пройдуть під девізом відновлення та модернізації, основи яких були закладені ще в 2021 році.

Сьогодні стає зрозумілим, що діджиталізація охопить всі сфери життя. Україна стає ареною для втілення найсмівливіших проектів. Згадаємо кількість зарубіжних високопосадовців, які відвідали нашу країну за останні пів року, а кількість онлайн виступів Володимира Зеленського перед зарубіжними парламентами, на конференціях, зустрічах і самітах складно порахувати. Популярність зустрічей такого формату складно переоцінити. Модернізація у вигляді цифровізації та діджиталізації поступово стає невід'ємною складовою дипломатії. В найближчому майбутньому не буде необхідності витрачати час на дорогу для оперативного вирішення задач або досягнення згоди з будь-якого питання.

Список використаної літератури

1. Україна: вплив COVID – 19 на економіку і суспільство (бачення постпандемічного розвитку у 2020-2024 рр. очима експертів та молоді). Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування. Консенсус – прогноз. 2020. №52. С. 50 URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Concensus_2020_ukr_52_Aug.pdf (дата звернення: 12.12.2022).
2. Володимир Зеленський підтримує стратегію цифрової трансформації України на наступні роки. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-pidtrimuye-strategiyu-cifrovoyi-transfor-66605> (дата звернення: 12.12.2022).
3. Діджиталізація – перспективи і користь для українців. URL: <https://uatv.ua/uk/didzhytalizatsiya-perspektyvy-i-koryst-dlya-ukrayintsiv-5-voprosov-z-oleksandrom-fediyenkom/> (дата звернення: 12.12.2022).
4. Дослідження newage 2022: digital-ринок України. URL: <https://newage.agency/uk/blog-uk/doslidzhennya-newage-2022-digital-rinok-ukraini/> (дата звернення: 12.12.2022).
5. Ігнат'єва Т.В., Віннічук О.В., Маркітантов В.Ю. Діджиталізація як фактор трансформації міжнародного іміджу України. Регіональні студії. 2021. Вип. 26. С. 49-53. URL: <https://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/26/12.pdf> (дата звернення: 12.12.2022).
6. Fergus Hanson (November 2012). "A Digital DFAT: Joining the 21st century". *Lowy Institute*. Archived from the original on 2012-03-22. https://web.archive.org/web/20101214094902/http://lowyinstitute.richmedia-server.com/sound/A_digital_DFAT.pdf (дата звернення: 12.12.2022).
7. Маркарян М.В. Віртуальне дипломатичне представництво: адміністративно-правовий аналіз. *Київський часопис права*. 2021. №2. С. 18-22. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/17> (дата звернення: 12.12.2022).
8. Окладна М.Г., Стеценко В.Ю., Роль цифрової дипломатії в сучасній зовнішній політиці держави. *Право та інноваційне суспільство*. 2020. №2 (15). С.13-17. URL: https://apir.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Okladna_Stetsenko15.pdf (дата звернення: 12.12.2022).
9. Бортнік В.А., Дрозд О.Ю., Журавльов Д.В., та ін. Народна дипломатія під час війни в Україні. Історія, сучасний стан, основні напрями втілення, реальні приклади. Київ: Професіонал, 2022. 320 с.
10. Дмитро Кулеба: Нові стандарти роботи посольств зроблять їх ще більш ефективними та мобільними. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/dmitro-kuleba-novi-standarti-roboti-posolstv-zroblyat-yih-shche-bilsh-efektivnimi-ta-mobilnimi> (дата звернення: 12.12.2022).
11. Україна може стати першою державою в світі, що ініціює цифрове встановлення дипломатичних відносин. URL: <https://interfax.com.ua/news/telecom/871655.html> (дата звернення: 12.12.2022).
12. План «Діджиталізація». На цифровий розвиток України до 2025 року хочуть витратити 69 млрд. грн. URL: <https://forbes.ua/innovations/plan-didzhytalizatsiya-na-vidnovlennya-ta-tsifroviy-rozvitok-do-2025-roku-khochut-zaluchiti-i-vitratiti-692-mlrd-grn-kudi-pidut-groshi-05072022-7000> (дата звернення: 12.12.2022).
13. Ерік Шмідт, Джаред Коен. Новий цифровий світ. Як технології змінюють державу, бізнес і наше життя. Львів: Літопис, 2015. 368с.
14. Андрій Мельник: Мені ставили багато пасток, врешті я в одну таки потрапив. URL: <https://glavcom.ua/longreads/andrij-melnik-meni-stavili-bahato-pastok-vreshti-ja-taki-potrapiv-v-odnu-896756.html> (дата звернення: 12.12.2022).

DIPLOMATIC PRESENCE OF UKRAINE IN THE WORLD IN TODAY'S REALITIES IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Oleksander M. Bykov, Doctor of Legal Sciences, Senior Researcher (Ukraine).

E-mail: bykovasasha2000@ukr.net

Yuliia S. Palieieva, Senior Lecturer, Department of Law, Alfred Nobel University (Ukraine).

E-mail: iupalieieva@duan.edu.ua

DOI: 10.32342/2709-6408-2022-2-5-7

Key words: *digitalization, diplomacy, implementation, Internet, support, development, digitalization.*

The article is devoted to modern changes in Ukraine. They are connected with the digitization of the lives of ordinary citizens, as well as with changes in the diplomatic sphere. Today, using the usual tools is no longer effective. Rapid changes require the search for new, extraordinary and bold approaches. It was determined that digitization is a transition to modern, transparent and automated rules. Ukrainians will be able to personally monitor the transparency of the system and monitor the implementation of projects in real time. Even a year ago, it was possible to claim that the coronavirus infection COVID - 19 changed the usual way of life. But the war fundamentally affected the lives of Ukrainians, as well as their digital behavior. Today, even in the conditions of war, Ukraine is becoming a leader in the implementation of the most modern and boldest innovations. Our state was the first to equate a digital passport with an analog one. Also, Ukraine can become the first state in the world to initiate the digital establishment of diplomatic relations. This is undoubtedly a confirmation of Ukraine's leadership in the field of modern technologies. Despite the ancient roots of diplomacy, it cannot be unchanging. We are talking about the creation of new mobile and efficient embassies. It was determined that digitalization accelerates the speed of development of the state. The article states that digital diplomacy or e-diplomacy is defined as the use of the Internet and new information and communication technologies to achieve diplomatic goals. Another point of view boils down to the fact that digital diplomacy solves foreign policy problems with the help of the Internet.

References

1. *Ukraina: vplyv COVID – 19 na ekonomiku i suspilstvo (bachennia postpandemichnoho rozvytku u 2020-2024 rr. ochyma ekspertiv ta molodi)*. Departament stratehichnoho planuvannia ta makroekonomichnoho prohnouzuvannia. Konsensus – prohnouz. 2020. [Ukraine: the impact of COVID-19 on the economy and society (a vision of post-pandemic development in 2020-2024 through the eyes of experts and young people). Department of Strategic Planning and Macroeconomic Forecasting. Consensus is a forecast. 2020] Available at: file:///C:/Users/User/Downloads/Concensus_2020_ukr_52_Aug.pdf (Accessed 12 December 2022).
2. *Volodymyr Zelenskyi pidtrymuie stratehiiu tsyfrovoyi transformatsii Ukrainy na nastupni roky* [Volodymyr Zelenskyy supports the digital transformation strategy of Ukraine for the coming years] Available at: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-pidtrimuye-strategiyu-cifrovoyi-transfor-66605> (Accessed 12 December 2022).
3. *Didzhytalizatsiia – perspektyvy i koryst dlia ukraintziv* [Digitalization - prospects and benefits for Ukrainians] Available at: <https://uatv.ua/uk/didzhytalizatsiya-perspektyvy-i-koryst-dlya-ukrayintziv-5-voprosov-z-oleksandrom-fediyenkom/> (Accessed 12 December 2022).
4. *Doslidzhennia newage 2022: digital-rynok Ukrainy* [Research newage 2022: digital market of Ukraine] Available at: <https://newage.agency/uk/blog-uk/doslidzhennya-newage-2022-digital-rinok-ukraini/> (Accessed 12 December 2022).
5. Ihnatieva, T.V., Vinnichuk, O.V., Markitantov, V.Iu. (2021). *Didzhytalizatsiia yak faktor transformatsii mizhnarodnoho imidzhu Ukrainy* [Digitalization as a factor in the transformation of Ukraine's international image]. *Rehionalni studii* [Regional studios], issue 26, pp. 49-53. Available at: <https://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/26/12.pdf> (Accessed 12 December 2022).
6. Fergus Hanson (November 2012). "A Digital DFAT: Joining the 21st century". *Lowy Institute*. Archived from the original on 2012-03-22. https://web.archive.org/web/20101214094902/http://lowyinstitute.richmedia-server.com/sound/A_digital_DFAT.pdf (Accessed 12 December 2022).
7. Markarian, M.V. (2021). *Virtualne dyplomatyчне predstavnytstvo: administratyvno-pravovy analiz* [Virtual diplomatic representation: administrative and legal analysis]. *Kyivskyi chasopys prava* [Kyiv Journal of Law], no.2, pp. 18-22. Available at: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/17> (Accessed 12 December 2022).
8. Okladna, M.H., Stetsenko, V.Iu. (2020). *Rol tsyfrovoyi dyplomatii v suchasni zovnishnii*

politytsi derzhavy [The role of digital dilemma in modern foreign policy of the state]. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo* [Law and innovative society], no. 2, pp. 13-17. Available at: https://apir.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Okladna_Stetsenko15.pdf (Accessed 12 December 2022).

9. Bortnik, V.A., Drozd, O.I., Zhuravlov, D.V., ta in. (2022). *Narodna dyplomatiia pid chas viiny v Ukraini. Istoriia, suchasnyi stan, osnovni napriamy vtilennia, realni pryklady* [People's diplomacy during the war in Ukraine. History, current state, main directions of implementation, real examples]. Kyiv, Professional, 320 p.

10. *Dmytro Kuleba: Novi standarty roboty posolstv zroblat yikh shche bilsh efektyvnymy ta mobilnymy* [Dmytro Kuleba: The new work standards of embassies will make them even more efficient and mobile] Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/dmitro-kuleba-novi-standarti-roboti-posolstv-zroblat-yih-shche-bilsh-efektivnimi-ta-mobilnimi> (Accessed 12 December 2022).

11. *Ukraina mozhe staty pershoiu derzhavoiu v sviti, shcho initsiiuie tsyfrove vstanovlennia dyplomatychnykh vidnosyn* [Ukraine may become the first state in the world to initiate the digital establishment of diplomatic relations] Available at: <https://interfax.com.ua/news/telecom/871655.html> (Accessed 12 December 2022).

12. *Plan "Didzhytalizatsiia». Na tsyfrovyy rozvytok Ukrainy do 2025 roku khochut vytratyty 69 mlrd. hrn.* ["Digitalization" plan. They want to spend UAH 69 billion on the digital development of Ukraine by 2025"] Available at: <https://forbes.ua/innovations/plan-didzhytalizatsiya-na-vidnovlennya-ta-tsifrovyy-rozvytok-do-2025-roku-khochut-zaluchiti-i-vitratiti-692-mlrd-grn-kudi-pidut-groshi-05072022-7000> (Accessed 12 December 2022).

13. Erik Shmidt, Dzhared Koen. (2015). *Novyi tsyfrovyy svit. Yak tekhnolohii zminiuiut derzhavu, biznes i nashe zhyttia* [The new digital world. How technologies are changing the state, business and our lives]. Lviv, Litopis, 368 p.

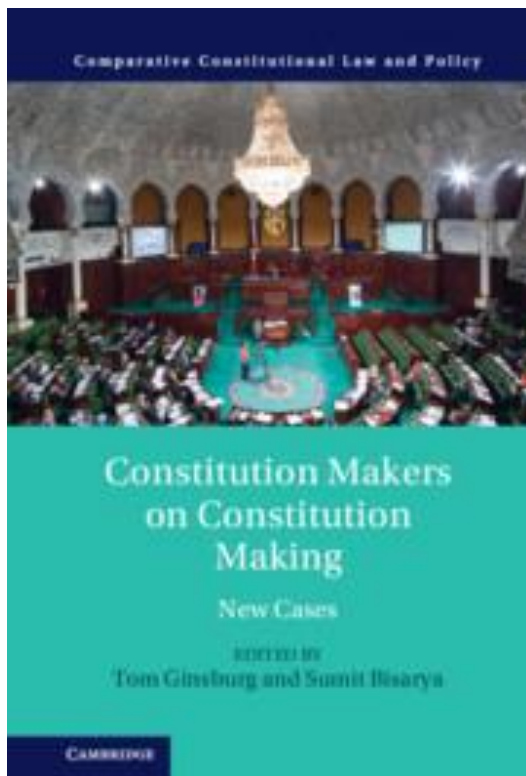
14. *Andrii Melnyk: Meni stavily bahato pastok, vreshti ya v odnu taky potrapyv* [Andrii Melnyk: Many traps were set for me, but in the end I fell into one] Available at: <https://glavcom.ua/longreads/andrij-melnik-meni-stavili-bahato-pastok-vreshti-ja-taki-potrapiv-v-odnu-896756.html> (Accessed 12 December 2022).

Одержано 12.12.2022.

ОГЛЯД НОВІТНЬОЇ ЮРИДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ПУБЛІКАЦІЇ ВИДАВНИЦТВА КЕМБРИДЖСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ З ПОРІВНЯЛЬНОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА¹

Редколегія наукового видання «Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право» пропонує читачам інформацію, яка є продовженням огляду, який викладений у попередньому номері журналу та присвячений аналізу видань Кембриджського університету щодо новітніх тенденцій і напрямків конституційно-правових досліджень за кордоном.

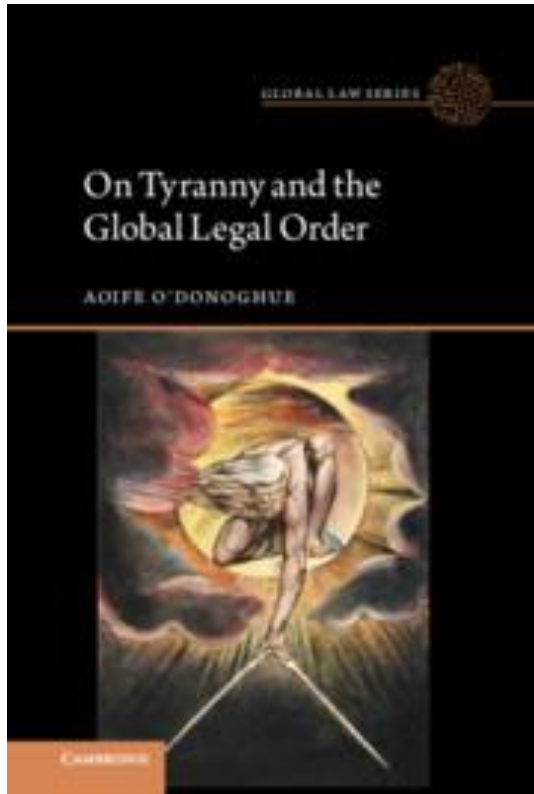

Ginsburg, T., & Bisarya, S. (Eds.). (2022). *Constitution Makers on Constitution Making: New Cases* (Comparative Constitutional Law and Policy). Cambridge: Cambridge University Press, doi: 10.1017/9781108909594, 300 p.

Творці Конституції про створення Конституції / за ред. Т. Гінзбурга та С. Бісараї. Кембридж: Вид-во Кембриджського університету, 2022. 300 с.

Створення конституції є важливою подією в житті країни, причому конституції часто виступають каталізатором соціальних і політичних перетворень. Використовуючи колекцію тематичних досліджень з країн, які нещодавно написали конституції, *Constitution Makers on Constitution Making* надає спільну структуру для пояснення того, як створюються конституції. Містить уроки щодо ролі судів у контролі процесу, міжнародної участі та участі громадськості.

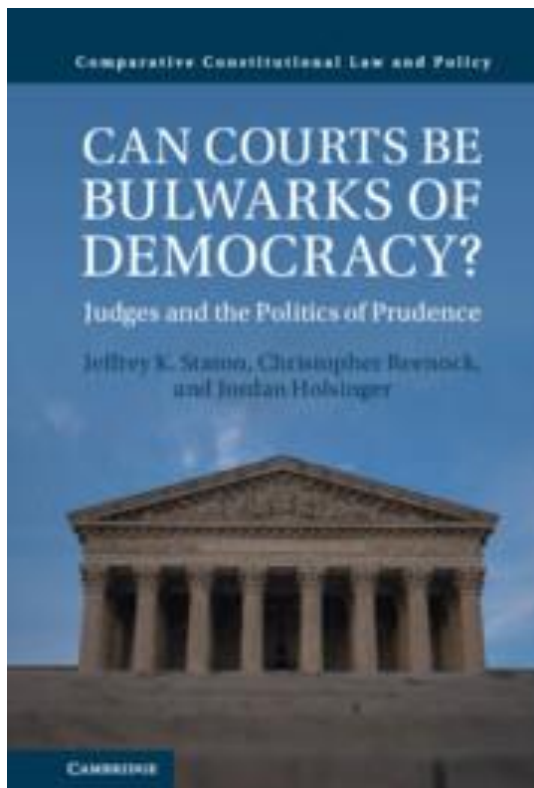
¹ Огляд підготовлено доктором юридичних наук, професором кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля Н.В. Бочаровою та за участю старшого викладача кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля Ю.С. Палеевої.

O'Donoghue, A. (2021). *On Tyranny and the Global Legal Order* (Global Law Series). Cambridge: Cambridge University Press. doi: 10.1017/9781108689434, 224 p.

О'Донох'ю А. Про тиранію та світовий правопорядок. Кембридж: Вид-во Кембриджського університету, 2021. 224 с.

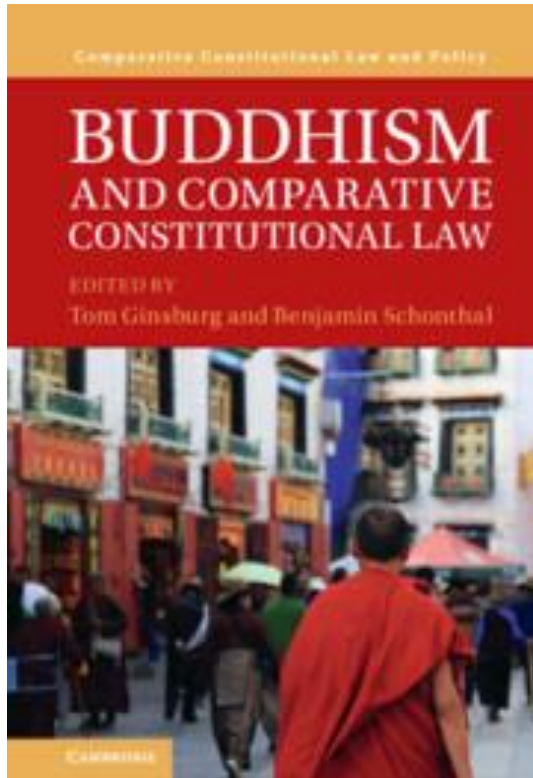
Ця книга створює таксономію тиранії та ставить запитання: чи може світовий правопорядок бути тиранічним? Ця таксономія розглядає переваги, пов'язані з тиранічним правлінням для тирана, розглядає, як нелегітимність і страх засновують тиранію, запитує, як верховенство закону, мовчання та благодійність допомагають керувати тиранією. Окреслюються модальності тиранії: масштаб, імперіалізм, стать і бюрократія.

Stano, J., Reenock, C., & Holsinger, J. (2022). *Can Courts be Bulwarks of Democracy? Judges and the Politics of Prudence* (Comparative Constitutional Law and Policy). Cambridge: Cambridge University Press, doi: 10.1017/9781009030939, 162 p.

Статон Дж., Рінок К., Холсінгер Дж. Чи можуть суди бути оплотом демократії? Судді та політика обережності. Кембридж: Вид-во Кембриджського університету, 2022. 162 с.

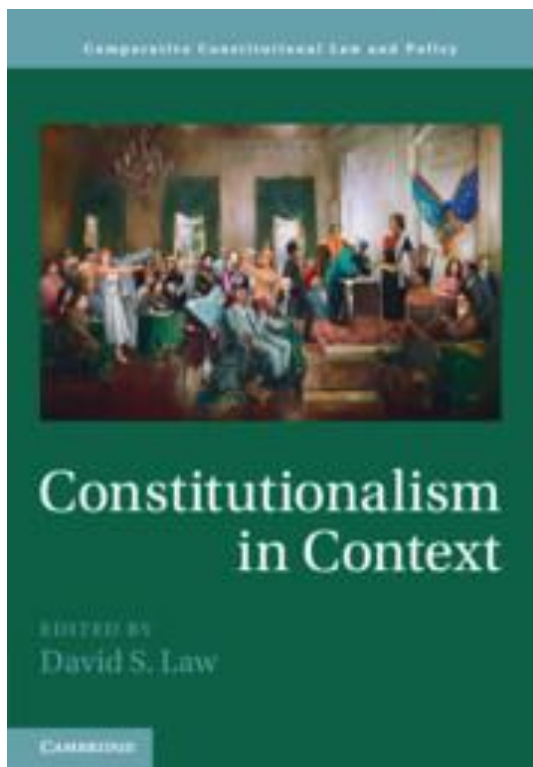
Ліберальні концепції демократії передбачають суди як ключові інституції для підтримки та захисту демократичних режимів. Але визнається, що суди фундаментально обмежені способами, які підривають їхню здатність робити це. Визнаючи ці обмеження, ця книга стверджує, що суди можуть впливати на нестабільність режиму, впливаючи на конфлікт між елітами.

Ginsburg, T., & Schonthal, B. (Eds.). (2022). *Buddhism and Comparative Constitutional Law* (Comparative Constitutional Law and Policy). Cambridge: Cambridge University Press, doi: 10.1017/9781009286022, 300 p.

Буддизм і порівняльне конституційне право / за ред. Т. Гінзбурга та Б. Шонталь. Кембридж: Вид-во Кембриджського університету, 2022. 300 с.

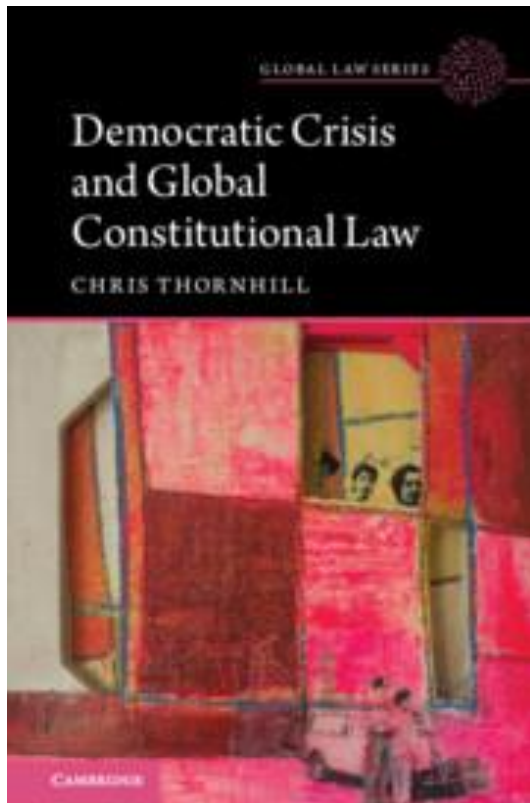
Пропонує перший вичерпний опис взаємозв'язку буддизму та конституційного права в Шрі-Ланці, М'янмі, Таїланді, Камбоджі, В'єтнамі, Тибеті, Бутані, Китаї, Монголії, Кореї та Японії. Об'єднавши міждисциплінарну групу експертів, том малює портрет «буддистсько-конституційного комплексу», демонструючи складні та потужні шляхи, за допомогою яких буддистські та конституційні ідеї злилися, взаємодіяли та спільно розвивалися.

Law, D. (Ed.). (2022). *Constitutionalism in Context* (Comparative Constitutional Law and Policy). Cambridge: Cambridge University Press, doi: 10.1017/9781108699068, 610 p.

Конституціоналізм у контексті. / за ред. Д. С. Ло. Кембридж: Вид-во Кембриджського університету, 2022. 610 с.

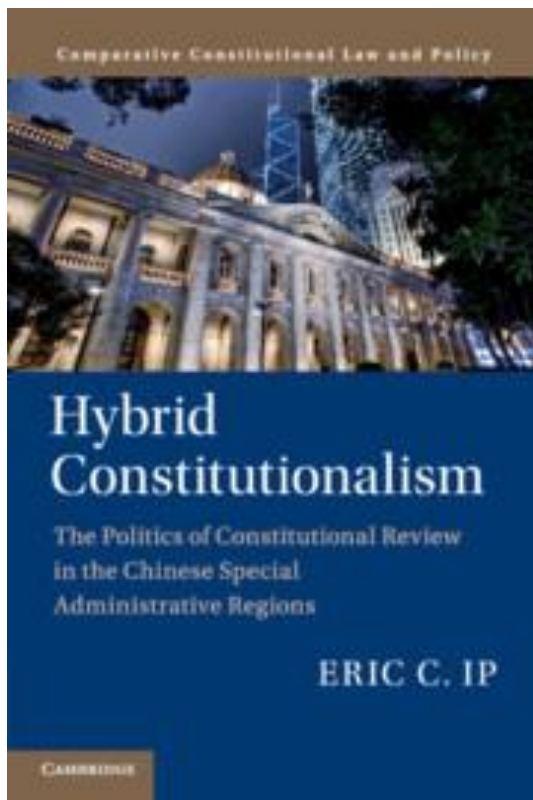
Цей багатогранний том поєднує в собі глибину й строгість наукового довідника з функціями для викладання курсів права та соціальних наук. Його міждисциплінарний підхід до тематичних досліджень забезпечує політичний та історичний, а також юридичний контекст. Різноманітний вибір тем і юрисдикцій заповнює прогалини в літературі про Глобальний Південь і Захід. Своєчасний розділ про виклики ліберальній конституційній демократії вирішує нагальні проблеми щодо відступу демократії та неліберальних та/або авторитарних режимів.

Thornhill, C. (2021). *Democratic Crisis and Global Constitutional Law* (Global Law Series). Cambridge: Cambridge University Press, doi: 10.1017/9781108865869, 394 p.

Торнхілл К. Демократична криза та глобальне конституційне право. Кембридж: Вид-во Кембриджського університету, 2021. 394 с.

Автор пропонує нову соціологічну основу для розуміння демократії та її конституційних передумов, наголошуючи на зв'язку між класичними моделями демократичного громадянства та військовими процесами, стверджуючи, що демократична стабільність на національному рівні залежить від формування надійних нормативних систем на міжнародному рівні.

Ip, E. (2019). *Hybrid Constitutionalism: The Politics of Constitutional Review in the Chinese Special Administrative Regions* (Comparative Constitutional Law and Policy). Cambridge: Cambridge University Press, doi: 10.1017/9781108163804, 300 p.

Іп Е.К. Гібридний конституціоналізм. Політика конституційного перегляду в спеціальних адміністративних районах Китаю. Кембридж: Вид-во Кембриджського університету, 2020. 300 с.

«Гібридний конституціоналізм» Еріка Іпа є своєчасним і цінним доповненням до нової літератури з конституційних досліджень у гібридних режимах. Науковці зазвичай використовують термін «гібридний режим» для позначення режиму, який не є ні ліберальною демократією, ні класичним авторитарним режимом. Поява гібридних режимів після третьої хвилі демократизації поставила під сумнів наше розуміння демократії, авторитаризму та того, як відбувається демократичний перехід. Як свідчить велика кількість термінів, що описують цей досить неоднозначний тип режиму, дослідники порівняльної політики витратили десятиліття на вивчення різних аспектів гібридних режимів.

НАШІ АВТОРИ

АНОХІН Вадим Олександрович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро).

БАЙМУРАТОВ Михайло Олександрович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, Заслужений діяч науки і техніки України, академік Української академії наук (м. Одеса).

БІЛА Альона Валеріївна, викладач кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро).

БИКОВ Олександр Миколайович, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник (м. Київ).

БОБРОВНИК Денис Олександрович, кандидат економічних наук, докторант Інституту законодавства Верховної Ради України, директор Адвокатського альянсу «Баймуратов і партнери» (м. Одеса).

БОЧАРОВА Наталія Василівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро).

ВОРОНІН Владислав Валерійович, викладач кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро).

ГУЙВАН Петро Дмитрович, кандидат юридичних наук, докторант Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Заслужений юрист України (м. Київ).

ЛУНІНА Олена Станіславівна, кандидат юридичних наук, суддя Дніпропетровського окружного адміністративного суду, доцент кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро).

ПАЛЄЄВА Юлія Сергіївна, старший викладач кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро).

ПОПЛАВСЬКИЙ Володимир Юрійович, кандидат юридичних наук, директор Дніпровського регіонального відділення Національної школи суддів України, доцент кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро).

ШКАБАРО Вероніка Миколаївна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро).

OUR AUTHORS

Vadym O. Anokhin, PhD in Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Law, Alfred Nobel University (Dnipro).

Mykhaylo O. Baymuratov, Doctor of Legal Sciences, Full Professor, Professor of the Department of Political Science and Law, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Academician of the Ukrainian Academy of Sciences (Odesa).

Alona V. Bila, Lecturer, Department of Law, Alfred Nobel University (Dnipro).

Olexander M. Bikov, Doctor of Legal Sciences, Senior Researcher (Kyiv).

Denis O. Bobrovnyk, PhD in Economics, doctoral student of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, Director of the Baymuratov and Partners Lawyers' Alliance (Odesa).

Natalia V. Bocharova, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Law, Alfred Nobel University (Dnipro).

Vladislav V. Voronin, Lecturer of the Department of Law, Alfred Nobel University (Dnipro).

Petro D. Guyvan, PhD in Legal Sciences, doctoral student of the Institute of State and Law named after V. M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine (Kyiv).

Olena S. Lunina, PhD in Legal Sciences, judge of the Dnipropetrovsk District Administrative Court, Associate Professor of the Department of Law, Alfred Nobel University (Dnipro).

Yuliia S. Palieieva, Senior Lecturer, Department of Law, Alfred Nobel University (Dnipro).

Volodymyr Yu. Poplavskyy, PhD in Legal Sciences, Head of the Dnipro regional branch of the National School of Judges of Ukraine, Associate Professor of the Department of Law, Alfred Nobel University (Dnipro).

Veronika N. Shkabaro, PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Law, Alfred Nobel University (Dnipro).

ДЛЯ НОТАТОК